

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEMSEDDİN SİVASİ'NİN HALLÜ ME'ÂKIDI'L-KAVA'İD İSİMLİ
ESERİNDE İSTİŞHÂD

Hazırlayan
Mehmet Rakip OCAK

Danışman
Doç. Dr. Yaşar ACAT

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Mehmet Rakip OCAK

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Şemseddin Sivâsî'nin Hallü Me'âkidi'l-Kava'id İsimli Eserinde İstîshâd” adlı Yüksek Lisans, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Mehmet Rakip Ocak

Danışman
Doç. Dr. Yaşar ACAT

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı
Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

ÖNSÖZ

Allah'ın (c.c.) insanoğluna bahsettiği nimetlerin ve özelliklerin sınırı yoktur. Allah (c.c), insanların birbirleriyle anlaşabilmeleri için onlara bu nimetler ve özellikler arasından en önemlilerinden birisi olarak konuşma kabiliyetini bahsetmiştir. İnsanları ırklara ve kabilelere ayırmış, onlara ayrı ayrı diller/konuşma şekilleri vermiştir. Arap yarımadasında yaygın olan Arapça da bu dillerdendir. Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Arapça olarak indirmiştir. Evrensel olan İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerîm, başta Hz. Peygamber olmak üzere sahâbe ve tâbiun ve onlardan sonra gelen nesiller vasıtasıyla bütün dünyaya yayılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde anlaşılması için nüzulünden bugüne dek tefsir edilmiş ve edilmeye devam edilecektir. Kur'ân-ı Kerîm'in dilinin Arapça olması insanları Arap dili ve edebiyatını öğrenmeye sevk etmiştir.

Bütün dillerin en iyi şekilde anlaşılıp konuşulmasının temel yolu o dile ait gramerin öğrenilmesinden geçer. Arap dilinin de doğru bir şekilde konuşulup anlaşılabilmesi için grameri olan sarf ve nahiv ilminin öğrenilmesi gerekir. Arap dilinin inceliklerini ve kaidelerini konu edinen pek çok çalışmalar yapılmıştır. Bu alanda önemli eserler kaleme alan âlimlerden birisi de Şemseddin Sivâsî'dir. Sivâsî'nin İbn Hişâm'ın *Kavâ'idü'l-i'rab* adlı eserine yazdığı *Hallü me'âkâdi'l-kavâ'id* adlı eseri asırlar boyunca Osmanlı ve Şark medreselerin çoğunda sıra kitabı olarak okutulmuş ve okutulmaya devam etmektedir.

Şemseddin Sivâsî'nin Hallü Me'âkâdi'l-Kavâ'id İsimli Eserinde İstişhâd adlı çalışmamızda Şemseddin Sivâsî'nin *Hallü me'âkâdi'l-kavâ'id* isimli eserini tanıtmayı arzuladık. Bununla beraber Sivâsî'nin söz konusu eserinde nahiv kaidelerini ispatlamak için kullandığı istişhâd metodunu ve istişhâdın hangi konularda yapıldığını beyan etmeye çalıştık.

Öncelikle bu çalışma sürecinde bana rehberlik edip yol gösteren,engin bilgileriyle beni aydınlatan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Yaşar ACAT bey efendiye teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca ders dönemi zarfında ilimlerinden istifade ettiğim bütün Arap Dili ve Belâgatı bölümü hocalarına teşekkür ederim. Bu çalışma esnasında bize değerli vaktini ayıran ve söz konusu çalışmayı hazırlamamda

desteğini esirgemeyen ağabeyim ve aynı zamanda rehberim olan Sayın Mehmet Ata OCAK'a Őukranlarımı sunarım.

Mehmet Rakip OCAK

Şırnak

ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN HALLÜ ME'ÂKIDI'L-KAVA'İD İSİMLİ
ESERİNDE İSTİŞHÂD

Mehmet Rakip OCAK

Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana
Bilim Dalı, Yüksek Lisans / Eylül, 2022

Danışman: Doç. Dr. Yaşar ACAT

ÖZET

Şemseddin Sivâsî, Arapça Türkçe ve Farsça olarak dini tasavvufi eserler yazdığı gibi nahiv ilminde de istifadeli eserler kaleme almıştır. Nahiv ilminin kaidelerini ihtiva eden eserlerden birisi de *Hallü me'âkidi'l-kava'id* isimli kitabıdır. Sivâsî, söz konusu eserini ele alırken istişhâd kaynaklarından Kur'ân-ı Kerîm'i, hadis-i şerifi, Arap şiiri ve Arap nesrinden istifade etmiştir. *Şemseddin Sivâsî'nin Hallü Me'âkidi'l-Kava'id İsimli Eserinde İstişhâd* adlı tez çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç faslından meydana gelmektedir.

Birinci bölümde; Şemseddin Sivâsî'nin hayatı, ailesi, ahlaki kişiliği, ilmi ve tasavvufi yolculuk serüveni, halifeleri ve eserlerini ele aldık.

İkinci bölümde; İstişhâdın lügat ve ıstılah anlamı, istişhâdın ortaya çıkışı, istişhâdın önemi ve istişhâdın kaynaklarını açıkladık.

Üçüncü bölümde ise; *Şemseddin Sivâsî'nin Hallü Me'âkidi'l-Kava'id İsimli Eserinde İstişhâd* başlığı altında tezimizin asıl konusunu teşkil eden Şemseddin Sivâsî'nin söz konusu eserinin muhtevası ve istişhâd metodunu inceledik.

Anahtar kelimeler: Arapça, Şemseddin Sivâsî, Hallü Me'âkid, Kavâ'idü'l-İ'râb, İstişhâd, Nahiv, Şiir.

**İSTİSHAD İN ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'S WORK ENTİTLED HALLÜ
ME'ÂKİDİ'L-KAVA'İD**

Mehmet Rakip OCAK

**Şırnak University, Graduate Education Institute, Department of Basic
Islamic Sciences, M.D/ September, 2022**

Advisor: Dr. Yaşar ACAT

ABSTRACT

Semsettin Sivâsî wrote beneficial works in Nahiv science just as he wrote religious and sufistic works in Arabic, Turkish and Persian. One of his books that includes the bases of Nahiv science is Hallü me 'akıdi 'l-kava'id. When Sivâsî was writing his aforementioned work, he benefited from Istishhad resources, which are the Quran, hadith sharifs, Arabic poems and Arabic proses very much. Our thesis, called In Semsettin Sivâsî's work that is entitled Hallü Me'akıdi'l-Kava 'id Istishhad, consists of introduction, three sections and resolution.

In the first section; We discussed Semsettin Sivâsî's life, family, moral personality, his scientific and sufistic journey, his caliphs and works.

In the second section, we discussed the dictionary and term meaning of Istishhad, the emergence of Istishhad, the significance of Istishhad, and Istishhad's resources.

In the third section; Under the title of Istishhad in Şemseddin Sivâsî's Work entitled Hallü Me'âkidi'l-Kava'id, we examined the content and Istishhad method of Şemseddin Sivasi's aforementioned work, which constitutes the main subject of our thesis.

Key words: Arabic, Semsettin Sivâsî, Hallü Me'âkid, Kava idü'l 'Arab, Istishhad, Grammar, Poem

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1
A. Tezin Önemi, Amacı ve Konusu.....	1
B. Meteryal ve Yöntemi.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1.1. ŞEMSEDDİN SÎVÂSÎ'NİN HAYATI İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	5
1.1.1 Doğum Tarihi, Doğum Yeri, Künyesi ve Lakabı	5
1.1.2. Ailesi	6
1.1.3. Ahlakı ve Kişiliği	11
1.1.4. İlmî Kişiliği ve Tasavvufî Yolculuk Serüveni.....	12
1.1.5. Şemseddin Sivâsî'nin Halifeleri.....	15
1.1.6. Eserleri.....	17
İKİNCİ BÖLÜM.....	40
2.1. ARAP DİLİNDE İSTİŞHÂD VE İSTİŞHÂDIN KAYNAKLARI.....	40
2.1.1. İstişhâd Kelimesinin Lügat ve İstilah Anlamı.....	40
2.1.2. İstişhâdın Ortaya Çıkışı	41
2.1.3. İstişhâd'ın Önemi.....	42
2.1.4. İstişhâdın Kaynakları.....	43
2.1.4.1. Kur'ân-ı Kerîm'le İstişhâd.....	43
2.1.4.2. Hadis-i Şerif ile İstişhâd.....	46
2.1.4.2.1. Hadislerle İstişhâd Etmeyi Caiz Görenler.....	46
2.1.4.2.2. Hadislerle İstişhâdı Reddedenler.....	47

2.1.4.2.3. Hadis-i Şerif ile İstîşhâd Hususunda Orta Yolu Tutanlar	49
2.1.4.3. Arap Şiiriyle İstîşhâd	49
2.1.4.4. Nesir ile istîşhâd.....	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	55
3.1. SIVÂSÎ'NİN HALLÜ ME'ÂKIDI'L-KAVA'İD ADLI ESERİNDE İSTİŞHÂD	55
3.1.1. Sivâsî'nin Hallü Me'âkidi'l-Kava'îd Adlı Eseri	55
3.1.1.1. Eserin İsmının ve Aidiyetinin Tespiti.....	58
3.1.1.2. Hallü Me'âkidi'l-kavâ'id'in Muhtevası	58
3.1.1.3. Yararlandığı Kaynaklar	59
3.1.1.4. Sivâsî, Kavâ'idü'l-i'râb Adlı Eseri Şerh Ederken Takip Ettiği Metod ...	59
3.1.1.5. Hallü Me'âkidi'l-kavâ'id Kitabının Yazma Nüshaları	61
3.1.2. Sivâsî'nin Hallü Me'âkidi'l-Kava'îd Eserinin İstîşhâd Metodu	61
3.1.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'le İstîşhâd.....	61
3.1.2.2. Şiirle İstîşhâd.....	71
3.1.2.3. Hadisle İstîşhâd.....	81
3.1.2.4. Nesirle İstîşhâd	86
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	91
ÖZGEÇMİŞ.....	97

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: bin, ibn (oğlu)
bk.	: Bakınız
c.c	: Celle celâlühü
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
nr.	: numara
öl.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radiyallahu anh
r. anhâ	: Radiyallahu anhâ
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diđerleri

GİRİŞ

A. Tezin Önemi, Amacı ve Konusu

Allah insanı en güzel şekilde yaratmış ve ona konuşma kabiliyetini vermiştir. İnsan hayatında dilin önemli bir yeri vardır. Çünkü insan fitrat gereği sosyal bir varlıktır. Tek başına hayatını idame edemez. Dolayısıyla insanoğlu bir toplumun içinde yaşmalıdır. İnsanoğlunun yiyecek, giyecek, mesken gibi insani ihtiyaçlarını toplumun içindeki değişik meslek sahibi olan fertler sayesinde karşılar. Bu nedenle insanların birbirleriyle iletişim kurma gerekliliği ortaya çıkar. Bu gereksinimi karşılayan en önemli faktör de dildir. Dolayısıyla herhangi bir dili öğrenmek o dili konuşan insanlarla iletişim kurma kabiliyetini elde etmek demektir.

Dil, sadece bir konuşma aracı değildir. Aynı zamanda toplumların kültürünü, tarihini, yaşama tarzını, inancını, düşünce biçimini taşıma ve aktarma aracıdır. Bunun için toplumların söz konusu özelliklerini sağlıklı bir şekilde öğrenmek için dillerini öğrenmek gerekir. Çünkü toplumların kültürlerini öğrenme ve tanımanın yolu dillerini bilmekten geçer.

İslam dininin kültürünü, düşüncesini ve yaşayışını öğrenebilmemiz, onun merkezi ve çıkış yeri olan Arap yarımadasının dilini ve kültürünü bilmekle mümkündür. Dolayısıyla Arap dilini bilmemiz önemli bir faktör olarak önümüze çıkmaktadır.

Diğer diller arasında Arapçayı ayrıcalıklı kılan, küresel bir iletişim aracı haline getiren ve tüm Müslümanları birleştiren Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hz. Muhammed'in dili olmasıdır. İslam dininin yayılmaya başladığı ilk yıllardan itibaren bütün Müslümanlar tarafından Arap dili, önemsenen bir dil olmuştur. Günümüzde Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in sünneti üzerinde yapılan akademik çalışmalarda da Arap dili önemini korumaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hz. Peygamber'in hadislerini daha doğru anlayabilmek için de bu dilin gramerine ihtiyaç vardır.

Arap Dili ve Edebiyatı'nın ilk çalışmalarının başlamasına neden olan en önemli faktörlerden birisi de İslam'ın yabancı milletler arasında yayılması sonucu Kur'ân-ı Kerîm'in okuyuşunda büyük bir yaygınlık kazanan lahn olayıdır. Arap

dilinin grameri olan sarf ve nahiv ilimleri sayesinde Kur'ân-ı Kerîm harekelendirilerek yanlış okuyuşlardan muhafaza edilmiştir.

Bu bağlamda Arap dilinin korunması ve yanlışlardan muhafaza edilmesi için pek çok çalışmalar yapılmıştır. Kaleme alınan eserlerden bazıları Arap dilinin sarf ve nahiv bölümlerinin her ikisini kapsarken bazıları da sadece sarf ya da sadece nahiv ilmiyle sınırlı olmuştur. Bu eserlerden bazıları medrese ve üniversite gibi ilim yuvalarında ders kitapları olarak hala okutulurken bazıları ise varlığını koruyamamıştır. Osmanlı medreselerinde asırlardır sıra kitabı olarak okutulan eserlerden birisi de İbn Hişâm'ın *Kavâ'idu'l-i'rab* adlı eserine Sivâsî tarafından yazılan *Hallü me'âkidi'l-kavâ'id* isimli şerh çalışmasıdır. Bu şerh çalışması Ebu's-Sena Ahmed b. Muhammed ez-Zili tarafından Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eser Arap dilinin gramer konularından nahiv ile ilgili olan önemli konu ve kaideleri bünyesinde barındırmaktadır. Müellif bu meseleleri ele alırken nahiv ilminin kurucularından olan Sibeveyhi (öl.180/796), İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) ve Zemahşerî (öl.538/1144) gibi âlimlerin görüşlerini birbiriyle mukayeseli bir şekilde işlemiş ve ardından kendi görüşüne yer vermiştir. Söz konusu eser nahiv ilminin temel konularını bünyesinde toplaması, Osmanlı zamanından beri medreselerde ilim talebeleri tarafından asırlarca okunması ve yazarın konulara yaklaşım tarzı hasebiyle bükük bir öneme sahiptir. Böyle bir eserin detaylı bir şekilde tanıtılması ve ilim camiasının istifadesine sunulması oldukça önem arz etmektedir.

Sivâsî, eserinde nahiv meselelerini açıklamak için misaller getirmiş ve kendi görüşünü desteklemek için istişhâd metodunu kullanmıştır. Biz, *Şemseddin Sivâsî'nin Hallü Me'âkidi'l-Kava'id İsimli Eserinde İstişhâd* adlı tez çalışmamızla Şemseddin Sivâsî'nin hayatını, ilmi kişiliğini, eserlerini, Arap dilinde istişhâdın önemini ve istişhâdın kaynaklarını ele almayı arzuladık. Bununla birlikte tezimizin asıl konusunu teşkil ettiğinden dolayı Şemseddin Sivâsî'nin *Hallü me'âkidi'l-kava'id* adlı eserinde istişhâd yöntemini ele almayı amaçladık. Şemseddin Sivâsî'nin istişhâd olarak ayet, şiir, hadis ve darb-ı mesellerin hangi nahvi kaideyi ispat etmek için getirdiğini ortaya koymaya çalıştık. Buna ilaveten ele alınan nahiv kaidesi hakkında özlü bilgi vererek kaidenin daha iyi anlaşılmasını hedefledik.

B. Meteryal ve Yöntemi

Tez çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Hallü me‘akidi’l-kavâ‘id* isimli kitabın müellifi olan Şemseddin Sivâsî'nin hayatı, eserleri, kişiliği, ilmi yolculuk serüveni ve halifeleri gibi konular genel bir şekilde ele alınmıştır. Bu konular işlenirken Hasan Aksoy'un kaleme aldığı *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri* isimli makalesinden, *TDV İslam Ansiklopedisi*'nden, Osmanlıca olarak yayınlanan *Sebilu'r-reşat Dergisi*'nden, Bursalı Mehmet Tahir efendinin *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinden yararlanılmıştır. Ayrıca Şemseddin sivâsî'nin damadı Receb es-Sivâsî'nin kaleme aldığı *Necmu'l Huda fi Menakibi's-Şeyh Şemseddin Ebu's Sena* isimli eserinden, Türkiye Gazetesi'nin yayınladığı *Evliyalar Ansiklopedisi* ile *İslam Alimleri Ansiklopedisi*'nden ve daha birçok eserden istifade edilmiştir.

İkinci bölümde istişhâdın lügat ve ıstılah anlamlarına, istişhâdın önemine, İstişhâdın kaynaklarına, istişhâdın nelerle yapılmasının caiz olduğu ve nelerle yapılmasının caiz olmadığı hakkında gerekli bilgi sunulmuştur. Tabi bu istişhâd konusunu ele alırken es-Süyûti'nin (öl. 911/1505) *el-İktirâh fi Usûli'n-Nahv* adlı eseri, Sâid el-Efgânî'nin (öl.1997) *Fî Usûli'n-Nahv* adlı eseri ile el-Bağdâdî'nin (öl. 837/1434) *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Areb* isimli eserlerine müracaat edilmiştir. Bununla beraber Şevki Dayf'ın (öl. 2005) kaleme aldığı *el-Fennu ve Mezâhibehu fi'n-nesri'l-arabî* isimli kitabından, Abdülmecîd Katâmiş'in *el-Emsâlu'l-Arabiyye* isimli çalışması gibi birçok eserden araştırma yapılarak istifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde müellifin *Hallü me‘akidi’l-kavâ‘id* adlı kitabını telif ederken hangi konulara değindiğini, kitabın mühtevasını, kullandığı istişhâd metodunu ve nahiv kaidelerini ele alış biçimini serdetmek için kitap baştan sona kadar detaylı bir şekilde taranıp incelenmiştir. Ayrıca müellifin *Hallü me‘akidi’l-kavâ‘id* kitabında kaideleri ispatlamak için kullandığı ayet, hadis, şiir ve darb-ı meseller tespit edilmiştir. Bununla beraber âyetlerin numarası ve hangi sûrede geçtiği tablo şeklinde aktarılmıştır. Hadislerin tahriri yapılmıştır. Şiirlerin ise kime ait olduğu tespit edilmiş ve hangi tabakada yer aldığı tablo şeklinde sunulmuştur. Ardından Sivâsî'nin uyguladığı istişhâd metodunun daha iyi anlaşılması için dört başlık altında kullandığı istişhâd kaynaklarından örnekler verilmiş ve örnekler üzerinden istişhâd metodu ele alınmıştır. Bununla beraber hangi istişhâdın hangi

kaideyi ispat etmek için getirildiği ve ispat edilen nahiv kaidesi hakkında özlü bilgi verilmiştir. Bu konular işlenirken *Hallü me‘akidi‘l-kavâ‘id* isimli eserin kendisinden, İbn-i Hişam‘ın *Muğni‘l-lebîb ‘an Kütübi‘l-e‘ârib* ile *Şüzûrû‘z-zeheb fî ma‘rifeti kelâmi‘l ‘arab* isimli eserlerinden, ‘Ayni‘nin *el-Mekâsidü‘n-Nahviyye fî şerhi şevâhidi Şurûhi‘l-elfiyye* adlı eserinden ve daha pek çok eserden istifade edilmiştir. Örnek olarak işlenilen âyetlerin meali verilirken Diyanet İşleri Başkanlığı‘nın yayınladığı Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin‘in hazırladığı *Kur‘ân-ı Kerîm ve Meali* adlı esere müracaat edilmiştir. Ardından sonuç bölümüyle bir değerlendirme yapılarak tez çalışmamız tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'NİN HAYATI İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1.1 Doğum Tarihi, Doğum Yeri, Künyesi ve Lakabı

Şemseddin Sivâsî, Halvetîyye tarikatının Şemsiye/Sivâsiyye kolunun kurucusu olan âlim ve ârif bir zattır. Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda Anadolu topraklarında yaşamıştır.¹ Kaynaklar onun doğum tarihi hakkında birbirinden farklı görüşler zikretmektedir. Nakledilen görüşler birbirine yakın olmakla beraber genel olarak onun 926/1520 senesinde doğduğu kabul edilir. Değişik kaynakların hemfikir olduğu malumatlara göre devir itibariyle Sivas'a bağlı olan Tokat ilçesinin Zile kasabasında dünyaya gelmiştir.²

Asıl ismi Ahmet'tir. Babasının ismi Muhammed b. Ârif Hasan'dır. Meşhur lakabı Şemseddin'dir. Simasının biraz esmer tenli olmasından dolayı kendisine Kara Şems denilmiş ve bu lakabıyla tanınmıştır. Sivas halkı tarafından kendisine çok muhabbet, sevgi ve saygı duyulduğundan Şems-i Azîz lakabıyla da anılıp yâd edilmiştir.³

Doğup büyüdüğü, ömrünün en verimli yıllarını geçirdiği ve medfûn olduğu Sivas şehrine nisbetle es-Sivâsî, Tokat'ın Zile kasabasına nisbetle ez-Zîlî lakabları da kendisine nisbet edilmiştir. Künyesi Ebu's-Senâ'dır.⁴

Bu bilgiler ışığında onun ismi, lakabı, künyesi ve nisbelerini şöyle yazmak mümkündür. Ahmed Şemseddin Ebu's-Senâ b. Muhammed Ebi'l-Berekât b. Ârif Hasan ez-Zîlî es-Sivâsî'dir.

¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî (Osmanlı Ünlüleri)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 5/1577.

² Mehmet Tahir Efendi Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/205; Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/2 (Aralık 2005), 4; Zeki Çıkman vd., "İslâm Âlimleri Ansiklopedisi", *Kara Şems (Şemseddin Ahmed Sivâsî)* (Türkiye Gazetesi Yayınları, ts.), 16/13; Kemal Yavuz vd., "Evliyâlar Ansiklopedisi" (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1992), 7/370; Muhammed Tâhir İbn Rıfat, "Terâcim-i Ahvâl Şemseddin Sivâsî", *Sebîlü'r-reşâd Dergisi* 206/24 (ts.), 463.

³ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 2; Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/523.

⁴ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 2-9; Çıkman vd., "İslâm Âlimleri Ansiklopedisi", 16/13.

1.1.2. Ailesi

Şemseddin Sivâsî'nin babası Ebu'l-Berekât Muhammed ez-Zîlî'dir. Horasan'da ikamet etmekteydi. Dindar ve mutasavvıf olan Muhammed Efendi yirmi sekiz sûfisiyle beraber Horasan bölgesinden Tokat'ın Zile kasabasına göç etmiştir.⁵ Amasya'da bulunan Şeyh Habib Karamânî'nin (öl. 902/1496) halifelerinden Şeyh Hacı Hızır'ın halifesi olma şerefine nail olmuştur.⁶ Taşındığı Zile kasabasında vefat etmiştir.⁷

Mutasavvıf bir zat olmanın yanında âlim olan babasının Farsça kaleme almış olduğu bir lügati mevcuttur. Bu lügatin bir nüshası Umumî kütüphanesinde bulunmaktadır.⁸ Şemseddin Sivâsî'nin annesi hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir. Elde ettiğimiz bilgilere göre dindar ve Peygamber sevdalısı olan annesinin ismi Sultan Hatun'dur.⁹

Şemseddin Sivâsî'nin zevceleri ve çocukları hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir. Yeğeni ve damadı olan Recep Efendi'nin naklettiğine göre kayınpederinin elli altı çocuğu bulunmaktadır. Bunlardan çoğu henüz kendileri hayatta iken vefat etmişlerdir. Vefatından sonra yedisi kız üçü erkek olmak üzere on evladı hayatta kalmışlardır.¹⁰ Kızlarından sadece en büyüğü olan Safiyye Hatun hakkında kaynaklar biraz malumat vermektedir. Şemseddin Sivâsî, kızı Safiyye Hatun'u yeğeni Recep Efendi ile evlendirmiştir. Recep Efendi, eşi Safiyye Hatun hakkında şu bilgileri bize aktarmaktadır; “Çocuklarımın validesi olan mumâileyhânın siyreti siyretime ve hâli hâlime çok muvâfıktı. Tövbekâr, ibâdet ve tâata müdâvim, itâatli, kanaatli, sabırlı ve gece gündüz kelâm-ul-lâh'ı okurdu. Allah onu Ezvâc-ı Mutahharât'a ilhâk buyursun.”¹¹ Sivâsî'nin diğer kızları hakkında herhangi bir bilgiye vakıf değiliz.

⁵ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 2.

⁶ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 2; Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/523.

⁷ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 2.

⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/393.

⁹ Rahmi Telkenaroğlu, “Zileli Muharrem Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/693.

¹⁰ Receb es-Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, çev. Hüseyin Şemsi Güneren (İstanbul: Fatih Güneren, ts.), 74.

¹¹ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 66.

Şemseddin Sivâsî'nin oğullarından hem yaş bakımından hem de ilim bakımından en büyükleri olan Şeyh Pîr Mehmed Efendi, babasının vefatının ardından sadece iki yıl hayatta kalmıştır. Ortanca oğlu olan Hasan Çelebi de âlim, eli açık, kerem sahibi ve misafirperver bir zattı. Ayırım gözetmeksizin evini herkese açardı. 999 yılında babasıyla beraber hac farızasını yerine getirdikten sonra İstanbul'da Ayasofya Medresesi'nde Müderris-i Fâzıl Seyfullâh Efendi'nin yanında dört yıl ilim tahsil etmiştir. İlimde kemal derecesine eriştikten sonra Sivas'a dönüp Sahibiyye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Ardından bir müddet Arabgir'de kadılık görevini ifa etmiştir. Şemseddin Sivâsî'nin en küçük oğlu Müeyyed Çelebi ise babası ve ağabeyleri gibi ilim talebinde bulunan bir zattı.¹²

Şemseddin Sivâsî'nin kendisinden büyük iki ve kendisinden küçük bir olmak üzere üç kardeşi bulunmaktadır. Büyük olan ağabeylerinin isimleri Muharrem (öl. 1010/1601) ve İbrâhim, (öl. 1000/1591-92) küçük olan kardeşinin ismi ise İsmâil'dir (öl. ?).¹³

En büyük ağabeyi olan Muharrem Efendi 910/1504 yılında Tokat'ın Zile kasabasında dünyaya gelmiştir. Lakabı Ebu'l-Leys'tir. Sivas civarında "*Muallim Dede*" lakabıyla meşhur olup bu lakap ile anılmaktadır. Babasının tavsiyesi üzerine kardeşlerinden Şemseddin Sivâsî ve İbrahim ile birlikte Tokat'ta ikamet eden Arakiyecizâde Şemseddin Mahvi Efendi'nin yanına gitmiştir. Onun yanında bir müddet ilim tahsil edip kendilerini akli ve nakli ilimlerde geliştirdikten sonra kardeşi Şemseddin ile İstanbul'a gidip ilimlerini tamamlamıştır. Daha sonra Zile'ye dönmüştür.¹⁴ Çok faziletli ve mutasavvıf bir zat olan Muharrem Efendi, Halvetiyye Tarikatı'nın şeyhlerinden Abdülmecid Şirvanî'nin (öl. 972/1564) halifesi olma şerefine nail olmuştur.¹⁵ Ömrünü ilme adayan Muharrem Efendi tefsir, hadis, fıkıh nahiv gibi alanlarda pek çok eser kaleme almıştır. Eserlerini Arapça ve Farsça olarak telif etmiştir. *Hediyetü's-sülûk fî şerh-i tuhfetü'l-mülûk, Telhisü'l-miftah mine'l-meani ve'l-beyan, Menakibu'l-eimmeti's-selâseti 'alâ mezhebi ehli-s-sünneti ve'l-cemâ'a* adlı eserlerini Arapça olarak yazmıştır. Aynı şekilde nahiv ilminde meşhur

¹² Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 74.

¹³ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/523; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 2.

¹⁴ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 3; Telkenaroğlu, "Zileli Muharrem Efendi", 2/693.

¹⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/206.

olan ve medreselerde sıra kitabı olarak okutulan *Molla Câmî/Fevâ'idi'z-ziyaiyye* adlı esere yazmış olduğu haşiyesi de Arapça kaleme almış olduğu eserlerinden birisidir. Mevlâna Abdurrahman Câmî'nin (öl. 898/1492) Farsça kaleme almış olup evliyanın menkibelerinden bahseden *Nefahâtü'l-üns'ünü Künüzü'l-evliya* ismiyle Arapçaya tercüme etmiştir.¹⁶ *Fevâ'idi'z-Ziyaiyye*'ye yazmış olduğu haşiyesi Osmanlı ve şark medreselerinde *Muharrem* Efendi adıyla anılmaktadır. Ömrü yetmediğinden dolayı bu eserini tamamlayamamıştır. Abdullah Eyyübi (öl. 1252/1836), Muharrem Efendi'nin yarıda kalan eserini aynı üslupla "bedel" konusundan sonuna kadar tamamlamıştır.¹⁷ Muharrem Efendi'nin kaleme almış olduğu eserlerinden sadece Câmî'nin Haşiyesi olan *Muharrem* Efendi adlı eseri basılmıştır. *Hediyyetü's-sülûk fi şerh-i tuhfetü'l-mülûk* adıyla ele aldığı eserin müellif hattı bir nüshası Nuru Osmaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹⁸

Muharrem Efendi Arapça ve Farsça dışında *Risale-i Şükriyye, Tenbîhü'l-gâfilât* ve *Şerh-u ba'zı ebyâti'l-Mesnevi* gibi çok sayıda Türkçe eserleri telif etmiştir.¹⁹ Şemseddin Sivâsî de Ağabeyinin çok sayıda Türkçe eserler kaleme aldığını ve bu sayede ümmete çok faydası dokunduğunu şu beyitleriyle dile getirmiştir:

Dahı Türkîce yazmış çok resâil

Ola tâ ümmete hayre'l-vesâil"²⁰

Şemseddin Sivâsî vefat ettiği zaman yerine halveti şeyhi olarak Ağabeyi Ebul-Leys Muharrem Efendi şeyhlik yapmıştır.²¹ Yaklaşık yüz sene yaşadıkdan sonra 1000/1591 yılında Tokat'ın Zile kasabasında vefat etmiştir. Kabri Zile Devlet Hastanesi'nin avlusunda yer almaktadır.²²

Muharrem Efendi'nin dört oğlu bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü Fazlullâh Efendi'dir. Fazlullâh Efendi'den sonra gelen oğlu ise Abdülmecîd Efendi'dir. Şeyhî lakabıyla meşhurdur. Şemseddin Sivâsî'nin ikinci halifesidir. Diğer

¹⁶ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 3; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/393.

¹⁷ Telkenaroğlu, "Zileli Muharrem Efendi", 2/693.

¹⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/393.

¹⁹ Telkenaroğlu, "Zileli Muharrem Efendi", 2/693.

²⁰ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 3.

²¹ Mehmed Süreyya vd., *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996), 5/1577.

²² Telkenaroğlu, "Zileli Muharrem Efendi", 2/693; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/393.

oğlu olan Abdülkerîm Efendi, Zile Câmii'nde imam hatiplik vazifesini ifa etmiştir. En küçük oğlu Abdurraûf Efendi ise ilim tahsili ile meşgul olmuştur.²³

Şemseddin Sivâsî'nin Muharrem Efendi'den sonraki büyük ağabeyi İbrahim Efendi'dir. İbrahim Efendi, Şemseddin Sivâsî'nin damadı olan Recep Efendi'nin babasıdır.²⁴ İbrahim Efendi, kardeşi ve ilim yoldaşı olan Şemseddin Sivâsî ile beraber Zile kasabasından Sivas'a taşınmış²⁵ ve ömrünün geri kalanını burada geçirmiştir.²⁶

İbrahim Efendi ağabeyi Muharrem Efendi ve kardeşi Şemseddin Sivâsî ile beraber Tokat'ta zamanın ileri gelen âlimlerinden Arakiyecizâde Mevlâna Şemseddin Efendi'nin yanında ilim tahsili etmiştir.²⁷ İlim tahsilini tamamladıktan sonra bir vakit İstanbul'a gidip orada müderrislik vazifesinde bulunmuştur.²⁸

İbrahim Efendi, âlim, âbid, mütevazi, temiz kalpli ve muttaki olmakla beraber ilmiyle amel eden bir zattı. Aynı zamanda Kur'ân hâfızı olup Kur'ân okumakla meşguldü.²⁹ Ömrünün çoğunu ilim tahsili ve tedrisatla geçirmiş olan İbrahim Efendi çok sayıda eser telif etmiştir. Kaleme aldığı eserlerden tespit edilenleri şöyle sıralayabiliriz: *Şerhu risâle fi ilmi âdâti'l-bahs*, *Hâşiye ale'l-âdâb*, *Hâşiye ale şerhi'l-vad'iyye li'l-İslâm*, *Mecmûatü kasâid fi medhi şeyhu'l-islâm Feyzullah Efendi*, *Şerhu adâbu'l-birgivi*, *Hâşiye ale şerhi Taşköprü-zâde 'alâ âdâbi'l-münâzara*, *Risâle fi mebâhisu't-ta'rîf*.³⁰

İbrahim Efendi, Sivas'ta Hasan Paşa'nın (öl. 975/1567) 972/1564'te yaptırdığı Yeni/Meydan Camii'nde kardeşi Şemseddin Sivâsî'den sonra imamlık görevini yapmıştır.³¹ Hasan Paşa Camisi olarak da anılan bu camide imamlık

²³ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 73.

²⁴ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 73; Fatih Çınar, "Receb-i Sivasî ve 'Risâle Fî Usûli'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", *Sufî Araştırmaları Dergisi* 6 (2012), 82-83.

²⁵ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 73-78; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 3; Çınar, "Receb-i Sivasî ve 'Risâle Fî Usûli'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", 82-83.

²⁶ Çınar, "Receb-i Sivasî ve 'Risâle Fî Usûli'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", 82-83.

²⁷ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 4; Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 13.

²⁸ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 3.

²⁹ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 73.

³⁰ Çınar, "Receb-i Sivasî ve 'Risâle Fî Usûli'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", 83.

³¹ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 3-5; Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 73.

görevini ifa ederken 1000/1591-92 yılında vefat etmiştir.³² Merhumun kabri Sivas'ta Erzani Mezarlığı'nda bulunmaktadır.³³

Şemseddin Sivâsî'nin Ağabeyi İbrahim Efendi'nin oğlu olan Recep Efendi, 949/1540 yılında Tokat'ın Zile kasabasında doğmuştur.³⁴ Recep Efendi Şemseddin Sivâsî'nin hem yeğeni hem de damadıdır. Onun büyük kızı olan Safiyye Hatun ile evlenmiştir.³⁵ İlmî açıdan Şemseddin Sivâsî'den çok istifade etmiştir. Tahsil hayatına onun yanında başlamıştır. Ardından ilmini tamamlamak için saltanat şehri olan İstanbul'a gitmiştir. Burada ilmini tamamladıktan sonra tekrardan Zile'ye amcasının yanına dönmüştür. Recep Efendi, Şemseddin Sivâsî'nin menkıbeleri hakkında *Necmü'l-hüda fî menakibi's-Şeyh Şemseddin Ebu's-Sena* adlı eseri kaleme alarak bu hususta detaylı bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Recep Efendi, henüz genç yaşta olmasına rağmen amcası Şemseddin Sivâsî bir yere gittiğinde onu yerine vekil tayin ederdi. Şemseddin Sivâsî vefatına yakın bir zamanda 999 yılında Hicaz'a yaptığı son yolculuğunda Recep Efendi'ye hilafet vermiş ve kendisine vâsi kılmıştır. Ömrünün sonuna kadar Şemseddin Sivâsî'nin halifeliğini yapmış ve uzun bir müddet onun hizmetinde bulunmuştur.³⁶

Recep Efendi amcası Şemseddin Sivâsî'nin dergâhında medfundur. Kaynaklarda onun *Esmâü'l-vusul*, *Nuru'l-hüdâ* ve *İlahiyât mecmuası* adında eserlerinin mevcut olduğu fakat bunların basılmadığı kaydedilmiştir.³⁷

Şemseddin Sivâsî'nin en küçük kardeşi Şeyh İsmail Efendi'dir. İsmail Efendi Kur'ân ehli, hak ve hukuka riâyet eden, âlim, salih ve takvalı bir zattı. Yeğeni Recep Sivâsî'nin kaleme aldığı kitapta kendisi hakkında "*Benden asla büyük günahlar sadır olmamıştır*" dediği nakledilmiştir. Ağabeyi Şemseddin Sivâsî ile Hicaz'a sefer etmiştir.³⁸ Ailesi, İsmail Efendi'nin maddî ve manevî ilimlerde gelişmesine katkı sağlamakla beraber en büyük pay sahibi abisi Şemseddin Sivâsî'ye

³² Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 3; Çınar, "Receb-i Sivasî ve 'Risâle Fî Usûli'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", 83; Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 73.

³³ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 73.

³⁴ Çınar, "Receb-i Sivasî ve 'Risâle Fî Usûli'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", 82.

³⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/176; Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 66.

³⁶ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 66-70.

³⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/176.

³⁸ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 74.

aittir. Sivas'ta uzun zaman müftülük yapmış ve ömrünün sonuna kadar bu vazifeyi ifa etmiştir.³⁹

İsmail Efendi tefsir, kelâm, fıkıh, İslâm mezhepler tarihi ve Arap dili ve edebiyatı dallarında ileri derecede bilgi ve birikime sahipti.⁴⁰ Mutasavvıf olan Şeyh İsmail Efendi, Sivas müftüsü olduğu yıllarda sûfilerin raks ve deveranının caiz olduğuna dair vermiş bir fetvası bulunmaktadır. Bu fetvanın içeriği ve açıklaması hakkında makale yazan Fatih Çınar'ın kaydettiğine göre İsmail Sivâsî şu eserleri kaleme almıştır; *Şerhu multeke'l-ebhur*, *Şerhu risâletü's-sağair ve'l-kebâir*, *Şerhu risâleti'l-velediyye*, *Risâle fi uddu'l-kebîre*, *Tahrir-i kâfiye*, *Hâşiye ala şerhi İsamuddin*, *Hâşiye ala şerhi'l-istitâreti's-Semerkandiyye li'l-İsam*, *Risâle alâ kavli'l-Beydâvi fi tefsîri kavli Teâla ahkâben, el-İkâz*, *Risâletü seb'a*.⁴¹

İsmail Sivâsî'nin iki oğlu bulunmaktadır. Bunlardan büyüğü olanın ismi Fazlullâh Çelebi'dir. Sivas'ta Hasan Paşa Camii'nde imam hatiplik vazifesini yapmaktaydı. Sivas'ta eşkıyaların yaptığı saldırıda vefat etmiştir. Küçük oğlunun ismi ise Avnullâh Efendi'dir. Şemseddin Sivâsî ile birlikte İstanbul'a gitmiş ve Sultan Murat'ın muallimi olan Mevlâna Sâdeddîn'in yanında ilim tahsilinde bulunmuştur. Bir vakit müderrislik vazifesini de ifa etmiştir.⁴²

1.1.3. Ahlakı ve Kişiliği

Şemseddin Sivâsî güzel ahlaklı, hoşgörülü, iyi huylu ve önyargısı olmayan biriydi. Hiç kimseyi hor görmez küçüklere karşı şefkat ve merhameti büyüklere karşı saygı ve hürmet göstermeyi ihmal etmezdi. Mütevazi olup kibir ve böbürlenmekten uzak dururdu. Fakir fukaraya yardım eder, zayıfların ve garibanların elinden tutar, yetim ve dul kadınları korur, onlara şefkat ve merhamet ederdi. Cömert ve eli açık biriydi. Karşılık beklemeden muhtaçlara sadaka verir ve onlara ihsanlarda bulunurdu. Misafirlere ikram etmeyi severdi. İnsanlara karşı kin ve nefret beslemezdi. Temiz kalpli olup yumuşak bir mizaca sahipti. İnsanlar tarafından saygı gören değerli ve kıymetli bir zattı. Ahlakı ve davranışları güzel olduğu gibi şekil ve siması da güzeldi. Cismi fazla büyük olmayıp bedeni zayıftı. Çok âlim, mutasavvıf, muttaki ve irfan

³⁹ Fatih Çınar, "İsmail es-Sivâsî ve Sûfilerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIII/1 (2009), 325-326.

⁴⁰ Çınar, "Receb-i Sivâsî ve 'Risâle Fî Usûli'l-Halvetiyye' Adlı Eseri", 83.

⁴¹ Çınar, "İsmail es-Sivâsî ve Sûfilerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası", 326-328.

⁴² Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 74.

sahibi idi. Konuştuğu zaman açık, düzgün, yeterli ve yerli yerinde konuşurdu. Fıkıhta Hanefî mezhebine mensuptu. Tasavvufta Halvetiyye tarikatına bağlıydı. Sünnet ve cemaat ehli olup meşrebi Muhammedî idi. Rum, Şam ve Hicaz bölgelerinde vaaz ve nasihat vermede yaşlılarından ve devrinin ulemasından ilerde idi. Semerkand, Buhara ve Gicduvan bölgelerinde ün salmıştı. İstanbul’da da ileri gelenler başta olmak üzere âlimlerden ve şehir halkından saygı ve hürmet görmüştür. Ailesi, dostları ve sevenleriyle beraber üç defa kutsal hac vazifesini yapmıştır. Gayrı Müslimlere karşı Sultan III. Mehmed’in (öl. 1012/1603) yanında İslam mücâhidleri ile beraber Eğri Gazvesi’nde cihad etmiştir.⁴³

1.1.4. İlmi Kişiliği ve Tasavvufi Yolculuk Serüveni

Şemseddin Sivâsî henüz küçük yaşlarda iken babasıyla beraber Amasya’ya babasının şeyhi olan Hacı Hızır’ın yanına gitmiş ve onun duasına mazhar olmuştur. Şemseddin Sivâsî daha sonra elde ettiği maddi ve manevi ilimlere bu duanın tesiri ile eriştiğini dile getirmiştir.⁴⁴ Şemseddin Sivâsî’nin ilmi serüveni kendi memleketi olan Sivas’ın Zile kasabasında başlamıştır. İlmi tahsiline babasının yanında başlamış ve Kur’ân’ı Kerim’i onun yanında hatmetmiştir. Daha sonra babası onu Tokat’ta bulunan ağabeyleri Muharrem Efendi ve Hacı Halife’nin yanına götürmüştür. Orada Kur’ân’ı Kerim’i tecvitli bir şekilde tamamladıktan sonra Arapça ilimlerini okumaya başlamıştır.⁴⁵ Hem aklî hem de nakli ilimlerde belli bir seviyeye eriştikten sonra yaklaşık 20 yaşlarında iken İstanbul’a gidip Sahn-ı Seman Medreselerinin birinde müderrislik vazifesini yapmıştır. Bir gün kadı asker divanına gittiğinde kadıların ve müderrislerin kendi arzu ve isteklerinin peşinde koştuklarını ve bu yüzden halkın kendilerine iltifat etmediklerini, saygı göstermediklerini ve selamlarını dahi almadıklarını görmüştür. Sultan Mehmet/Fatih Camii’nde namaz kılıp tövbe ve istiğfarda bulunarak Müderrislik vazifesinden istifa etmiş ve tasavvufa yönelmeye karar vermiştir.⁴⁶

⁴³ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 4-54-55; Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/380.

⁴⁴ Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/371; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/14; Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 9-10.

⁴⁵ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkabeleri)*, 13; Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/523.

⁴⁶ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/523-524; Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 14-15; Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/371; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/14.

Müderrislikten istifa etmesinin ardından İstanbul'dan Şam'a gidip orada yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra hac ibadetini yerine getirmek için Mekke-i Mükerreme'ye gitmiştir.⁴⁷ Hac ibadetini eda ettikten sonra kendi memleketi olan Zile'ye dönmüştür. Orada irşâd faaliyetlerine başlayıp halka vaaz ve nasihatte bulunmayı sürdürmüştür.⁴⁸ Bu esnada halk kendisine iştîyak ile teveccüh etmiştir. Zile'de ikamet edip evlenmesinin ardından Amasya'da bulunan Erzine Pazarı'na gitmiştir.⁴⁹ Orada babasının şeyhi olan Hacı Hızır'ın halifelerinden Muslihuddin Halife'ye biat etmiştir. Tasavvufta belli bir mesafe kat ettiği sırada şeyhi Muslihuddin Efendi hastalanıp vefat etmiştir.⁵⁰

Şemseddin Sivâsî şeyhinin vefatından sonra biat etmek için kendisine tasavvufta öncülük edecek, ilim ve marifet ehli bir mürşid aramaya başlamıştır. Tokat'ta âlim, muttaki ve fazilet sahibi olan Şeyh Mustafa el-Kirbâsî'nin yanına gelmiştir. Kendisine biat etmek istediye de yaşlılığından dolayı bunu kabul etmemiştir.⁵¹ Şeyh Mustafa el-Kirbâsî kendisine “*Allah seni bir kâmilin hizmetine ulaştıracak veyahut bir kâmili altı aya kadar senin terbiye ve irşâdın için gönderecektir.*” diye müjdelediği ve ona hayır duada bulunduğu nakledilmiştir.⁵²

Ardından Şemseddin Sivâsî Zile'ye dönerek ilim ve tedrisatla meşgul olmaya devam etmiştir. Aradan altı ay geçtikten sonra bir iş sebebiyle Tokat'a giden Şemseddin Sivâsî bu arada üstadı olan Şemseddin Mahvî Efendiyi de ziyaret etmiştir. Hocası ona Şirvân vilâyetinden ilim irfan ehli bir şeyhin geldiğini bildirerek beraber onu ziyaret etmelerini teklif etmiştir. Şemseddin Sivâsî bu teklifi kabul edip Şirvân'dan gelen Şeyh Abdülmecid Efendiyi ziyaret etmiştir.⁵³ Beraber biraz sohbet etmenin ardından Abdülmecid Efendi kendisine hitaben “*Vatanımı ve emvâlimi terk ile, dağlarda vâdilerde bunca meşakkati senin ahvalin ve senin terbiyen için ihtiyâr*

⁴⁷ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 15.

⁴⁸ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 15; Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/371-372; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/14.

⁴⁹ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 15.

⁵⁰ Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/372; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/14-15; Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/524; Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 15.

⁵¹ Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/372; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/15; Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 20; Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/524.

⁵² Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 20.

⁵³ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 21; Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/372-373; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/15.

ettim.” dedikten sonra Şeyh Mustafa el-Kirmâsî’nin müjdesinin tecelli ettiğine kanaat getirmiştir. Ardından Şeyh Abdülmecid Efendiye biat edip intisâb etmiştir.⁵⁴

Şemseddin Sivâsî’nin daveti üzerine şeyhi Abdülmecid Efendi’yle beraber Zile’ye gelmişler. Zile’ye döndükten sonra şeyhinin emri üzerine yaklaşık altı ay tedrisatlığı ve vaaz faaliyetlerini durdurup sadece Allah’ı (c.c.) zikretmekle meşgul olmuşlar.⁵⁵ Şemseddin Sivâsî’nin tasavvufta belli bir mertebeye geldiğini ve kendilerine feyz ve hakikat kapılarının açıldığını gören şeyhi kendisinden tekrar vaaz ve nasihat faaliyetlerine başlamasını istemiştir.⁵⁶

Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra Şeyh Abdülmecid Şirvanî onu kendisine halife kılmıştır. Asa ve seccade vazifesiyle onu görevlendirmiştir.⁵⁷ Sivas valisi Hasan Paşa 1564 yılında Sivas’ta yaptırdığı Meydan/Yeni Camii’ne âlim ve fazilet ehli bir vaiz arayışında iken kendilerine Şemseddin Sivâsî’yi önermişlerdir. Şemseddin Sivâsî’nin bir münasebetle Sivas’a geldiği bir gün Hasan Paşa, kendisini ziyaret ederek yaptırdığı Meydan Camii’de vaiz olarak gelmesini teklif eder. Şemseddin Sivâsî, yanında kalan yaşlı babası ve şeyhinin müsaadeleriyle aile efratlarını ve talebelerini de beraberinde Sivas’a getirme şartıyla bu teklifi kabul edebileceğini beyan etmiştir. Hasan Paşa’nın da bu şartları kabul etmesinden sonra Şemseddin Sivâsî yanına babasını, kardeşi Şeyh İbrahim’i, ailesini ve talebelerini de alarak Hasan Paşa’nın gönderdiği deve ve katırlarla Sivas’a hicret etmişlerdir.⁵⁸ Sivas’ta Göçük Minare diye adlandırılan Yeşil Kubbe’nin yakınında bulunan bir menzilde konaklamışlar. Recep Efendi’nin kaleme aldığı eserinde konakladıkları bu yerin kendileri için çok bereketli ve hayırlı olduğunu Şemseddin Sivâsî’nin kendisinden su sözlerle aktarmaktadır; “*Yerleşip kaldığımız bu yurt bize çok uğurlu ve hayırlı oldu. Neşr-i ulûm ve ekseri tasnifatım, hizmet-i irşâdım hep burada oldu. Atiyyeleri bahşeden cenabı Allah, lütûf ve kereminden bu hicret bereketiyle bana çok evlad ve ahfâd ihsân buyurdu.*”⁵⁹

⁵⁴ Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 21.

⁵⁵ Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 23.

⁵⁶ Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 34-35.

⁵⁷ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/524; Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 38.

⁵⁸ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/524; Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 38; Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 5-6.

⁵⁹ Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 39.

Camide vaaz ve irşâd faaliyetleriyle beraber caminin yanında bir tekke yaptırıp orada talebe yetiştirmiş, ilim ve irfan faaliyetlerini sürdürmüştür.⁶⁰ Şemseddin Sivâsî, Sivas'a gelmeden önce 16 yıl, Sivas'a geldikten sonra da bu camide 34 yıl vaaz ve irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Toplamda 50 yıl vaaz ve nasihat vazifesini yapan Sivâsî eserlerinin çoğunu Hasan Paşa Camiinde vazifeli iken kaleme almıştır.⁶¹

1.1.5. Şemseddin Sivâsî'nin Halifeleri

Şemseddin Sivâsî'nin çok sayıda halifeleri mevcuttur. Geneli âlim ve müttaki kişilerdir. Şemseddin Sivâsî, halifelerinden çoğunu irşâd ve davet faaliyetlerini gerçekleştirmek ve milleti aydınlatmak için başka şehirlere gönderdiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Halifelerinden meşhur ve mazbût olanlarından bazıları şunlardır;

1-Şeyh Veliyyüddin Efendi: Şemseddin Sivâsî'nin şeyhi olan Şeyh Abdülmecid Efendi'nin büyük oğludur. Şemseddin Sivâsî'nin yanında tasavvuf ilmini tamamlamıştır. Babasının vefat etmesinden sonra Şemseddin Sivâsî ona irşâd ve terbiye için icazet vermiş ve onu kendilerine halife kılmıştır. Zile ve nahiyelerine gönderilerek orada irşâd faaliyetlerini gerçekleştirmiş ve millete İslamiyeti anlatmıştır. Şeyhi Şemseddin Sivâsî ile beraber Eğri savaşına katılmış ve savaşın ardından vefat etmiştir.

2-Şeyh Abdülmecid Efendi: Şemseddin Sivâsî'nin ağabeyi Muharrem Efendi'nin oğludur. İsmi Şemseddin Sivâsî'nin Şeyhi Abdülmecid Şirvanî'ye mutabık olduğu için “Şeyhî” lakabı ile meşhurdur. Şeyh Veliyüllah Efendi'nin vefat etmesinin ardından Zile'ye halife olarak tayin edilmiştir.

3-Muhyiddin Efendi: Şemseddin Sivâsî'nin yanında tâlim ve terbiyesini almıştır. Tasavvuf ilminde belli bir seviyeye geldikten sonra kendisine hilafet verilerek İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Peygamberin sünnetini ihya ederek mensûb olduğu tarikatı burada yaymıştır. Bundan dolayı kendilerine “*Muhyi'l-kemâlât*” lakabı verilmiştir.

⁶⁰ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 5-6; Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/524.

⁶¹ Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 40.

4-Mevlânâ Abdülhay el-Kayseri: Uzun bir müddet kadılık vazifesini ifa ettikten sonra tasavvufa yönelmiştir. Şemseddin Sivâsî'nin yanında bir müddet hizmet ettikten sonra icazet alarak kendi memleketi olan Kayseri'de irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.

5-Mevlânâ Alâeddin: Şeyhin ilk halifelerinden olup âlim bir şahıstı. Şemseddin Sivâsî onun zühdünü ve takvasını çok beğenmiştir. Şemseddin Sivâsî hazır olmadığı zamanlarda yerine bakan halifesidir. Şeyhinden önce vefat etmiştir.

6-Muhyiddin Dârendevî: Uzun bir müddet Şemseddin Sivâsî'nin yanında kaldıktan sonra icazet almış ve halife olma şerefine nail olmuştur. Dârendevî'de irşâd faaliyetlerini devam ettirmiştir.

7-Mevlânâ Sinan Halife: Âlim, sâdik ve güzel ahlak sahibi olan Sinan Halife, Şemseddin Sivâsî'ye 18 sene hizmet etmiştir. Ardından Türk aşiretlerini ve oymaklarını irşâd etmek için kendisine icazet ve halifelik verilmiştir.

8-Mevlânâ Muslihüddîn-i Sivâsî: Şemseddin Sivâsî'nin yanında uzun bir süre hizmet etmiş ve tefsir derslerini okumuştur. Ardından kendisine icazet ve halifelik verilerek irşâd için Ankara'ya gönderilmiştir. Yaklaşık dokuz yıl Ankara'da irşâd ve tebliğ ettikten sonra vefat etmiştir.

9-Mehmet Dede: Yaşlanana kadar Şemseddin Sivâsî'ye hizmet etmiş ve onun yardımında bulunmuştur. Eşkiyalar saldırısında Sivas'ta vefat etmiştir.

10-Merzifonlu Şuayp Dede: Kendisine icazet ve halifelik verildikten sonra irşâd ve davet için kendi memleketi olan Merzifon'a gönderilmiştir.

11-Divrikli Mahmut Dede: Halife olduktan sonra irşâd ve İslam'a davet için memleketi Divrik'e gönderilmiştir.

12-Hüseyin Dede: Halife olmasının ardından memleketi olan Canik'e gitmiştir. Vefat edene kadar orada irşâd ve davet faaliyetlerini devam ettirmiştir.

13-Mevlânâ Âbid: Âlim ve muttaki olan bu zata icazet ve halifelik verildikten sonra memleketi olan Tahran'a gönderilmiştir.

14-Mustafa Dede: Şemseddin Sivâsî'nin yanında uzun yıllar hizmet ettikten sonra memleketi olan Canik'e halife olarak gönderilmiştir.

15-A'mâ Mehmet Dede: Gözleri görmeyen Mehmet Dede, veli ve basiret sahibi bir zattı. Şemseddin Sivâsî vefat etmeden önce ona kendi türbedarlığını vasiyet etmiştir.

16-İdris Dede: Uzun bir süre hizmet etmiş ardından irşâd için kendi memleketi olan Kırşehir'e halife olarak gönderilmiştir.

17-Ahmed Dede: Yakacık'lı olan bu şahıs, kendi memleketinde irşâd ve davet faaliyetlerine devam etmiştir.

18-Mevlânâ Muhyiddin: Âlim ve fıkhîta ileri derecede bilgiye vakıf olan Mevlâna Muhyiddin, halife olduktan sonra davet ve irşâd için Emlak'a gönderilmiştir.

19-Kemal Dede: İcazet ve halifelik aldıktan sonra memleketi olan Karadeniz Ereğli'ye gönderilmiş ve orda irşâd ve davet faaliyetlerine devam ettirmiştir.

20-Hacı Mustafa: Kıbrıs'lı olan bu zat Sivas'ta Hasan Paşa'nın yanında ilim okumuştur. Hasan Paşa'nın vefatından sonra Şemseddin Sivâsî'nin yanına gelmiş ve orada uzun bir müddet hizmet etmiştir. Ardından halife olup irşâd ve davet faaliyetlerine devam etmiştir.

21-Pîr Mehmed Efendi: Büyük bir âlim olan Mehmed Efendi, başta Sivas kadılığı olmak üzere uzun bir müddet kadılık vazifesini yapmıştır. Yapmakta olduğu kadılık görevini bırakarak Şemseddin Sivâsî'nin yanına gelip tasavvufa yönelmiştir. Onun yanında tasavvufî ilim ve terbiyesini alarak halife olmuştur. Bilahare Sivas'ta Şemseddin Sivâsî'nin yanında halife olarak kalmıştır. Şemseddin Sivâsî'nin vefatından iki yıl sonra Sivas'ta vefat etmiştir.⁶²

1.1.6. Eserleri

Şemseddin Sivâsî, mütasavvıf ve âlim olduğu gibi aynı zamanda çok sayıda müfid eserler kaleme almış bir müelliftir. İncelediğimiz kaynaklara baktığımızda eserlerinin sayısı hakkında değişik görüşler olmakla birlikte yirmiden fazla eser kaleme aldığı konusunda ittifak vardır.

⁶² Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 60-65.

Şemseddin Sivâsî'nin damadı Recep Sivâsî'nin naklettiğine göre; manzûm ve mensûr eserlerinin 3'ünü Zile'de, 18 tanesini de Sivas'ta Hasan Paşa Camii'nde vazifeli iken yazmıştır. Böylelikle toplamda 21 eserinin mevcut olduğunu aktarmıştır.⁶³ Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, Şemseddin Sivâsî'nin eserleri hakkında geniş çaplı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma sonucunda Sivâsî'nin eserlerini kapsayan bir külliyat meydana gelmiştir. Yaptıkları bu çalışma sonucunda eserlerinin 12 tanesi manzûm 12 tanesi de mensûr olmak üzere toplamda 24 eserinin olduğunu ispat etmişlerdir. Bu eserlerin tamamı elimizde mevcut olmasa da çoğunluğu değişik kütüphanelerde mevcuttur. Biz bu tez çalışmamızda Sivas Belediyesi Yayın Kurulu'nun çalışmasının daha güncel olmasından ötürü onların görüşünü baz almayı daha uygun gördük.

Şemseddin Sivâsî'nin kaleme aldığı eserler sadece Türkçeyle sınırlı değildir. Çoğunu Türkçe olarak kaleme almasının yanında Arapça olarak da eserler telif etmiştir. Eserlerinin genelinde dini ve tasavvufi yönü ağır olmakla birlikte telif ettiği eserlerinin içinde şerh çalışmaları, Arapça ve Farsçadan tercüme ve divan çalışmaları da mevcuttur.⁶⁴

Eserlerinin bazılarını manzûm bazılarını da mensûr olarak telif etmiştir. Manzûm olarak telif ettiği eserlerin tamamını Türkçe olarak kaleme almıştır. Mensûr eserlerinin ise ikisini Arapça diğerlerini Türkçe olarak yazmıştır.

Mir'âtü'l-ahlâk ve mirkâtü'l-eşvâk, İrşâdü'l-avâm, Heşt-bihişt, Süleymâniyye (Süleymân-nâme), Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, İbret-nümâ, Tercüme-i Kasîdetü'l-Bürde, Menâsikü'l-hac, Divân-ı Şemsî, Mevlîd, Gülşen-Âbâd ve Pend-nâme adlı eserleri manzûm olarak Türkçe yazılmıştır. *Hallü me'âkıdî'l-kavâ'id ve Zübdetü'l-esrâr fî şerhi muhtaşari'l-menâr* adlı eserleri Arapça yazılmış olan mensûr eserlerdir. *Nakdü'l-hâtır, Menâkıb-ı çehâr yâr-ı güzîn, Emr-i İlâhî ve Hüccet-i İlâhî, Umdetü'l-edîb fî ta'lîm ve't-te'dîb, Abdülvahhâb gâzi menâkıbı, Şerh-i Terceme-i ecvibe Ali b. Ebî Tâlib li-es'ileti Kümeyl b. Ziyâd, es-Safâyih fî tercümeti'l-levâyih,*

⁶³ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 40.

⁶⁴ Yavuz vd., "Evliyâlar Ansiklopedisi", 7/381; Çıkman vd., "İslâm Âlimleri Ansiklopedisi", 16/19; Hüseyin Akkaya, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 150; Yusuf Çınar, *19. Yüzyıl Rafet Efendi Mevlidi, Kız Mevlidi, Muhammed Rüştü Efendi Mevlidi ve Şemseddin Sivasi Mevlidi Çeviri Metin ve Mukayesesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 14.

Menâzilü'l-Ârifîn, Dâiretü'l usûl ve Şerh-i gazeliyyâti sultân Muradu's-Sâlis isimli eserleri ise Türkçe mensûr olarak kaleme alındığı nakledilmiştir.

Manzûm olan eserleri;

1. *Mir'âtü'l-ahlâk ve mirkâtü'l-eşvâk/ مرآة الاخلاق ومرقاة الاشواق*

Bazı kaynaklarda *Mir'ât-ül-ahlak min mevâhib-ül-hallak*,⁶⁵ *Mir'âtü'l-eşvak*⁶⁶ ile *Mir'âtü'l-ahlâk ve Müşevvikü'l-eşvak*⁶⁷ adlarıyla da anılmaktadır. Mesnevi türünde yazılmış menzûm bir eserdir. Çoğunluğu *Mefâ'ilun mefâ'ilun fe'ülün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. *Mir'âtü'l-ahlâk ve mirkâtü'l-eşvâk* eserinde Allah'ın (c.c.) birliği, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve onun dört büyük halifesine naat ve övgüler mevcuttur. Eser kaleme alınırken kaynak olarak başta Kurân'ı Kerîm ve Hadis-i şerifler olmak üzere peygamberlerin kıssalarından, sahabe ve tâbiînin kıssalarından faydalanarak telif edilmiştir.⁶⁸ Eserde ahlâku'l-hasene olarak nitelendirilen güzel ahlak ile el-ahlâku's-seyyie olarak nitelendirilen kötü ahlak bir arada işlenmiştir. Güzel ahlak ve kötü ahlakla ilgili onar bölüm yer almaktadır. Aynı başlık altında birbirinin zıddı olan iki konu ele alınmıştır. Örneğin güzel ahlak övülerek faziletinden bahsedilmiş daha sonra o ahlakın zıddı olan kötü ahlak yerilmiştir. Ardından kötü huy sahibi olanların bu huylarından kurtulmanın yolları beyan edilmiştir. Sivâsî, 996/1588 yılının Recep ayında yazımını tamamladığı bu eseri 4520 beyit olarak nazmetmiştir. Eserin üzerinde Ömer Aldanmaz'ın *Şemseddin Sivâsî'nin Mie'âtül-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk Adlı Mesnevîsi (inceleme-Tenkitli Metin)* adında bir yüksek lisans tezi ile Birgül Toker'in *Şemseddin Sivâsî'nin Mir'âtül-Ahlâk Adlı Mesnevîsinin Tenkitli Metin ve incelemesi* adında bir doktora tezi bulunmaktadır.

2. *İrşâdü'l-avâm / إرشاد العوام*

Şemseddin Sivâsî'nin Sivas'ta yazdığı dördüncü eseridir. Manzûm mesnevi türünde yazılmış olan bu eser *Mefâ'ilun mefâ'ilun fe'ülün* kalıbıyla yazılmış olup 225 beyitten müteşekkildir. *İrşâdü'l-avâm* eseri din ve tasavvufla ilgili doğru bilinen yanlışları ortadan kaldırmak ve bu yanlışlara karşı insanları uyarmak için yazılmıştır.

⁶⁵ Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 67.

⁶⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/206; Yavuz vd., "Evliyâlar Ansiklopedisi", 7/382.

⁶⁷ Çıkman vd., "İslâm Âlimleri Ansiklopedisi", 16/20; İbn Rifat, "Terâcim-i Ahvâl Şemseddin Sivâsî", 463.

⁶⁸ Ömer Aldanmaz, *Şemseddin Sivâsî'nin Mir'âtül-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk Adlı Mesnevîsi (inceleme-Tenkitli Metin)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 7-13.

Eserde Şiâ Mezhebi'ne mensûb olanların yanlış ve batıl inançları yerilmiş ve Hz. Ali'ye karşı ifrat derecede duydukları sevgilerinin yanlış olduğuna değinilmiştir. Ayrıca şeytan ve nefsin insanları nasıl yoldan çıkardıklarını, insanlara yol gösterecek ilmiyle amel edecek şeyhlerin gerekliliği ve sahte şeyhlerin özellikleri gibi konulara değinmiştir.⁶⁹ Bazen âyet ve hadislerden de iktibas edilmiştir. Şemseddin Sivâsî bu isimde bir eser kaleme aldığını ve bu eserin onun dördüncü eseri olduğunu *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı eserinde şu beyitle açıklamaktadır;

Ona dördüncü İrşadü'l-Avâm'dır

Çü muhtâcdır olan çün ke'l-hevâmdır⁷⁰

İrşadü'l-avâm isimli eserinin son beyitlerinde ebced hesabıyla eserini 964/1556 yılında kaleme aldığını ve eserini tamamladığı için Allah'a hamd ve senâ ettiğini şu beyitlerinde nazmetmiş;

Be-zâ vü ayn ü dâl-i harf-i ebced

Zi-rûz-ı hicret-i seyr-i Muhammed

Tamâm oldu risâle'l hamdü lillâh

Eriştirdi kemâle'l-hamdü lillâh⁷¹

Hüseyin Akkaya'nın *Şemseddin Sivâsî'nin irşadü'l-'avam* isimli mesnevisi adında 2003 yılında yayınlanmış bir makale çalışması bulunmaktadır.

3- *Heşt-bihişt/هشت بهشت*

Eserin ismi Farsça'da sekiz anlamına gelen heşt ve cennet anlamına gelen bihişt tamlamasından meydana gelmektedir. Manzûm Türkçe olan bu eser *Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Şemseddin Sivâsî, Sivas'ta 922/1584 yılında telif ettiği *Heşt-bihişt* eseri yaklaşık 2800 beyitten meydana gelen bir mesnevidir. Sultan III. Murat (öl. 1595) zamanında yazılmıştır. Mesnevi tarzında yazılan eserlerde olduğu gibi bu eserde de ilk önce tevhid, münâcât ve naatla ibtida edilmiştir. Ayrıca sahabeye, dört büyük halifeye, zamanın sultanı olan III. Murat'a ve

⁶⁹ Hüseyin Akkaya, *Terceme-i Kaside-i Bürde İrşadü'l-avam (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)* (Sivas, 2015), 4-11.

⁷⁰ Mehmet Arslan, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)* (Sivas: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2015), 614.

⁷¹ Hüseyin Akkaya, "Şemseddin Sivâsî'nin İrşadü'l-'Avâm İsimli Mesnevîsi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2003), 79-80.

veziri olan Osman Paşa'ya (öl. 1833/1900) övgüler mevcuttur.⁷² Şemseddin Sivâsî yazdığı bu eseri Osman Paşa'ya armağan etmiştir. Bunun sebebi de Osman Paşa'nın Irak'ta hüküm süren Râfizi'lerin gücünü bertaraf etmesi ve orada ehl-i sünnet itikadının yer edinmesini sağlamasıdır.⁷³

Eser tasnif edilirken makam adı verilen dört bölmeye, her bölmede kendi içinde ikişer ravzaya ayrılmıştır. Birinci makamda adalet ile zulüm ravzaları, ikinci makamda âlimler ve kötü haslet ravzaları, üçüncü makamda cömertlik ve cömertliğe övgü ile cimrilik ve cimriliğe yergi ravzaları, dördüncü makamda ise fakirlere övgü ile fakirlere yergi ravzaları yer almaktadır. Ayrıca her makamda o ravza ile ilgili olan âyet, hadis, münâcâtlar, hikayeler, takribler ve kıssadan hisseler yer almaktadır.⁷⁴ Sivâsî, bu eserin adının Heşt-behişt olduğunu, sivasta telif ettiğini ve 998 senesinde tamamladığını belirterek eserin sonundaki şu beyitlerle dile getirmiştir:

Heşt ravzât ile çün oldu tamam

Heşt Behişt ola bu kitabıma nâm

Şehr-i Sivâs'ta oldu çün tasnif

Oldu pes ehli vâcibü't-teşrîf

Çün dokuz yüz sekiz dahi doksan

Olmuş idi beyazıma hüsbân⁷⁵

Nermin Buluz'un *Şemseddin Sivâsî'nin Heşt-Bihişt Mesnevisi (inceleme-Karşılaştırmalı Metin)* adında bir yüksek lisans tezi çalışması bulunmaktadır.

4- Süleymâniyye (Süleymân-nâme)/(سليمانيه سليمان نامه)

Şemseddin Sivâsî'nin bu isimde bir eseri olduğunu Kâtip Çelebi'nin (öl. 1067/1657 *Keşfü'z-zunûn*⁷⁶ isimli eserinde kayıtlı olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Sivâsî'de *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı eserinde kaleme aldığı eserlerini sayarken bu isimde bir eseri olduğunu şu beytiyle beyan etmektedir:

⁷² Alim Yıldız, *Heşt Bihişt (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)* (Sivas: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2015), 24.

⁷³ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 27.

⁷⁴ Yıldız, *Heşt Bihişt (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 24-30.

⁷⁵ Yıldız, *Heşt Bihişt (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 359-360.

⁷⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (Beyrut/ Lübnan: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/1839.

Süleymâniyye'dir üçüncü menzûm

*En evvel nazmım oldur ola ma'lûm*⁷⁷

Şemseddin Sivas'ının 964/1556 yılında kaleme aldığı ilk manzûm eseridir. Sivas'ın Zil'e kasabasında kaleme aldığı bu eseri Ağabeyi Muharrem Efendi'nin referansı üzerine yazmıştır. Eseri genel olarak *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* ile *Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıblarıyla tanzim etmiştir.⁷⁸ Dini mesnevi tarzında yazılmış olan bu eserin beyit sayısında ihtilaf olup 1684, 1595 ve 1460 beyit olduğu görüşleri mevcuttur. Eserin geneli Türkçe olup ara ara Arapça ve Farsça beyitler de yer almaktadır.⁷⁹ *Süleymâniyye* adlı eserinin başında mesnevilerde olduğu gibi tevhid, münâcât ve naat ile ilgili beyitler yer almaktadır. Ardından sahabe ve dört büyük halifeye övgü ile devam edip eserin yazılma sebebini beyan etmiştir. Daha sonra eserin oluşumunda ilham kaynağı olan Hz. Süleyman ve Sebâ Kraliçesi Belkis'in kıssasını içeren beyitler tanzim edilmiştir.⁸⁰ Şemseddin Sivâsî, Hz. Süleyman ve Belkis'in hikayesini anlatırken Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği sıralamayı göz önünde bulundurmuş ve yer yer âyet ve hadislerden iktibas etmiştir. Bu nedenle eserin asıl kaynağının Kur'ân-ı Kerîm ve tefsir kitapları olduğu söylenebilir.⁸¹ Şemseddin Sivâsî'nin bu eseri üzerine Hüseyin Akkaya'nın *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si* adında 1988 yılında yayınladığı bir yüksek lisans tezi çalışması mevcuttur.

5- Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam/ مناقب إمام أعظم

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* isimli eserinde İmâm A'zam Ebu Hanife'nin (öl. 150/767) menkıbeleri hakkında eser yazan âlimleri ve bu âlimlerin kaleme aldıkları eserlerini sıralarken Şemseddin Sivâsî'nin de *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adında bir eserinin olduğunu kaydetmiştir. Ardından bu eserin onun yirminci eseri olduğunu ve manzûm olarak Türkçe kaleme aldığını beyan etmiştir. Ayrıca Kâtip Çelebi eserin *Kitâbü'l-hiyâz min sevbi 'ammâmi'l-feyyâz* adıyla da anıldığını ve *Hüdavend-i alîm ü Rabb-i bînâ...* beytiyle başladığını açıklamaktadır.⁸² Bazı

⁷⁷ Arslan, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 614.

⁷⁸ Akkaya, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si*, 160-161.

⁷⁹ Akkaya, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si*, 191; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 20; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/525.

⁸⁰ Akkaya, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si*, 168-169.

⁸¹ Akkaya, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si*, 182-183.

⁸² Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 2/839.

kaynaklarda *el-hiyaz fî menâkıb-il-imâm-il-murtâz*⁸³ adıyla da kaydedilmiştir. Sivâsî de söz konusu eseri kaleme aldığını kitabının son kısmında şu sözlerle dile getirmektedir.

Yigirminci düşüpdür bu menâkıb

*Olupdur Bû-Hanîf için mevâhib*⁸⁴

Şemseddin Sivâsî, eserinde Hanefî Mezhebi'nin kurucusu olan Nu'mân b. Sâbit'in menkıbelerini ve ahvalini manzûm bir şekilde ele almıştır. Sivâsî'nin bu eserde beyan ettiğine göre ağabeyi Muharrem Efendi kendisinden İmam A'zam Ebû Hânîfe'nin menkıbelerinden bahseden bir eser kaleme almasını istemiştir. Ağabeyinin bu arzusunu geri çevirmeyip Arapça kitaplarda Ebû Hânîfe hakkında incelemelerde bulunmuştur. Arapça bilmeyenlerin daha kolay anlamalarını sağlamak için topladığı bilgileri manzûm bir biçimde Türkçe olarak kaleme almıştır.⁸⁵ Türk edebiyatında Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam ile ilgili manzûm türde yazılmış tek eser olma unvanına sahiptir.⁸⁶

Yaklaşık 6000 beyitten meydana gelen mesnevi⁸⁷ 1001 senesinin cemâziye'l-ahir ayında kaleme alınan eser aynı yıl şaban ayında nihâyete ermiştir. Eser *Mefâîlün mefâîlün faûlün* kalıbıyla tanzim edilmiş olup bir giriş ve on bir bابتan meydana gelmiştir. Giriş bölümünde tevhid, münâcât, naat ve methiyeden sonra *Bahs-i Kelâm, Bahs-i Ru'yetüllâh, Bahs-i Kazâ vü Kader, Süal-î Kabr* vb. konular yer almaktadır. Metin bölümünde ise Ebû Hânîfe'nin nesebi, faziletleri, kerametleri, zekiliği, cömertliği ve gördüğü rüyalar gibi konular yer almaktadır.⁸⁸ Ayrıca eserde Bektaşiler, Aleviler ve Rafizilerin kötü yönleri ortaya konulup hak olmadıklarına değinilmiştir. Daha sonra hak yolunun şariat olduğu beyan edilmiştir.⁸⁹ Mustafa Eliaçık'ın bu eser üzerine *Şemsüddin-i Sivâsî'nin MENÂKIB-I İMÂM-I AZAM*

⁸³ Sivasî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 7.

⁸⁴ Arslan, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 617.

⁸⁵ Mustafa Eliaçık, *Şemsüddin-i Sivâsî'nin MENÂKIB-I İMÂM-I AZAM (Manzum) Mesnavîsi (İnceleme-Metin)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 36-37.

⁸⁶ Eliaçık, *Şemsüddin-i Sivâsî'nin MENÂKIB-I İMÂM-I AZAM (Manzum) Mesnavîsi (İnceleme-Metin)*, 11.

⁸⁷ Akkaya, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si*, 154.

⁸⁸ Eliaçık, *Şemsüddin-i Sivâsî'nin MENÂKIB-I İMÂM-I AZAM (Manzum) Mesnavîsi (İnceleme-Metin)*, 37,53,38-40.

⁸⁹ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/525.

(*Manzûm*) *Mesnevisi (İnceleme-Metin)* adında 1997 yılında yayınladığı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

6- *İbret-nümâ/عبر تمامه*

Şemseddin Sivâsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı eserinin son bölümünde bu isimle bir eser nazmettiğini şöyle beyan etmektedir:

Onun beşincisi İbret-nümâ'dır

*Sülûk ehline hoş nazm-ı atâdır*⁹⁰

Bazı kaynaklarda bu eserin ismi *Terceme-i İlâhinâme-i Şeyh Attâr*⁹¹ olarak da geçmektedir. Şemseddin Sivâsî'nin Nişâbur'lu angın, mutasavvıf, şâir ve eczacı olan Ferîdüddin Attâr'ın (öl. 618/1221) kaleme aldığı 6500 beyitlik *İlâhinâme*'sinin çevirisidir. Attâr'ın *İlâhinâme* adlı eserini Farsça'dan Anadolu Türkçesine ilk çeviren şahıs Şemseddin Sivâsî'dir.⁹² Sivâsî, *İlâhinâme*'yi tercüme ederken metne bağlı kalmayıp daha çok sadeleştirerek tanzim etmiştir. Yüz hikâyeden meydana gelen eser Sivas'ta II. Selim devrinde 983/1575 yılında⁹³ kaleme alınmış olup III. Murat'a armağan edilmiştir.⁹⁴

Söz konusu eser 4890 civarında beyitten oluşmaktadır. Eserde hikayelerin sonunda ibret başlığı altında hikâyeden çıkarılacak dersler bölümü yer almaktadır. Dini mesnevi tarzında olan eser *Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla tanzim edilmiştir.⁹⁵ Eserin üzerinde Burhan Enginoğlu'nun *Şemseddin Sivâsî'nin İbret-nümâ Mesnevîsi (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)* adında yüksek lisans çalışması ve Erol Çöm'ün *16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri Ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)* adında doktora tezi çalışması bulunmaktadır.

7- *Tercüme-i Kasîdetü'l-Bürde/ترجمة قصيدة برده*

İslam dünyasında Hz. Peygamber'e (s.a.s) olan sevgi, muhabbet ve özlemi dile getirmek için çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden bazıları nesir

⁹⁰ Arslan, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 615.

⁹¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/206; Çıkman vd., "İslâm Âlimleri Ansiklopedisi", 16/20.

⁹² H. Ahmet Sevgi, "İlâhinâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/70; M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/95-97.

⁹³ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 21.

⁹⁴ Sevgi, "İlâhinâme", 22/70.

⁹⁵ Erol Çöm, *16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 166.

bazıları da nazım şeklidir. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) duyduğu muhabbeti methiye ile birlikte manzûm bir şekilde dile getirenlerden birisi de Mısır'lı mutasavvıf ve Şâir Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'dir (öl. 695/1296 [?]).

Bûsîrî'nin nazmettiği kasidenin ismi, *el-Kevâkibü'd-dürriye fî medhi hayri'l-beriyye*'dir. Bu kasidenin *Kasîdetü'l-Bürde* olarak meşhur olmasının nedeni şöyle rivâyet edilir; İmam Bûsîrî, ömrünün son yıllarında felce müptela olur. Bir gece Allah'ın (c.c.) onu bu hastalıktan kurtarması için dua eder. Geceleyin Hz. Peygamber (s.a.s.) rüyasına gelir. Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisinden hakkında yazdığı kasideyi okumasını talep eder. Bûsîrî, kendisi hakkında çok şiir yazdığını beyan ettikten sonra "hangisini okuyayım?" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.s.) kasidenin ilk beytini dile getirdikten sonra Bûsîrî, kasideyi okumaya başlar ve sonuna kadar devam eder. Kaside bittikten sonra Hz. Peygamber üstündeki hırkayı çıkarır ve Bûsîrî'ye giydirir. Ardından mübarek elleriyle Bûsîrî'nin bedenini dokunur. Sabahleyin uykudan uyanan Bûsîrî felç hastalığından iyileştiğini görür. Bundan dolayı kaside *Kasîdetü'l-Bürde* diye adlandırılmıştır. Ayrıca kasidenin yazıldığı kafiye mîm harfiyle kaleme alındığı için *el-Kasîdetü'l-mimiyye* olarak da isimlendirilmiştir. Ka'b b. Züheyr'in yazdığı *Kasîdetü'l-Bürde* isimli eseriyle karışmaması için *Kasîdetü'l-bür'e/el-Kasîdetü'l-bürriyye* olarak da adlandırılmıştır. Klasik Arapçayla kaleme alınan eser on bölümden ve toplam 160 beyitten müteşekkildir. Birçok dile çevrilen eserin üzerinde manzûm ve mensûr olarak 130 civarında eser kaleme alınmıştır. *Kasîdetü'l-bürde*'nin üzerine manzûm bir tarzda eser yazanlardan birisi de Şemseddin Sivâsî'dir.⁹⁶

Sivâsî'nin *Tercüme-i Kasîdetü'l-Bürde* eseri el-Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l-Bürde*'sinin bire bir tercümesi olup metnin aslı gibi 160 beyitten meydana gelmektedir. *Mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün* kalıbıyla nazmedilen eser⁹⁷ 986/1578 yılında yazılmaya başlanmış ve aynı yılda tamamlanmıştır.⁹⁸ Lirik bir biçimde kaleme alınan eser Hz. Peygamber'e duyulan hasret, O'nun dünyaya teşrifi ve mucizeleri, Kur'ân-ı Kerîm'in fazileti, miraç hadisesi ile cihâd etmenin fazileti

⁹⁶ Mahmut Kaya, "Kasîdetü'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/568-569.

⁹⁷ Akkaya, *Terceme-i Kaside-i Bürde İrşadü'l-avam (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 30-31; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikati, Eserleri", 30.

⁹⁸ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikati, Eserleri", 30.

gibi konular içermektedir.⁹⁹ Eser hakkında Vesile Albayrak Sak, *Şemseddin Sivâsî'nin Kaside-i Bürde Tercümesi* ve Kemâl Paşazâde de *Şemseddin Sivâsî, Abdurrahîm Karahisârî, Esâsî Ve Le'âlî'ye Ait Manzûm Kaside-i Bürde Tercümelerinin Karşılaştırılarak incelenmesi* adlarında birer makale kaleme almışlardır.

8-Menâsikü'l-hac/مناسك الحج

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*'da¹⁰⁰ bu eseri *Menâsik-i Şemseddin Sivâsî* olarak kaydetmiştir. Şemseddin Sivâsî böyle bir eserinin olduğunu *Menâkib-ı İmâm-ı Â'zam* adlı eserinde şu beytiyle açıklamaktadır;

Biri dahi Menâsik hacca mensûb

Odur huccâca umde dahi mergûb¹⁰¹

Ümdetü'l-huccâc adıyla da anılan eser manzun bir şekilde kaleme alınmıştır. Tekrarlarla beraber 577 beyitten oluşmaktadır. Mustafa Toker'in yaptığı araştırma sonucunda bu eserin iki nüshasının olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan birisi Mısır Milli Kütüphanesi'nde *Ümdetü'l-huccâc* adıyla mevcuttur. Diğeri de Fatih Güneren'in hususi kütüphanesinde *Menâsikü'l-huccâc* adıyla yer almaktadır. *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* ve *Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* gibi değişik vezinlerle yazılmıştır. Mesnevi tarzında kaleme alınan eserde hac farizesini eda etmek isteyen hacı adaylarının ibadetlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmeleri için ihrama girmeden önce hac ibadetinin bitimine kadar gerekli olan mevzulara değinilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'e (s.a.s.), Kâbe'ye, zamanın sultanı olan II. Selim'e (öl. 1566/1577) methiyeler ve kutsal mekanlarda yapılacak dualar gibi konuları ihtiva etmektedir.¹⁰² Mustafa Toker, söz konusu eser üzerine *Şemseddin-i Sivâsî'nin Menâsikü'l-Huccâc veya Umdetü'l-Huccâc Adlı Eseri* ismiyle bir makale kaleme almıştır.

9- Divân-ı Şemsî/ديوان شمسي

⁹⁹ Akkaya, *Terceme-i Kaside-i Bürde İrşadü'l-avam (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 30.

¹⁰⁰ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 2/1831.

¹⁰¹ Arslan, *Menâkib-ı İmâm-ı A'zam (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 616.

¹⁰² Mustafa Toker, "Şemseddin-i Sivâsî'nin Menâsikü'l-Huccâc veya Umdetü'l-Huccâc Adlı Eseri", *Teknoloji Araştırmaları* 4/2 (2009), 962-964.

Bazı kaynaklarda *Divân-ı ârifâne*¹⁰³ ve *Divân-ı ilâhiyât*¹⁰⁴ isimleriyle anılmaktadır. Şemseddin Sivâsî'nin kaleme aldığı şiirlerden müteşekkildir. Fakat divân şiirinin tüm şartlarına haiz olamadığından ve nazımın bütün biçimlerini kapsamadığından dolayı aslında bir divançedir. Bununla beraber şiirlerinde gösterdiği maharet ve ustalık onu birinci tabaka şâirlerinin seviyesine ulaştıracak mahiyettedir. *Divân-ı Şemsî*'de divân şiirinin nazım biçimlerinden sadece gazel, murabba, muhammes, kıta ve müfred biçimleriyle şiirler mevcuttur. Sivâsî'nin nazmettiği şiirlerin geneli tasavvuf ağırlıklı olup dini meseleleri ihtiva etmektedir. Sivâsî, şiirlerinde Allah'ın (c.c.) birliği, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sevgisi, dünya hayatının faniliği, ahiret hayatının asıl yurt olduğu, Peygamber'in şefaatinin önemi, hak yoldan sapmamak için bir mürşid-i kâmile bağlanmanın gerekliliği, Allah'ın verdiği nimetlere karşı şükrün vacip olduğu, insanların hayat rehberi olan ve onlara doğru yolu gösteren Kur'ân-ı Kerîm'in önemi ve fazileti gibi konuları ele almıştır.

Sivâsî, genellikle “Şemsî” mahlasını kullanmayı tercih etmiştir. Klasik Türk Şiirinin birçok değişik vezin kalıplarını kullanmasının yanında çoğunlukla *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün*, *Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* ve *Mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün* kalıplarıyla şiirlerini nazmetmiştir. Şiirlerinin geneli dini-tasavvufî olduğundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'den, Hadis-i Şeriflerden ve diğer dini eserlerden de çok sayıda iktibaslar yapmıştır.¹⁰⁵

Recep Toparlı'nın 2015 yılında yaptığı çalışma sonucunda esere ait dört nüshanın olduğunu tespit etmiştir. Bu nüshalardan biri İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe yayımları kısmında, biri İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Lale İsmail bölümünde, biri Kayseri ili Sarıoğlan kasabası Çiftlik nahiyesi Ulu Camii müezzini Halil Taşpınar'ın özel kütüphanesinde ve biri de Sivas'ta Osman Efendi adında bir zatın özel kütüphanesinde yer almaktadır.¹⁰⁶ Eserin üzerine Fatih Ramazan Süer'in *Şemseddin Sivâsî Dîvânı (İnceleme-Metin)* adında bir doktora tezi çalışmaları mevcuttur.

10- Mevlîd/مولد

¹⁰³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/206; İbn Rıfat, “Terâcim-i Ahvâl Şemseddin Sivâsî”, 463.

¹⁰⁴ Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/381; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/19.

¹⁰⁵ Recep Toparlı, *Şemseddin Sivâsî Divânı (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)* (Sivas: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2015), 21-28.

¹⁰⁶ Toparlı, *Şemseddin Sivâsî Divânı (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 30-31.

12 Rebi'ül-evvel 571 yılında Hz. Peygamber'i (s.a.s) yâd etmek için gerçekleştirilen törenlere Mevlîd-i Nebî adı verilmektedir. Bu merasimlerde okunmak için Hz. Muhammed'in (s.a.s) doğumundan vefatına kadar sireti hakkında telif edilen eserler için de mevlîd adı kullanılmıştır. Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe vb. birçok lisanda manzûm ve mensûr olarak mevlîdler telif edilmiştir. Süleyman Çelebi'nin (öl. 825/1422) *Vesiletü'n-necât*'ı başta olmak üzere Selâmi Şeyh Mustafa'nın (öl. 1228/1813) *Mevlîd-i Şerif*'i, Emîrî'nin (öl. 943/1536) *Mevlîd*'i Türkçe menzûm olarak yazılan eserlerdendir. Şemseddin Sivâsî'de bu hususta *Mevlîd* adında Türkçe menzûm eser yazan âlimlerdendir. Bazı kaynaklarda *Mevlîd-i Nebî*¹⁰⁷ olarak da geçmektedir. Sivâsî, bu mevlidini 987 yılında yazmaya başladığını ve bundan bir yıl sonra Rebi'ü'l-evvel ayında 988 yılında tamamladığını şu beyitleriyle dile getirmiştir;

Cümle karnı seyredip nûr-ı Nebî

*Geldi zâ târîhi hem seksen yedi*¹⁰⁸

Nüh sad u heştâd u heştî târihin

Gurresinde hem rebû'l-evvelin

Hamdülillâh kim tamam oldu kitâb

*Umaram Hak'dan ki ola müstehâb*¹⁰⁹

Yapılan araştırmalar neticesinde Şemseddin Sivâsî'nin *Mevlîd-i Nebî* isimli eserine ait on ayrı nüsha tespit edilmiştir.¹¹⁰ Hasan Aksoy tarafından bu nüshalar birbiriyle kıyaslanmış ve beyit sayısının 1217 olduğu tespitini yapmıştır. *Fâilâtün fâilâtün fâilûn* kalıbıyla nazmedilmiş olup toplamda 31 bölümden müteşekkildir.

Sivâsî'nin kaleme aldığı bu mevlîd halk tarafından beğenilen başarılı bir çalışma olmuştur. Bununla beraber Süleyman Çelebi'nin nazmettiği mevlîde nazaran fazla meşhur olmamıştır. Muhtemelen bunun nedeni de okuyucuyu ve dinleyenleri

¹⁰⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/206; Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/382; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/20.

¹⁰⁸ Hasan Aksoy, *Mevlid (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)* (Sivas: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2015), 104.

¹⁰⁹ Aksoy, *Mevlid (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 166.

¹¹⁰ Doğan kaya, “Şemseddin Sivâsî'nin Mevlidi Nebi Adlı Eserinin Yeni Bir Nüshası”, “*Tarihi Ve Kültürüyle Zile*” *Sempozyum Bildirisi*, (Türkiye-Zile, 09-12 Ekim 2008), 5.

yoracak kadar uzun olmasıdır. Dolayısıyla tesir etkisi de fazla olamamıştır.¹¹¹ Şemseddin Sivâsî'nin bu eseri üzerinde Meral Ünal'ın *es-Sivâsî-Şemsettin Ahmet B. Muhammed B. Arif Ezzili'nin Mevlidi'n – Nebi İsimli Eseri (İnceleme -Metin, Dizin)* isiminde 2013 yılında yayınladığı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

11- *Gülşen-Âbâd*/كلشن آباد

Bahâru's-Sôfiyye adıyla da anılmaktadır.¹¹² Mesnevi tarzında Türkçeye yazılmış manzûm bir eserdir. Dini-tasavvufî ve divân edebiyatında kaleme alınmış nadide bir eser olup 577 beyitten oluşmaktadır. *Mefâîlün mefâîlün feûlün* kalıbıyla nazmedilmiştir.¹¹³ Sivâsî eserinin adının *Gülşen-âbâd* olduğunu ve 986/1578 yılında kaleme aldığını kitabının son bölümünde şu beyitlerle açıklamaktadır:

Diledim ki diyem târîh ile ad

Dedi hâtîf dilimde Gülşen-âbâd

Hesab eyle bu sâni mısraını

Dokuzun tarh edip bul onda 'aynı'¹¹⁴

Aynı şekilde eseri yazma amacının şeyhler ve onlara tabi olan müritlerin uyması gereken adabları beyan etmek olduğunu şu mısralarıyla dile getirmiştir:

Sülûk emrini ettim sana ta'lîm

Hakâyıktan biraz irşâd ve ta'lîm'¹¹⁵

Sivâsî, diğer mesnevi türündeki eserlerde olduğu gibi besmele, Allah'ın büyüklüğü, Hz. Peygamberin, ailesinin ve sahabenin güzel vasıflarıyla başlamaktadır. Daha sonra kitabın mukaddimesine geçer. Ardından kitabında tasavvufî konuları ve din-i nasihatleri çiğdem, sümbül, zerrin, benefşe, lâle, süsen, zanbak, nilüfer, nergis, gül ve diğer çiçekler üzerinden betimleme yaparak soru cevap şeklinde tasvir etmektedir. Eserde gülün Hz. Peygamberi tasvir ettiğini diğer çiçeklerin ise ondan sonra gelen nesilleri temsil etmektedir. Gülün şeyhi temsil

¹¹¹ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 27.

¹¹² Hasan Aksoy, “Şemsi'nin Gülşen-Âbâd Mesnevisi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985), 125.

¹¹³ Hasan Aksoy, “Gülşen-Âbâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/255.

¹¹⁴ Hasan Aksoy, *Gülşen-Âbâd (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)* (Sivas, 2015), 96.

¹¹⁵ Aksoy, *Gülşen-Âbâd (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 95.

ettiğini diğer çiçeklerin ise müritleri temsil ettiği şeklinde de tevil edilmiştir. Bunlar dışında başka şekillerde de yorumlanmıştır.¹¹⁶

12- *Pend-nâme* / پند نامه

Dini nasihatleri ve ahlaki öğütleri içeren eserlere pendnâme diğer bir deyişle nasihatnâme denilmektedir. İslâm dininin Peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v) “الدين النصيحة [Din nasihatır.]” hadis-i şerif öncülüğünde İslam âlimleri bu türden eserler kaleme almışlardır. Pendnâme türündeki eserler mensûr ve manzûm olarak yazılmışlardır. Şemseddin Sivâsî de pendnâme türünden manzûm olarak eser yazan şairlerdendir. Sivâsî'nin bu tarzda bir eser yazdığını ilk tespit esen şahıs Âlim Yıldız'dır.

Âlim Yıldız'ın *Şemseddin Sivâsî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Pendnâme* adlı makalesinde belirttiğine göre *Şemseddin Sivâsî'nin Pendnâme* adlı eserinin dört ayrı nüshası vardır. Bu nüshaların dördü de Süleymaniye Kütüphanesi, Hüseyin Şemsî-Fatih Güneren bölümünde yer almaktadır. Bu dört nüshadan üçü *Pend-i Şeyh Şems-i Azîz kuddise sirruh*, *Pendnâme-i Şemsî Sivâsî Kuddise sirruh* ve *Pendnâme* isimleriyle adlandırılmıştır. Dördüncü nüshasının ilk sayfası eksik olduğundan onun hangi adla anıldığı tespit edilememiştir. Bu nüshalar arasında bazı beyitlerin sıralanışı dışında bir farklılık söz konusu değildir. *Mefâîlün mefâîlün feûlün* kalıbıyla nazmedilen bu eser 67 beyitten oluşmaktadır.

Şemseddin Sivâsî dini-mesnevi olarak kaleme aldığı bu eserine besmele ve hamdele ile ibtida etmiştir. Ardından cömertliğin hem Allah (c.c) katında hem de insanlar nezdinde önemi ve fazileti, sadakanın ehemmiyeti, gıybet, dedikodu ve kıskançlığın kötülüğü ve yol açtığı yaralardan bahsetmektedir. Aynı şekilde devletin ileri gelenlerinin buldukları makamın ve ellerindeki güçlerin geçici olduğunun farkında olmalarını ve ona göre davranmaları konusunda uyarmaktadır. Ayrıca yapılan günahların küçük görülmemesi, komşuluk ilişkilerinin ehemmiyeti, komşunun özenle seçilmesinin önemi, dostluğun ve arkadaşlığın önemi gibi konuları işlemiştir. Sivâsî eserinin son beytinde;

Unutma Şemsî'yi sâlih duâdan

Ki cem' itdi bu pendi dâ'iyâna

¹¹⁶ Aksoy, “Gülşen-Âbâd”, 14/255.

Diyerek okuyucudan kendisi için dua etmelerini arzulamış ve eserini tamamlamıştır.¹¹⁷

Arapça Mensûr Eserleri;

1. *Hallü me 'âkidi 'l-kavâ'id*/حل معاهد القواعد

İbn Hişâm en-Nahvî'nin (öl. 761/1360) yazdığı *el-İ'râb 'an kavâ'idi 'l-i'râb* isimli eserinin üzerine kaleme aldığı şerh çalışmasıdır. Arapça olarak kaleme almış olduğu mensûr bir eserdir. Arapça nahiv ilminin (sentaks) kaidelerini içermektedir. Eser tez çalışmamızın asıl konusunu teşkil etmektedir. Eser çalışmamızın devamında detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2. *Zübdetü 'l-esrâr fi şerhi muhtasari 'l-menâr*/زبدة الأسرار فى شرح مختصر المنار

Arapça olan *Şerh-i muhtasari 'l-menâr*,¹¹⁸ *Şerh-i muhtasari 'l-menâr el-müsemma bi zübdetü 'l-esrar*¹¹⁹ adlı eserini Şemseddin Sivâsî, Sivas'ın Zile kasabasında 26 yaşındayken mensûr olarak telif etmiştir.¹²⁰ Tâhir b. Hasan İbn-i Hâbib el-Halebî (öl. 807/1405), *Muhteserü 'l-Menâr* adıyla Hanefî âlimi Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (öl. 710/1310) usûlü'l-fıkha dâir olan *Menâri 'l-envâr* adındaki eserini özetlemiştir. Âlimler tarafından çokça beğenilen Şemseddin Sivâsî'nin bu eseri, *Muhteserü 'l-Menâr* kitabının şerhidir.¹²¹ Sivâsî, anlaşılması zor olan böyle bir eseri şerh ederek okuyucuların daha kolay anlamalarını sağlamıştır. Eser hakkında Yakup Takçı'nın *Şemseddin Sivâsî'nin Zübdetü 'l-esrar fi Şerhi Muhtasari 'l-Menâr Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki* adında yayınlanmış yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır.

Türkçe Mensûr eserleri;

1- *Nakdü 'l-hâtır*/نقد خاطر

Şemseddin Sivâsî'nin vefat etmeden önce kaleme aldığı son eseridir.¹²² Eser 1003/1594 yılında Sivas'ta yazılmaya başlanılmış ve 1004/1595 yılında

¹¹⁷ Yıldız Alim, “Şemdeddin Sivâsî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Pendnâme”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 69 (Aralık 2015), 104-105.

¹¹⁸ Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/382.

¹¹⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/206.

¹²⁰ Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/15.

¹²¹ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 33; Akkaya, *Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyye'si*, 158; Aksoy, “Şemseddin Sivâsî”, 38/525.

¹²² Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 7.

tamamlanmıştır.¹²³ Eserin temel konusu Hz. Musa ve Hızır kıssası olduğu için bazı kaynaklarda *Kıssa-i Mûsa ve Hızır* olarak da geçmektedir.¹²⁴ Tasavvufî tefsir biçiminde yazılmış olan mensûr eser Padişah III. Murat zamanında yazılmış ve onun vefat etmesi üzerine tahta geçen oğlu III. Mehmet'e armağan edilmiştir.¹²⁵ Kehf Süresi'nin 60-82 âyetlerini tefsir eden eser, tahmid, dua ve Resûl-i Ekrem'e salât ve selamla başladıktan sonra Padişah III. Mehmet ve İbrahim Paşa (ö. 1012/1064) için yapılan dua yer almaktadır. Ayrıca Hz. Musa ve Hızır'ın (a.s) kıssası anlatılırken ibretli hikayelere, menkibelere, rivâyetlere ve şiirlere de yer verilmiştir. Genel itibariyle mensûr olan eserin içerisinde rubailer, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler de bulunduğu için kısmen manzûm eser kategorisinde değerlendirilebilir. Eser meclis adı verilen sekiz bölümden meydana gelmektedir.¹²⁶ Şemseddin Sivâsî, *Nakdû'l-hâtır* eserini telif ederken Necmeddîn-i Dâye'nin (öl. 654/1256) *Aynü'l-hayât*, Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) *el-Keşşâf*, Kadî Beyzâvî'nin (öl. 685/1286) *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* vb. isimli tefsirlere müracaat etmiştir. Ayrıca Gazzâlî'nin (öl. 505/1111) *İhyâü ulûmid'dîn* ve Aynü'l-Kudât el-Hemedânî'nin (öl. 525/1131) *Zübdetü'l-Hakâyık* gibi dini tasavvufî eserlerden faydalanmıştır. Abdurrahman el-Câmî ile Hâfız-ı Şîrâzî'nin (öl. 792/1390 [?]) *Dîvân*'larından ve Mevlânâ Celâleddin-î Rûmî'nin (öl. 672/1273) *Mesnevi*'sinden de çokça iktibaslar yapmıştır.¹²⁷ Eserin üzerinde Yusuf Yıldırım'ın *Şemseddin Sivâsî ve Nakdû'l-Hâtır Adlı Eserinin Tahlili* adında 1995 yılında yazdığı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

2- Menâkıb-ı cehâr yâr-ı güzîn/مناقب چهار یار کزین

Türkçe mensûr bir tarzda telif edilen eser, bazı kaynaklarda *Menâkıb-ü Hulefâ-i Râşidin* ve *Menâkıb-ı Cihâr Yâr* olarak da geçmektedir.¹²⁸ Sivâsî'nin en meşhur eserlerindedir. Oldukça hacimli olan eser tasavvuf klasikleri kategorisinden sayılır. Geneli Türkçe olarak kaleme alınmış olan eserde yer yer Arapça ve Farsça cümleler de bulunmaktadır. Müellif, kitabın başında takdim bölümünde Allah'a (c.c.)

¹²³ Recep Toparlı - Durmuş Aslan, *Nakdû'l-Hâtır (Şemseddin Sivâsî Külliyesi)* (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2017), 31.

¹²⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/207; Yavuz vd., "Evliyâlar Ansiklopedisi", 7/382.

¹²⁵ Yusuf Yıldırım, *Şemseddin Sivâsî Ve Nakdû'l-Hâtır Adlı Eserinin Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 68; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/525; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 37.

¹²⁶ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", 38; Toparlı - Aslan, *Nakdû'l-Hâtır (Şemseddin Sivâsî Külliyesi)*, 33-36.

¹²⁷ Toparlı - Aslan, *Nakdû'l-Hâtır (Şemseddin Sivâsî Külliyesi)*, 34-35.

¹²⁸ Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkibeleri)*, 7.

hamd ettikten sonra eserin telif sebebini şöyle beyan etmektedir: “*Ben fakir Şeyh Şemseddin Ahmed b. Muhammed Sivâsî’nin bu kitabı yazmaktaki gayesi, din sarayının mimarları ve yakîn sahibi büyüklerin yüce meziyetlerinden birkaç damlayı susuz âşıklara sunabilmek ve fazilet güneşinden pırıltılarla sadıkların kalplerini aydınlatabilmektir.*”¹²⁹

Ardından Sivâsî, eserini on iki kısma ayırmıştır. Birinci kısmında Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefatından sonra İslam dininin ilk halifesi olan Hz. Ebubekir’in (öl. 13/634) menkıbelerini ele almıştır. İkinci kısmında ikinci halife olan Hz. Ömer’in (öl. 23/644) menkıbelerini ele almıştır. Üçüncü kısmında Ebu Bekiri’s-Sıddik ve Ömerü’l-Faruk’un menkıbelerini beraber ele almıştır. Dördüncü kısmında üçüncü halife olan Hz. Osman’ın (öl. 35/656) menkıbelerini ele almıştır. Beşinci kısmında Ebu Bekiri’s-Sıddik, Ömerü’l-Faruk ve Osman’ı Zinnüreyn’in menkıbelerini birlikte ele almıştır. Altıncı kısmında Hz. Ali’nin (öl. 40/661) menkıbelerini ele almıştır. Yedinci kısmında Ebu Bekiri’s-Sıddik, Ömerü’l-Faruk, Osman-ı Zinnüreyn ve Ali Kerremallahu Vechehin menkıbelerini ele almıştır. Sekizinci kısmında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali’nin arasında geçen münazarayı ele almıştır. Dokuzuncu kısmında dünyada iken cennetle müjdelenen Aşere-i Mübeşşere’nin menkıbelerini ele almıştır. Onuncu kısmında Ehl-i Beyti’nin menkıbelerini ele almıştır. On birinci kısmında ashabının menkıbelerini ele almıştır. On ikinci kısmında ise Hz. Peygamber’in ümmetinin faziletlerini ele almıştır.

Eserin birinci kısmında 66 menkıbe, ikinci kısmında 81 menkıbe, üçüncü kısmında 23 menkıbe, dördüncü kısmında 55 menkıbe, beşinci kısmında 18 menkıbe, altıncı kısmında 96 menkıbe yedinci bölümde 46 menkıbe onuncu bölümde 17 menkıbe on birinci bölümde 8 menkıbe olmak üzere toplamda 347 menkıbe bulunmaktadır. Sekizinci kısmında 13 ahbâr ve on ikinci kısmında da 35 ahbâr olmak üzere toplamda 47 ahbâr mevcuttur. Eserde temel kaynak olarak başta Kur’ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler olmak üzere çok sayıda sahabe sözleri ve şiirler de yer almaktadır.

¹²⁹ Ahmed Şemseddin Sivasî, *Dört Halifenin Menkıbeleri (Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn)*, çev. Abdullah Kargılı - Osman Yolcuoğlu (İstanbul: Sufi Yayıncılık, 2017), 7-8.

Okuyucunun beğenisine mazhar olan *Menâkıb-ı çehâr yâr-ı güzîn* 8 Cemaziye'l-evvel 989 (10 Temmuz 1581) yılında tamamlanmış ve birçok kez basılmıştır.¹³⁰

3- *Emr-i İlâhî ve Huccet-i İlâhî/ أمر إلهي و حجة إلهي*

Şemseddin Sivâsî'nin Sivas'ta takriben 1577 yıllarında kaleme aldığı dini tasavvufî bir eserdir.¹³¹ Bazı kaynaklarda *Fermân-ı İlâhî*¹³² ile *Huccet-ü ilâhiyye*¹³³ olarak da geçen eser nesir tarzında yazılmış olup diğer eserlerine nispeten küçük hacimlidir.

Sivâsî, böyle bir eseri kaleme aldığını *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı eserinin son bölümünde şöyle belirtmektedir;

Biri dahi onun Emr-i İlâhî

*Yanunca Hucceti dahi güvâhî*¹³⁴

Eser, *Emri İlâhî* ve *Hucceti İlâhî* başlıkları altında iki bölümden müteşekkildir. Eser, kötülüğü emreden nefsten ve ona karşı alınması gereken önlemlerden bahsetmektedir. Sivâsî, eseri telif ederken Kur'ân'ı Kerim'den, Hz. Peygamberin hadis-i şeriflerinden ve büyük meşhur zatların özlü kelimelerinden nakiller yapmıştır. Eserinde Farsça ve Arapça ifadeler çok kullanıldığı için bu dilleri bilmeyen okuyucuları bir hayli yormaktadır.

4- *Umdetü'l-edîb fî ta'lîm ve't-te'dîb/ عمدة الأديب في التعلم والتأديب*

Bazı kaynaklarda *Kavâid-i fârisiyye*¹³⁵ ve *Umdetü'l-elfâz*¹³⁶ gibi değişik isimlerle anılmaktadır. Sivâsî, böyle bir eseri kaleme aldığını *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı eserinin son bölümünde şu şekilde nazmetmiştir;

Biri de Dâ'ire ilm-i usûle

*Kifâyet eder ebvâb u fusûle*¹³⁷

¹³⁰ Sivâsî, *Dört Halifenin Menkıbeleri (Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn)*, 4.

¹³¹ Mahmut İnat, *Emr-i İlâhî ve Huccet-i İlâhî (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)* (İstanbul, 2017), 81-82.

¹³² Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 7.

¹³³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/207.

¹³⁴ Arslan, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 617.

¹³⁵ İbn Rifat, "Terâcim-i Ahvâl Şemseddin Sivâsî", 463.

¹³⁶ Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, 7.

¹³⁷ Arslan, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 617.

Farsça dil bilgisi kaidelerini ihtiva eden küçük hacimli bir eserdir. Farsça dil bilgisi hakkında biraz birikimi olanların kendilerini daha iyi geliştirmeleri amacıyla kaleme alınmıştır. Sivâsî, bu eserde Farsça dil-bilgisini tüm detaylarıyla açıklaması yerine önemli gördüğü konuları ele almıştır. Eser alfabetik harf sıralamasına göre on yedi bölüme ayrılmış, her bölümde o harfin kelime içindeki görevi açıklanmıştır. Sivâsî, bunu açıklarken misallerle ve şiirlerden verdiği örneklerle izah etmeye özen göstermiştir. Arapçada eser telif edecek kadar mâhir olan Şemseddin Sivâsî, bu eserinde Arapça ve Farsça dil-bilgisi kaidelerini birbiriyle mukayese ederek serdetmiştir. Muhtemelen 985/1577’de kaleme alınmış olan eser, farklı eserlerden istifade edilerek yalın bir dille telif edilmiştir.¹³⁸

5- *Abdülvahhâb Gâzi Menâkıbı/عبد الوهاب كازى مناقب*

Gençliğinde Hz. Peygamber’in yanında yer alan, ona her vakit destek olan ve hizmetinde bulunan Abdülvahhâb Gâzi, değişik savaşlarda İslam ordusunun sancağını taşıma şerefine nail olmuştur. Bu fedakarlığından ötürü Hz. Peygamber’in (s.a.v) kendisine uzun bir hayat yaşaması için dua etmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v) vefatından sonra takriben 200 yıl hayatta kalan Abdülvahhâb Gâzi, ömrünün son yıllarında Malatya’ya gelmiş ve İslam ordusuyla beraber savaşa katılmıştır. Sivas’a yakın Soğuk Çermik yakınlarında cihâd ederken şehit düşmüştür. Kabri Yukarı Tekke’de bulunmaktadır. Şemseddin Sivâsî tarafından yazılması kuvvetle muhtemel olan bu eserde Sahabe-i Güzin’den Abdülvahhâb Gâzi’nin menkıbeleri bulunmaktadır. Üçü mensûr biri manzûm olmak üzere dört menkıbeden müteşekkil olan bu eser, Abdülvahhâb Gâzi’nin menkıbeleri hakkında yazılan ilk eser olma hüviyetine sahiptir. Ayrıca Sivâsî, kitabının başında kabirleri Sivas’ta bulunan evliyaların isimlerine değinmiş ve kitabını bir dua ile tamamlamıştır.¹³⁹

6- *Şerh-i Terceme-i ecvibe Ali b. Ebî Tâlib li es’ileti Kümeyl b. Ziyâd/شرح*

ترجمة اجوبة على بن ابي طالب لأسئلة كميل بن زياد

¹³⁸ Yusuf Yıldırım, *Umdetü'l-edîb fî ta'lim ve't-te'dîb ve es-Sefâyih fî tercümeti'l-levâyih (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)* (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, ts.), 33-39.

¹³⁹ Alim Yıldız, *Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)* (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2017), 31-35.

Söz konusu eser bazı kaynaklarda *Şerhu Kelimati Kümeyl İbn-i Ziyâd*¹⁴⁰ ve *Terceme-i ecvibe-i Ali bin Ebî Tâlib*¹⁴¹ olarak da geçmektedir. Kümeyl b. Ziyâd, (öl. 82/701) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Peygamberliğinin son devrinde dünyaya gelen ibadet ile meşgul olan Küfe'li sufi bir şahıstır. Hz. Ali'ye yakınlığı ile meşhur olan bu zat onun halifeliği döneminde bazı görevlerde bulunmuş ve Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'yle birlikte saf tutmuştur. Hz. Ali, Kümeyl b. Ziyâd'a bazı dualar öğretmiş ve ona nasihatlerde bulunmuştur. Aynı zamanda mutasavvıf bir kişiliğe sahip olan Kümeyl b. Ziyâd hadis rivâyetinde de bulunmuştur. Sünniliğinden daha ziyade Şiiliğiyle ön plandadır.¹⁴² Kümeyl b. Ziyad ile Hz. Ali arasında kelâm ve tasavvufufla ilgili soru cevap tarzında meşhur bir diyalogları mevcuttur. Mahmud b. Ali b. Muhammed el-Kâşî (öl. 735/1335), bu soru ve cevapları ihtiva eden *Şerhü suâli Kümeyl bin Ziyâd* ismiyle iki sahifelik Arapça bir risale telif etmiştir. Şemseddin Sivâsî, bu küçük hacimli eseri *Şerh-i Terceme-i Ecvibe Alî bi. Ebî Tâlib li-Es'ileti Kümeyl b. Ziyâd* adıyla açıklamalı bir şekilde Türkçeye tercüme etmiştir.¹⁴³

7- *es-Safâiyih fi tercümeti 'l-levâiyih/الصفایح فی ترجمۃ اللوایح*

Molla Câmî lakabıyla tanınan Abdurrahman el-Câmî, Farsça ve Arapça 40'ın üzerinde eser telif etmiştir. Molla Câmî'nin edebiyat, dini ilimlerin yanında müstakil tasavvufî eserleri de bulunmaktadır. Tasavvufî konuları ihtiva eden eserlerinden birisi de Farsça olarak kaleme aldığı *Levâiyih* isimli eseridir. Kısa makalelerden müteşekkil olan bu eser, İngilizce'ye ve kısmen de Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹⁴⁴ *Levâiyih* adlı eseri ilk olarak *es-Sefâiyih fi tercümeti 'l-levâiyih* adıyla Farsça'dan Türkçe'ye çeviren Şemseddin Sivâsî'dir. Eser değişik kaynaklarda *Fesâiyih fi tercemeti levâiyih*,¹⁴⁵ *es-Sefâiyih fi't-tevhîd*¹⁴⁶ gibi isimlerle anılmaktadır. Sivâsî, esere hamdele, salvele ile ibtida ettikten sonra âyet ve hadislerle zenginleştirilmiş bir mukaddime ile devam etmiştir. Mukaddimedede ayrıca konuyu

¹⁴⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/207; Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/382; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/20; İbn Rıfat, “Terâcim-i Ahvâl Şemseddin Sivâsî”, 463.

¹⁴¹ Hüseyin Akkaya, *Terceme-i Ecvibe-i Alî bin Ebî Tâlib (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)* (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2017), 43.

¹⁴² Mustafa Öz, “Kümeyl b. Ziyâd” (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/550.

¹⁴³ Akkaya, *Terceme-i Ecvibe-i Alî bin Ebî Tâlib (Şemseddin Sivâsî Külliyyatı)*, 51.

¹⁴⁴ Ömer Okumuş, “Câmî, Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Alimleri Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.), 7/97.

¹⁴⁵ Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/381; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/19; İbn Rıfat, “Terâcim-i Ahvâl Şemseddin Sivâsî”, 206.

¹⁴⁶ Çelebi, *Keşfü 'z-zunûn 'an esâmi 'l-kütübi ve 'l-fünûn*, 2/1079.

desteklemek için Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlere de yer vermiştir. Sivâsî, *Levâyah* adlı kitabı tercüme ederken mensûr olan kısmının hemen hemen hepsini tercüme etmiştir. Manzûm olan Farsça rubaileri ise tercüme etmeden olduğu gibi kitabına nakletmiştir. Bezen kendisi konuyla ilgili rubailer eklemiştir. Metne bağlı olarak yapılan bu başarılı tercüme, 985/1577 yılında tamamlanmıştır.¹⁴⁷

8-Menâzilü'l-Ârifîn/منازل العارفين

Türkçe olarak nesir biçiminde kaleme alınan tasavvufî bir eserdir. Şemseddin Sivâsî'nin eserinde dile getirdiği “*işbu dokuz yüz doksan üç tarihinde bu hakîr Şemseddîn es-Sivâsî el-mübtelî bi-telyîni'l-kalbi'l-kâsî...*”¹⁴⁸ sözünden anlaşıldığı üzere eserini 993/1585 yılında yazmıştır. Bu tarih göz önünde bulundurulduğunda eserini ömrünün son yıllarında Sivas'ta kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Tasavvuf hakikatlerinin dile getirildiği bu eser, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî'ye atfedilen ve musannifin da kitabında yer verdiği şu sözünde özümserenek teşkil olunmuştur: *اعلم أنّ مبنى الإسلام على معرفة أربعة أشياء؛ معرفة النفس ومعرفة الرب ومعرفة الدنيا ومعرفة الآخرة* [Bil ki! Şüphesiz İslâm'ın temel yapısı dört şey üzerine kuruludur. Bunlar nefsi bilmek, Rabbi bilmek, dünyayı bilmek ve ahireti bilmektir.]¹⁴⁹ Bundan dolayı Şemseddin Sivâsî eserini *nefsi bilmek, Rabbi bilmek, dünyayı bilmek ve ahireti bilmek* şeklinde dört bölüme ayırmıştır. Her bölümde bu dört temel esastan birini detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Sivâsî, eserinde tasavvufî mevzuları anlatırken âyet ve hadisleri delil olarak çokça zikretmiştir. *Tefsîr-i Kebîr*, *Risâle-i Rûhiyye* ve *Şerh-i Mevâkıf* gibi birden çok kaynaktan istifade etmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca Sivâsî eserinde birçok sayıda Türkçe rubailer ile beyitler eklemiştir. Bununla beraber kıta, mısra ve gazellerle eserini zenginleştirmiştir. Sivâsî, *Menâzilü'l-Ârifîn* adlı eserinin sonunda kapsayıcı bir dua yaparak kitabını 999 yılının sefer ayında tamamladığını beyan etmiş ve eserini tamamlamıştır. Eserle ilgili Mehmet Yüksel Göztepe'nin *Şems-i Sivâsî'nin*

¹⁴⁷ Yıldırım, *Umdetü'l-edîb fî ta'lîm ve't-te'dîb ve es-Sefâyah fî tercümeti'l-levâyah (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 59-61.

¹⁴⁸ Yüksel Göztepe - Yusuf Yıldırım, *Menâzilü'l-ârifîn (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)* (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2017), 36.

¹⁴⁹ Göztepe - Yıldırım, *Menâzilü'l-ârifîn (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 37.

¹⁵⁰ Göztepe - Yıldırım, *Menâzilü'l-ârifîn (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 32.

“Menazilu’l-Arifin” Eserinin Sadeleştirilmesi: Marifetu’n-Nefs ve Marifetullahın Değerlendirilmesi adında yayınladığı yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.

9-Dâiretü’l Usûl/دائرة الأصول

Birçok kaynakta¹⁵¹ Şemseddin Sivâsî’nin mensûr eserleri arasında sayılmakla birlikte söz konusu eseri hakkında malumat bulunmamaktadır. Sivâsî, mevzubahis olan eserini yazdığını *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam* adlı kitabında şu dizelerle bildirmektedir;

Biri de Dâire ilm-i usule

*Kifâyet ider edâb u fusûle*¹⁵²

Eserin yazma nüshaları bulunmamaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere usul ilmi hakkında yazıldığı anlaşılmaktadır.

10- Şerh-i Gazeliyyâti Sultân Muradu’s-Sâlis/شرح غزليات سلطان مراد الساليس

Söz konusu eser, *Şerh-i gazeliyyât-ı Murad Hân-ı Sâlis*¹⁵³ adıyla da anılmaktadır. Sivâsî, böyle bir eseri kaleme aldığını *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam* adlı eserinin son bölümünde şu mısralarla dile getirmektedir;

Biri şerh-i gazelhâ-yı Murad Hân

*Ki odur zübde-i hâkân-ı Osmân*¹⁵⁴

Şemseddin Sivâsî, 1580 tarihinde yazdığı bu eseri¹⁵⁵ Osmanlı Devleti’nin on ikinci Padişahı olan III. Murat’ın kaleme aldığı gazelleri şerh etmiştir. Eserde Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere toplamda 16 gazel bulunmaktadır. Bütün gazelleri şerheden Sivâsî, bir tanesini açıklamadan olduğu gibi nakletmiştir. Sivâsî, mevzubahis olan şerh çalışmasını telif ederken âyet-i kerimelerden, hadis-i şeriflerden ve şiirlerden nakillerde bulunarak eserini zenginleştirmiştir. Bununla beraber eserinde Haşimi Emir Sultan’ın Padişah III. Murat için nazmettiği

¹⁵¹ Çelebi, *Keşfü’z-zunûn ’an esâmi’l-kütübi ve’l-fünûn*, 1/729; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/207; Sivâsî, *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkubeleri)*, 7; Çıkmaz vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/20.

¹⁵² Arslan, *Menâkıb-ı İmâm-ı A’zam (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 617.

¹⁵³ Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/382; İbn Rifât, “Terâcim-i Ahvâl Şemseddin Sivâsî”, 463; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/207.

¹⁵⁴ Arslan, *Menâkıb-ı İmâm-ı A’zam (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 617.

¹⁵⁵ Fatih Ramazan Süer, *Şerh-i Gazeliyyâti’s-Sultan Muratu’s-Sâlis (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)* (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2017), 44.

nazariyelerden de yedi tanesine yer vermiştir. Fatih Ramazan Süer, eser hakkında detaylı bir çalışma yapmıştır. Yaptığı çalışmanın neticesinde eserin Şemseddin Sivâsî'ye ait olduğunu tespit etmiştir. Süer, eserin yazma nüshası hakkında şu malumatı zikretmiştir; “*Eser’in tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Amcazade Hüseyin Paşa Kitaplığı 282/2 numarada kayıtlı 210 149 mm ebatlarında bir mecmuanın 114b-167a varakları arasında yer almaktadır.*”¹⁵⁶

¹⁵⁶ Süer, *Şerh-i Gazeliyyâti's-Sultan Muratu's-Sâlis (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*, 43.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ARAP DİLİNDE İSTİŞHÂD VE İSTİŞHÂDIN

KAYNAKLARI

2.1.1. İstişhâd Kelimesinin Lügat ve İstilah Anlamı

İstişhâd kelimesi sülâsi-i mücerredin dördüncü babı olan شهد fiil-inden türemiştir. Bu fiil-in masdarı شهودا ve شهادة olmak üzere iki şekilde gelmektedir. Mastarı شهودا olan شهد fiil-i “*hazır olmak, idrak etmek*” gibi anlamları ifade etmektedir. Harfi cerlerden olan على harfi ile müteaddi olduğunda “*kesin olarak haber vermek*” anlamına gelmektedir. Mastarı شهادة olan شهد fiil-i ise “*şahitlik etmek, bilmek*” gibi manaları ifade etmektedir. Bu fiil-in ismi fâili olan شاهد kelimesinin çoğulu شُهَدَاءُ، شُهَدَاءُ ve شُهَدَاءُ lafızlarıyla gelmektedir. “*Şahit olan, kanıtlayan, delil olan*” gibi anlamlar içermektedir. İstif’âl babındaki sîn harfinin manalarından birisi de taleptir. Bundan ötürü استشهدا kelimesi de “*şehit olmayı istemek, birinin şahit olmasını talep etmek*” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁷ Dolayısıyla istişhâd kelimesinin lügat manası, mütekellimin ya da müellifin görüşünü desteklemek ve kuvvetli kılmak için getirdiği delil olarak açıklanabilir.

İstişhâd kelimesinin ıstilah anlamı için birçok tarif yapılmıştır. Bunun nedeni de kullanıldığı her ilme göre değişik bir tarif kazanmasıdır. Arap dili hakkında araştırma yaptığımız için istişhâd kelimesinin Arap diliyle ilgili olan tanımını zikretmemiz yerinde olacaktır.

Nusrettin Bolelli, Belâgat adlı kitabında istişhâd kavramını, “*Edebî bir fikrin sağlamlığını veya bir kelimenin mânasını ispat etmek için, değerli eserlerden örnek gösterme; şâhit tutmak, bir hususu ispatlamak için; âyet, hadis, muteber şiir veya atasözü ile delil getirmektir.*”¹⁵⁸ şeklinde tarif etmiştir.

¹⁵⁷ Muhammed b. Ebû Bekir er Râzi (Mektebetü'l-'asriyye, 1999 1420), “Muhtârü's-Sihâh”, 170; Mevlüt Sarı (İstanbul: İpek Yayınları, ts.), “el-Mevârid”, 841-842.

¹⁵⁸ Nusrettin Bolelli, *Belâgat (Beyân - Me'âni - Bedi' İlimleri) Arap Edebiyatı* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 32.

İstişhâd kelimesi ihticâc ve istidlâl kavramları ile temelde aynı anlamı ifade etmekle beraber aralarında ince farklılıklar da vardır. Bununla birlikte birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar.¹⁵⁹

2.1.2. İstişhâdın Ortaya Çıkışı

Cahiliye döneminde ve Kur'ân-ı Kerîm'in ilk nazil olduğu dönemde Araplar berrak bir dil fitratına sahiptiler. Arap diline olan hakimiyetlerinden dolayı Kur'ân-ı Kerîm'in belâgat ve i'cazı onlar için anlaşılması noktasında en üst seviyedeydi. Dolayısıyla Arap dilinin incelikleri onlar için bir melekeydi.¹⁶⁰ Bu durumu Arapların şiirlerinde, söz söyleme sanatlarında ve edebi zevklerinde görmek mümkündür. Bunun en bariz örneği Cahiliye döneminde Kâbe duvarına asılan Mü'allekatı Seb'a'dır.¹⁶¹ Dolayısıyla bu dönemde dil çalışmalarına ve istişhâda fazla ihtiyaç yoktu.

Yapılan fetihler sonucunda İslam Devleti'nin sınırları genişledi ve diğer coğrafyalardaki topluluklar da Müslüman olmaya başlamışlardır. Araplar fethettikleri memleketlerin yerli halklarıyla karışmışlar. Onların yurtlarında ikamet etmeye ve onlarla beraber yaşamaya başlamışlar. Tabii olarak fikir, ahlak, kültür ve medeniyette birbirlerinden etkilendikleri gibi lisan konusunda da alışverişte bulunmuşlar. Bununla beraber İslam dinini anlamak ve vahyin temel mesajlarını benimsemek için Kur'ân-ı Kerîm'e ve hadis-i şeriflere müracaat ettiler. Acem olan topluluklar Arap dilinin inceliklerine ve belâgatine vakıf değillerdi. Araplardan öngörülü ve ileri gelenler bu dillerle olan etkileşimin sonucunda Arap dilinin bozulma ihtimalini fark ettiler. Aynı şekilde bunun dinin bozulmasına da sebep olacağını da sezdiler. Çünkü dini hükümlerin sâlim olması ancak Kur'ân-ı Kerîm'in ve hadislerin naslarının içeriğini güzel bir şekilde anlamakla mümkündür. Bu da donanımlı bir Arapça bilgisiyle mümkün olmaktadır.¹⁶²

¹⁵⁹ Yusuf Sancak, "Hadisin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişhâd ve Edebî Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları", *EKEV Akademi Dergisi* 24 (2005), 195.

¹⁶⁰ Ali Uşrî Zâyid, *El-Belâgatü'l-'Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'ş-şebbâb, 1982), 14.

¹⁶¹ Emin Cengiz, "Endülüs Tefsir Geleneğinde Belâgat İlminin Yeri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2021), 278.

¹⁶² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İktirâh fi usûli'n-naḥv*, thk. 'Abdulhakîm 'Atiyye (Dımaşk: Daru'l-Beyrûtî, 1425), 6.

Arap dilinin tahrife uğramaması ve bu dilde meydana gelmesi muhtemel yanlışlıkların önüne geçmek için uzmanlar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar yapılırken belli bir metod uygulanmakta ve kaidelere riâyet edilerek yürütülmekteydi. İstişhâd yöntemi de bu dil çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmekteydi. İlk etapta Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan garip kelimelerin anlamlarının anlaşılması için istişhâd metoduna başvurulmuştur. Bilahare istişhâd metodunun kullanım alanı genişletilerek başta Kur'ân-ı Kerîm ve hadis olmak üzere diğer ilim dallarında da uygulanmıştır. Bunun neticesinde istişhâd metodu oluşmaya ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır.¹⁶³

2.1.3. İstişhâd'ın Önemi

İstişhâd, tefsir ve hadis gibi alanlarda olduğu kadar nahiv ilminde de büyük bir öneme sahiptir. Bazı âlimlerin “*Şüphesiz nahiv ilminde şâhid getirmek nahvin kendisidir.*” sözü de nahiv ilminde istişhâdın ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.¹⁶⁴

Arap dilinde âlimin değeri ve ilmine olan güvenirliliği bu dile olan hakimiyetine ve şâhid getirebilme kabiliyetine bağlıdır. İhtiyaç duyulduğunda ve kendisinden istenildiğinde Kur'ân'ı Kerim ve şiir gibi delil olabilecek kaynaklardan şâhid getirebildiği oranda onun ilmine olan güven artmaktadır. Basra âlimlerinin genelini istişhâdı çok fazla kullandıkları ve istişhâda büyük bir önem verdikleri görülmektedir. Basra Arap dilinin öncü simalarından olan Ebû Amr b. Alâ (öl. 154/771), el-Asmaî (öl. 216/831) ve Ebû Zeyd el-Ensârî (öl. 215/830) çok sayıda şevahidi ezberler yeri geldiğinde de kullanırlardı.¹⁶⁵ Basra nahiv mektebinin öncülerinden el-Asmaî, hocası olan Ebû Amr b. Alâ'ya bin mesele hakkında soru sorduğunu hocasının da cevap olarak kendisine bin şâhid/hüccet getirdiğini aktarmaktadır.¹⁶⁶

¹⁶³ Abdullah Bedeva, “İbn 'Âsûr'un Tefsirinde İstişhâd Yöntemi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (Ocak 2018), 312.

¹⁶⁴ Abdurrahman b Maada eş-Şehrî, *eş-Şevahidü's-şi'riyye fî tefsiri'l-Kur'ân'il-Kerîm* (Riyad: Mektebetu Dâri'l-Minhâc, 1431), 72.

¹⁶⁵ el-Mu'tez Hâmid Beşîr, *eş-Şevahidü's-şi'riyye fî Kitâbi'l-Mufassal fî sin'ati'l-i'râb (li'z-Zemahşeri)* (Libya: Ümmü Dermân el-İslamiyye Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010), 72.

¹⁶⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân* (Beyrut, 1900), 3/466.

Basra nahiv ekolünün en önemli temsilcilerinden ve Arap dili hakkında ilk hacimli eserin sahibi olan Sîbeveyhî (öl. 180/79) de istişhâda büyük ehemmiyet vermiş ve bu hususta *Şevâhidü Sîbeveyhi* adında bir eser kaleme alarak bu hususun ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Celâleddin Süyûtî'nin, nahiv alanında *Cem'u'l-cevâmi'* adlı eseri üzerine *Hem'u'l-hevâmi'* çalışmasının mukaddimesinde kullandığı "*Ben Cem'u'l-cevâmi' kitabının üzerine nakilleri çok, şevâhid ve ta'lilleri kapsayan ... bir şerh yapmak istiyorum.*"¹⁶⁷ şeklindeki ifadeleri de istişhâda verdiği önemi göstermektedir.

2.1.4. İstişhâdın Kaynakları

Arap dili uzmanları ve nahiv âlimleri arasında yaygın olan görüşe göre Arap dilinde istişhâd kaynakları Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerîf, Arap şiiri ve darb-ı meseller olduğu kabul edilmiştir. Mutakaddimûn âlimlerinin geneli eserlerinde söz konusu istişhâd kaynaklarının hepsini kullanmışlardır. Bir kısım mutakaddimûn âlimler ise bu konuda daha çekimser davranarak istişhâd kaynaklarından sadece bazılarını kullanmışlardır. Mutaahhirûn âlimler, mutakaddimûn âlimlerin istişhâd kaynaklarını kullanmadaki çekimser davranmalarını bazı sebeplere dayandırmışlardır. Mana ile rivâyet edildiği için hadis-i şerif ile istişhâdı, şâirin kendileriyle ihticâcın kabul olunmadığı bir tabakadan ya da bir dönemden olduğunu göz önünde bulundurarak bazı şiirlerle istişhâd etmeyi caiz görmemeleri gibi nedenler bu sebeplerden bazılarıdır.¹⁶⁸

2.1.4.1. Kur'ân-ı Kerîm'le İstişhâd

"*Yüce Allah tarafından vahiy yolu ile Arapça olarak peyder pey Peygamberimiz (a.s)'a indirilen, nesilden nesile bize kadar tevâtüre gelen, Mushaflarda yazılı, Fatıha sûresi ile başlayıp Nas sûresi ile sona eren, okunması ile ibadet edilen ve sevap kazanılan 114 süreden oluşan muciz bir kelimedir.*"¹⁶⁹ şeklinde tanımlanan Kur'ân-ı Kerîm fesahat, belâgat ve i'caz bakımından eşsiz bir kitaptır.

¹⁶⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hemme 'a'l-Hevâmi' fi Şerhi Cemme 'a'l-Cevâmi'*, thk. 'Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413), 1/1.

¹⁶⁸ Nâzır el-Ceyş, *Temhîdü'l-kavâid bi şerhi teshîli'l-fevâid* (Kahire: Darü's-Selâm, ts.), 1/67.

¹⁶⁹ İsmail Karagöz (ed.), *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), 385.

Arapçanın zirvede olduğu bir dönemden bugüne dek muhaliflere karşı meydan okuyarak onları muarazaya davet etmektedir.

Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de; “Yoksa “onu (Kur’an-ı) uydurdu” mu diyorlar. De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah’tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin!”.¹⁷⁰ “De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah’tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın!”¹⁷¹ ifadeleriyle onun bir sûresinin hatta bunun ötesinde bir âyetinin benzerinin yapılamayacağına dikkat çekerek onun i’câzını ortaya koymuştur.

Cahız’ın konuyla ilgili “Kelâmda mahir olan, sahip oldukları kabile gururunu ve İslam’a olan muhalefetlerine rağmen Kur’ân’ın meydan okumalarına cevap veremediler. Yine Kur’ân’ın böyle bir çağrısına cevap vermek, savaşmaktan daha kolay olmasına rağmen Müslümanlarla savaşmayı tercih ettiler, mağlup olmaktan başka bir şey elde edemediler.”¹⁷² şeklindeki rivâyeti de Kur’ân’ın icâzının ne denli üstün olduğuna dikkat çekmektedir.

Kur’ân’ın belâgatı karşısında “Muallakât-ı Seb’a” olarak meşhur olan ve Kâbe’nin duvarında altın ile yazılan kasideleri o kadar kıymetsizleştirdi ki Lebid’in kızı, babasının şiirini Kâbe’nin duvarından indirirken “(Kur’ân’ın) âyetlerine karşı bunun hiçbir kıymeti kalmadı.” demekten kendini alamadı.¹⁷³ Hatta Lebid’in kendisi de Kur’ân’ın bu belâgat ve i’câzının tesiri altında kalarak Müslüman olmuştur.¹⁷⁴ Dolayısıyla ünlü şâir ve hatiplerin Kur’ân’ın eşsiz belâgatı karşısında konum ve itibarlarını kaybetmeleri, Kur’ân’ın vahiy kaynaklı belîğ ve mu’ciz bir kitap olduğunu gösteren en bariz örnektir.

Ünlü Arap dil âlimi ve müfessir er-Râgıb el-İsfahânî (öl. 5./11 yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât* isimli kitabında, “Kur’ân-ı Kerîm’in lafızları Arap dilinin özü, vasatı ve değerlisidir. Fakihler ve hikmet ehli olanlar ona itimad ederler. Maharetli

¹⁷⁰ Hûd, 11/13.

¹⁷¹ Yûnus, 10/38.

¹⁷² Süleyman Gür, *Kâzî Beyzâvî Tefsirinde Belâgat İlmi Ve Uygulanışı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 39.

¹⁷³ Said Nursî, *Şuâlar* (İstanbul: Risâle-i Nur Külliyyatı Neşriyat, 2010), 131.

¹⁷⁴ Said Nursî, *İşârâtü’l-i’câz* (İstanbul: Risâle-i Nur Külliyyatı Neşriyat, 2010), 245.

şairler ve belagâtçuların dayanağıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in dışındaki lafızlar güzel meyvelere nisbeten kabuğu ve çekirdeği gibidir."¹⁷⁵ sözleri sarf ederek Kur'ân'ın icazına işaret etmektedir.

İsfahânî'nin sözünden de anlaşılacağı üzere Kur'ân-ı Kerîm, Arap dilinde itimat edilen en güvenilir ve en temel dayanak olarak kabul edilmektedir.

Lügat, nahiv, sarf ve belâgat ilimlerinde Kur'ân-ı Kerîm ile yapılan istişhâdın kabulünde âlimler arasında görüş birliği vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in sahih bir senetle bize ulaşan bütün kıraatleri delil olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu kıraatler sahabe ve kurrâ olan tabiiler tarafından rivâyet edilmiştir. Onlar da Kur'ân-ı Kerîm'i Resûlullah'tan nasıl duymuşlarsa aynı şekilde zabtedip bize naklettikleri için rivâyetleri makbuldür. Bunun dışında Ebû Amr b. Alâ, Kisâî (öl.189/805) ve Ya'kûb el-Hadramî (öl. 205/821) gibi kıraat imamlarının aynı şekilde lügat ve nahiv ilminde de imam oldukları göz ardı edilmemelidir. Kur'ân-ı Kerîm'in mütevâtir, âhâd ya da şâz olan bütün rivâyetleriyle istişhâdın yapılması hususunda âlimler arasında ittifak vardır.¹⁷⁶

Meşhur Arap dili ve edebiyatı âlimi Celâlüddîn es-Süyûtî'de *el-İktirâh* isimli eserinde, "*Arap dilinde kendisiyle okunduğu rivâyet edilen Kur'ân-ı Kerîm'in mütevâtir, âhâd veya şâz kıraatleri olsun fark etmeksizin hepsiyle istişhâd etmek ve onları delil olarak kullanmak caizdir.*"¹⁷⁷ ifadeleriyle Kur'ân'ın bütün kıraatleriyle istişhâd yapılabileceğine açık bir şekilde ifade etmiştir.

Kıraat imamları, Kur'ân-ı Kerîm'i kendileriyle okunmasını men ettikleri şâz kıraatlerle de lügat ve nahiv ilminde ihticâc yapıldığını açıklamışlardır. Çünkü rivâyet edilen bu kıraatler, âlimlerin kendileriyle istişhâd ettikleri darb-ı mesel ve şiirlere nisbeten sened bakımından en kuvvetli ve nakil bakımından en sahih olanıdır.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Ceyş, *Temhîdü'l-kavâid bi şerhi teshîli'l-fevâid*, 1/67.

¹⁷⁶ Saîd el-Efgânî, *Fî Usûli'n-nahv* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmiyye, 1407), 28,29.

¹⁷⁷ Süyûtî, *el-İktirâh fî usûli'n-nahv*, 39.

¹⁷⁸ Efgânî, *Fî Usûli'n-nahv*, 29.

2.1.4.2. Hadis-i Şerif ile İstişhâd

Hadis kelimesi lügatte; (ha-de-se) yeni şey, mevcut olan, haber vermek ve konuşma gibi anlamlara gelir. Hadis kelimesi kıyasa aykırı olarak أَحَادِيثْ vezni üzerine cem'edilir. Usulü'l-hadîs ilminde hadis kelimesinin terim anlamı ise; Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, fiil ve tasvip ettiği şeylere denir.¹⁷⁹

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra kendisiyle istişhâd edilen temel unsurlardan birisi de hadis-i şeriflerdir. Nahiv âlimlerin yanında hadis-i şerif ile istişhâd etme meselesi büyük bir önem arz etmektedir. Onların yanında hadis-i şeriften maksat Hz. Peygamber'e izafe edilen sözlerdir. Nahiv ilminin konusu kelime ve kelimeler olduğundan ve bu ikisi istidlalin kaynağını teşkil ettiğinden ötürü söze büyük bir ehemmiyet gösterilmektedir.¹⁸⁰ Âlimler, nahiv ve sarf kaidelerini isbât etmede hadis-i şeriflerle istişhâd etme hususunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı âlimler hadislerle istişhâd etmeyi caiz görmüşlerdir. Bazı âlimler de hadislerle istişhâd etmeyi caiz görmeyerek reddetmişlerdir. Diğer bir kısım âlimler ise orta yolu tutarak daha ılımlı yaklaşmışlardır. Bütün bu görüşleri müstakil birer başlık altında değerlendirmek mümkündür.

2.1.4.2.1. Hadislerle İstişhâd Etmeyi Caiz Görenler

Diğer iki sınıf âlimlere nispeten hadislerle istişhâdı caiz görenlerin sayıları daha çoktur. Bunların başında dönemin önde gelen nahiv ve lügat âlimi İbn Mâlik et-Tâî (öl. 672/1274) diye tanınan Muhammed b. Abdullah gelmektedir. İbn Mâlik, hadislerle istişhâda çok önem vermiştir. İbn Mâlik, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra şer'î ilimlerde olduğu gibi Arap dilinde de hadislerle istişhâdı ikinci temel kaynak kabul etmiştir. Ebü'l-Kâsım Abdullah es-Süheylî (öl. 581), İbn Harûf (öl. 609) gibi önde gelen büyük Endülüs âlimleri İbn Mâlik'ten önce hadislerle istişhâd kullanmışlardır. İbn Mâlik'ten sonra da en çok hadisle istişhâdı kullanan İbn Hişâm el-Ensârî diye tanınan Abdullah b. Yusuf olmuştur.¹⁸¹ Bedrü'd-Demâmînî de bu hadislerle istişhâdı benimsemiştir. ed-Demâmînî *Tahrîru'r-Rivâye* isimli kitabında el-Cevherî (öl. 900/1495), İbni Fârîs (öl. 395/1004), İbni Cinnî (öl. 392/1002), İbni Berrî (öl.

¹⁷⁹ Butrûs el-Bustânî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 2008), "Muhîtü'l-Muhît", 152,153.

¹⁸⁰ Menâhicu Câmiati'l-Madîneti'l-Âlemiyye, *Usûlü'n-nahv 1* (Malezya: Câmiati'l-Madîneti'l-Âlemiyye, ts.), 75.

¹⁸¹ Menâhicu Câmiati'l-Madîneti'l-Âlemiyye, *Usûlü'n-nahv 1*, 76.

582/1187) ve es-Süheylî gibi âlimlerin ismini sıralayarak onların hadislerle istişhâdı benimsediklerini beyan etmiştir. Hatta ed-Demâmînî, Ebu Hayyân'ın (öl. 745/1344) *Şerhi Teshîl* adlı eserinden ve İbnü'd-Dâî'in (öl. 680) *Şerhi Cemel* adlı eserinden Arap dili ve edebiyatı âlimlerinden hiçbirinin hadislerle istişhâdın cevazı konusunda muhalif olmadığını nakletmiştir.¹⁸²

Hadis ile istişhâdı kabul edenler görüşlerini şu şekilde desteklemektedirler; Hz. Peygamber'in lehçe bakımında Arapların en fasihi olduğu konusunda ittifak vardır. İbni Hazm (öl. 456/1064) da *Kitabu'l-Fasl* isimli eserinde hadisle istişhâdı kabul etmeyenlerin görüşlerini reddederek Hz. Peygamber'in fesâhâtı hakkında şu sözleri aktarmaktadır; “Allah (c.c.) Muhammed b. Abdullah'ı Peygamberlik ile teşrif etmeden önce Mekke'de yaşadığı vakit kavminin lügatini en iyi bilen ve en fasih konuşanı idi. Allah (c.c.), onu insanlara bir uyarıcı ve kendisi ile kulları arasında vesile kıldığı vakit ki durumu nasıldır onu siz düşünün.”

Ayrıca hadisler Arap şairlerin naklettikleri şiirlerinden sened bakımından daha sahihtir. Zaten hadislerle istişhâdı kabul etmeyenler Hz. Peygamber'in dil bakımından Arapların en fasihi olduğunu inkâr etmiyorlar. Onlar hadislerin mana ile rivâyet edildiği için hadisi istişhâd kaynağı kabul etmiyorlar. Halbuki asıl olan hadis-i şerifin duyulduğu gibi rivâyet edildiğidir. Şüphesiz bu işin erbabı hadislerin lafızlarını zabtetme hususunda çok sıkı davranmışlar ve onları büyük bir titizlikle nakletmişlerdir. Bundan ötürü asıl olan zannı galip ile hadislerin lafızlarıyla rivâyet edilmesidir. Zannı galip de lügat kaidelerini ispat etmede ve nahiv kaidelerini takrir etmede yeterlidir.¹⁸³ Dolayısıyla hadislerle istişhâdı temel kaynaklar arasında sayarak bu konuda kendisinden yararlanmışlardır.

2.1.4.2.2. Hadislerle İstişhâdı Reddedenler

Tespit ettiğimiz kadarıyla hadislerle istişhâdı ilk reddeden İbn-i Dâî lakabıyla meşhur olan Ebü'l-Hasan 'Ali b. Muhammed b. 'Ali el-İşbîlî'dir. Ardından öğrencisi Ebu Hayyân Muhammed b. Esîrü'd-dîn onu takip etmiştir.¹⁸⁴ Ebu Hayyân,

¹⁸² Muhammed el-Hıdır Hüseyin, *Dirâsât fi'l-Arabiyye ve Târîhîhâ* (Dımaşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 1960), 168.

¹⁸³ Hüseyin, *Dirâsât fi'l-Arabiyye ve Târîhîhâ*, 169,170.

¹⁸⁴ Davud b. Süleyman el-Hüveymil, *el-Mesâilü'n-nahviyye fi kitâbi (et-Tevdîh li şerhi'l Câmi'i's-Sahîh) li İbni'l-Mülekkîn* (Suudi Arabistan: Qassim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1437), 26;

mütekaddimun ve müteahhirun âlimlerin hadislerle istişhâdı benimsemediğini dile getirmiştir. Ebû Hayyân *et-Teshîl* adlı eserinde; “*Nahiv ilminin öncü kurucularından olan Ebî Amr, İsa b. Ömer, Halîl ve Sibeveyhi gibi Basra âlimleri ile Kessâî, Ferrâî, ‘Ali b. Mübârek el-Ahmer ve Hişâmu’d-Darîr gibi Küfe âlimleri hadislerle istişhâd etmemişlerdir. Daha sonra Basra ve Küfe’nin mütaahhirun âlimleri ile Bağdat ve Endülüs nahiv âlimleri gibi diğer bölgelerdeki Arap dili âlimleri de onlara tabi olmuş ve onların görüşlerini benimsemişler.*”¹⁸⁵ şeklindeki sözlerine yer vererek hadislerle istişhâdın caiz olmadığını savunmuştur.

Celâleddîn es-Süyûtî hocası Ebû Hayyân’dan etkilenerek hadislerle istişhâdı caiz görmemeyi tercih etmiştir.¹⁸⁶

Arap dilinde hadislerle istişhâdı reddedenler görüşlerini şöyle beyan etmişlerdir;

Hadislerin geneli lafızla rivâyet edilmekten ziyade manayla rivâyet edilmiştir. Hadisleri rivâyet eden râvilerin geneli Arap değillerdi.¹⁸⁷ Dolayısıyla Arapçaya tam bir hakimiyetleri söz konusu değildi. Bununla birlikte hadisleri rivâyet ederken hadislerin anlamını ifade etmek için kendilerine özgü ibareler kullanmışlardır. Bazı yerlerde lafızları çoğaltıp azaltırken bazı yerlerde de takdim ve tehir yapmışlardır. Kimi zaman lafızları başka lafızlarla değiştirerek lahn etmişlerdir. Dini bir mesele hakkında değişik şekillerde rivâyet edilmiş pek çok hadisin bulunması bundan kaynaklanmaktadır.¹⁸⁸ Âlimler hadislerin lafızla rivâyet edilmesini caiz gördükleri gibi mana ile de rivâyet edilmesini caiz görmüşler. Dolayısıyla hadislerde rivâyet edilen sözlerin Hz. Peygamber’e ait lafızlar olduğuna kesin bir şekilde inanmak zorlaşmaktadır. Hz. Peygamber Arapların en fasihi olduğu halde¹⁸⁹ sözlerinin aynı şekilde değiştirilmeden bize nakledilmeyip mana ile aktarıldığından

Menâhîcu Câmiati’l-Madîneti’l-Âlemiyye, *Usûlü’n-nahv* 1, 75,76; Hüseyin, *Dirâsât fi’l-Arabiyye ve Târîhîhâ*, 168.

¹⁸⁵ Hüseyin, *Dirâsât fi’l-Arabiyye ve Târîhîhâ*, 168.

¹⁸⁶ Menâhîcu Câmiati’l-Madîneti’l-Âlemiyye, *Usûlü’n-nahv* 1, 75,76; Hüseyin, *Dirâsât fi’l-Arabiyye ve Târîhîhâ*, 168.

¹⁸⁷ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Dercü’d-dürer fi tefsîri’l âyi ve’s-süver* (Ürdün: Dârü’l-Fikr, 2009), 1/51.

¹⁸⁸ Menâhîcu Câmiati’l-Madîneti’l-Âlemiyye, *Usûlü’n-nahv* 1, 77; Süyûtî, *el-İktirâh fi usûli’n-nahv*, 43.

¹⁸⁹ Hüveymil, *el-Mesâilü’n-nahviyye fi kitâbi (et-Tevdîh li şerhi’l Câmi’i’s-Sahîh) li İbni’l-Mülekkin*, 25,26.

ötürü hadislerin Kur'ân'dan sonra en fasih söz olma özelliğini zedelemiştir. Bundan dolayı hadisle istişhâdı kabul etmemektedirler.

2.1.4.2.3. Hadis-i Şerif ile İstişhâd Hususunda Orta Yolu Tutanlar

Hz. Peygamber'in hadisleriyle istişhâd etme meselesinde orta yolu tutan âlimlerin başında Ebu İshâk eş-Şâtibî (öl. 790/1388) gelmektedir.¹⁹⁰ Hadislerle istişhâdı tamamıyla reddeden İbni Dâi' ve Ebû Hayya'nın görüşlerini kabul etmeyen Şâtibî, bütün hadisler ile istişhâdı kabul eden İbni Mâlik'in görüşünü de reddetmiştir.

Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin kuvvetle muhtemel olup olmaması ve rivâyet esnasında hadislerin lafızlarının olduğu gibi aktarılması hususu İmam Şâtibî'nin ve onun mezhebini benimseyenlerin hadislerle istişhâd konusundaki görüşlerinin temelini oluşturmaktadır. İstişhâda konu olacak hadisin lafız ile rivâyet edildiği ve Hz. Peygamber'e aidiyeti galip zan ile sabit olması halinde kendisiyle istişhâd etmeyi caiz görmüşlerdir. Ancak istişhâda konu olacak hadisin lafız ile rivâyeti ve Hz. Peygamber'e aidiyeti galip zan ile sabit olmaması halinde kendisiyle istişhâd etmeyi caiz görmemişlerdir.¹⁹¹

2.1.4.3. Arap Şiiriyle İstişhâd

Şiire her asırda olduğu gibi Cahiliye döneminde de kendisine büyük bir rağbet ve teveccüh gösterilmiştir. Özellikle Cahiliye döneminde Araplar, şairlere ve şiire çok büyük bir ehemmiyet vermişlerdir. Şairler Arap kabilelerinin olmazsa olmazı ve vazgeçilmez temel unsurları arasında yerini almıştır. Her kabilenin fasih, yetenekli ve meşhur şairleri bulunurdu. Bu şairler mensup olduğu kabilenin şanını yüceltmek için onların menkıbelerini ve meziyetlerini duyurur, düşmanların sözlerini şiirle reddeder, savaş olduğunda insanları savaşa teşvik ederlerdi.¹⁹² Dolayısıyla şairler sosyal hayatın her alanında bulunurdu. “*Şiir Arapların divanıdır. Onda Arapların savaşları, ahbârları, gelenekleri ve akli üstünlükleri kaydedilmiştir.*

¹⁹⁰ Hüveymil, *el-Mesâilü'n-nahviyye fî kitâbi (et-Tevdîh li şerhi'l Câmi'i's-Sahîh) li İbni'l-Mülekkin*, 26.

¹⁹¹ Hüveymil, *el-Mesâilü'n-nahviyye fî kitâbi (et-Tevdîh li şerhi'l Câmi'i's-Sahîh) li İbni'l-Mülekkin*, 26.

¹⁹² Ahmed el-İskenderî vd., *el-Mufasssal fî târihi'l-edebi'l-'Arabî* (Mısır: Matbaatü Mısır, 1934), 1/41.

Şairler gördüğü, yaşadığı ve çevresinde yaşanan hayatı mezc ederek şiirinde tedvin etmiştir."¹⁹³ şeklinde dile getirilen söz de bu gerçeği bize aktarmaktadır.

Araplar Cahiliye döneminde şiire büyük bir ehemmiyet ve itina gösterdiklerinden ötürü ticaret panayırlarında edebi kongre mahiyetinde etkinlikler yaparlardı. Bunların en meşhuru olan Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz gibi panayırarda alışveriş yapılmakla birlikte mahir şairler ve hatipler arasında yarışmalar düzenlenirdi. Şairler ve hatipler derledikleri şiirleri ve maharetlerini oradaki halka sergilerdi.¹⁹⁴ En çok beğenilen şiirler altın suyuyla yazılıp Kâbe duvarına asılırdı.¹⁹⁵ Bu da Araplar nezdinde şiirin önemini gözler önüne sermektedir.

Lügat, nahiv ve sarf ilimlerinde kaideleri ispat etmek için istişhâd olarak kabul edilen temel kaynaklardan birisi de Arap şairlerin şiirleridir. Hiç şüphesiz bütün âlimlerin nezdinde Arap şiiri istişhâdın önemli kaynaklarından sayılmıştır.

Âlimler bütün Arap şiirleriyle istişhâd etmekten ziyade şairleri tabakalara ayırmışlardır. Ardından hangi tabakadaki şairlerin şiiriyle istişhâd edilemeyeceğini beyan etmişlerdir.

Kabul edilen ve yaygın görüşe göre âlimler şairleri dört tabakaya ayırmışlardır. Bunlar Câhiliyyûn, Muhadramûn, İslâmiyyûn/Mütekaddimûn ve Müvelledûn/Muhdesûn şairleridir.¹⁹⁶

a- Câhiliyyûn Tabakasının Şairleri: Bunlar İmru'ül-Kays (öl. 540 dolayları) ve A'sâ (öl. 7/629 [?]) gibi İslamdan önceki Cahiliye devrinde yaşamış olan şairlerdir.¹⁹⁷ Cahiliye dönemindeki şiirler, taklitten uzak olmaları, fazla zor olmamaları, meramı tam olarak ifade etmeleri ve veciz olmaları gibi özelliklerden ötürü diğer şiirlerden ayrılırlar. Cahiliye döneminde yaşayan şairlerin şiirleri genellikle I. Abbasi Döneminden itibaren tedvin edilmeye başlanılmıştır. O döneme kadar şiirler yazılmalarından ziyade şifahi olarak aktarılagelmiştir. Cahiliye

¹⁹³ İskenderî vd., *el-Mufasssal fî târihi 'l-edebi 'l-'Arabî*, 1/45.

¹⁹⁴ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi - I Cahiliye Dönemi*, 75,78.

¹⁹⁵ İskenderî vd., *el-Mufasssal fî târihi 'l-edebi 'l-'Arabî*, 1/48.

¹⁹⁶ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî mehâsini 'ş-şi'r ve edebih ve nakdih* (Mısır: Mektebetü's-Se'âde, 1955), 113; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü 'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni 'l-'Arab* (Kahire: Mektbetü 'l-Hâtîcî, ts.), 1/6.

¹⁹⁷ Bağdâdî, *Hizânetü 'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni 'l-'Arab*, 1/6.

döneminde her bir şairin bir râvisi bulunmaktaydı. Söz konusu râvi bu şairin şiirlerini ezberleyerek şifahen aktarmaktaydı. Bu da Arapların yazıdan ziyade sözlü aktarıma daha çok önem gösterdiklerini ortaya koymaktadır.¹⁹⁸

b- Muhadramûn Tabakasının Şairleri: Bunlar muallaka şairleri arasında yer alan Lebîd b. Rebîa (öl. 40 ya da 41/660 ya da 661) ve Hassân b. Sâbit (öl. 104/722-23) gibi hem Cahiliye hem de İslam döneminde yaşamış olan şairlerdir.

c- Mutekaddimûn Tabakasının Şairleri: Bunlar Cerîr b. Atiyye (öl. 110/728 [?]) ve Ferzâk (öl. 114/732) gibi İslam döneminin başından itibaren yaşamış olan şairlerdir. İslami dönemde yaşadıkları için bu tabakadaki şairlere “İslâmiyyûn” adı da verilmiştir.

d- Müvelledûn Tabakasının Şairleri: Bunlar mutekaddimûn döneminin bitiminden itibaren asrımıza kadar yaşamış olan şairlerdir. Bu tabakadaki şairlere yeni olanlar anlamını ifade eden “*muhdesûn*” tabiri de kullanılmıştır.¹⁹⁹ Yapılan incelemelere göre muhdesûn tabakasının ilk şairi Beşşâr b. Bürd (öl. 167/783) olarak kaydedilmektedir. Onun şiirleriyle ilk istişhâd eden *el-Kitab* adlı eserin müellifi olan Sîbeveyhî olmuştur.²⁰⁰

Âlimler, câhiliyyûn ve muhadramûn dönemindeki şiirlerle istişhâd etmeyi görüş birliğiyle kabul etmişlerdir. En sahih görüşe göre üçüncü tabakada yer alan mutekaddimûn şairlerin şiirleriyle yapılan istişhâdın kabul edileceği ifade edilmiştir.²⁰¹ Âlimler dördüncü tabakada yer alan müvelledûn şairlerin şiirleriyle istişhâd yapılamayacağını beyan etmişlerdir.²⁰² Ancak Zemahşerî ve Abdülkâdir el-Bağdâdî (öl. 1093/1682) gibi bazı âlimler, kendilerine güvenilen bazı müvelledûn şairlerin şiirleriyle istişhâd yapılabileceğini beyan etmişlerdir. Zemahşerî ve Bağdâdî müvelledûn şairlerden olan Ebû Temmâm’a (öl. 231/846) güvendikleri için bezen onun şiirleriyle istişhâd etmişlerdir. Asma’î, şiirleriyle istişhâd yapılan şairlerin sonuncusunun İbrahîm b. Herme (öl. 176/792) olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla

¹⁹⁸ İskenderî vd., *el-Mufasssal fî târihi ’l-edebi ’l-’Arabî*, 1/46,47.

¹⁹⁹ Bağdâdî, *Hizânetü ’l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni ’l-’Arab*, 1/6.

²⁰⁰ Süyûtî, *el-İktirâh fî uşûli ’n-naħv*, 58.

²⁰¹ Bağdâdî, *Hizânetü ’l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni ’l-’Arab*, 1/6.

²⁰² Bağdâdî, *Hizânetü ’l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni ’l-’Arab*, 1/6; Süyûtî, *el-İktirâh fî uşûli ’n-naħv*, 58.

İbrâhim b. Herme'den sonraki şairlerin şiirleriyle istişhâd yapılamayacağını beyan etmiştir.²⁰³

İnkâr ehlinde olan şairlerin şiirleriyle istişhâd edilmesinin cevazı hususunda âlimler bir benzetme yaparak konuyu izah etmeye çalışmışlardır. Tıpta hasta olan birisinin iman etmemiş bir doktorun yanında tedavi olmasında bir beis olmadığı gibi şiirine güvenilen küfür ehli bir şairin şiiriyle de istişhâd edilebileceğini ifade etmişlerdir. Sîbeveyhî de iman etmeyen şairlerin şiirleriyle istişhâd edenlerdendir.²⁰⁴

2.1.4.4. Nesir ile istişhâd

Belli bir kâfiye ve vezne sahip olmayan söz dizimlerine nesir denilir. Cahiliye dönemindeki nesir iki kısma ayrılır. Birinci kısım *en-Nesrû'l-'âdi* النثر العادي diye adlandırılan insanların genelinin günlük hayatta birbiriyle iletişim kurdukları konuşmalardır. İkinci kısım ise maharetle söylenmiş belâgat ve fesahat gibi çeşitli sanatları bünyesinde barındıran ve dile getirenini yücelten konuşmalardır. Bazı araştırmacılar bu kısmı sanatsal düzyazı anlamına gelen *en-Nesrû'l-Fennî* النثر الفني olarak adlandırmışlardır. Arap dilinde bu tarzdaki konuşmalara büyük ehemmiyet verilmiş nesilden nesile aktarıla gelmiştir.²⁰⁵ Araplarda nesir sanatının başlangıcı şiir gibi Cahiliye dönemine kadar uzanmaktadır. Bununla beraber Arap nesri ne yazık ki şiir kadar yaygınlık kazanamamıştır. Nahiv âlimlerinin nesirden çok şiire yer vermelerinin altında yatan birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerden birkaçını şu şekilde sıralamak mümkündür;

- a- Cahiliye dönemine ait şiirler kadar nesrin aktarılmasında,
- b- Şiire nispeten nesrin genel olarak daha zor olması dolayısıyla şiir kadar yaygınlık kazanamaması,
- c- Yerleşik ve bedevi hayatta şiirin Arap kelamının üst tabakasını daha çok temsil etmesi,
- d- Araplar yazmaktan ziyade ezbere önem vermeleri ve ezberlediklerinin genelde şiir olması,

²⁰³ Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*, 1/6-8.

²⁰⁴ Süyûtî, *el-İktirâh fi usûli'n-nahv*, 51.

²⁰⁵ Şevkî Dayf, *el-Fennu ve mezâhibuhu fi'n-nesri'l-arabi* (Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1119), 15.

e- Nahiv âlimlerinin rivâyetlerine güvendikleri şairlere daha çok değer ve kıymet vermeleri,

f- Arap nesrinin şiire nispeten daha ziyade tahrifata uğraması.²⁰⁶

Meseller de Cahiliye döneminin en önemli sanatsal nesir türlerinden birisidir. Mesel kelimesini ifade etmek için “*Darbü’l-mesel*” (*darbimesel*) ve “*İrsâl-i mesel*”²⁰⁷ tabirleri de kullanılmıştır. Türkçede kullanılan atasözleri ile eşdeğer olduğu söylenebilir.

Lügat ve belâgat âlimleri erken dönemlerden itibaren mesel kelimesinin tarifi ile ilgilenmiş ve onu ifade etmek için birbirinden değişik tanımlar kullanmışlardır. Darb-ı mesel için yapılan tanımlardan yola çıkarak derli toplu olarak “*Darb-ı mesel, veciz, meşhur, manaları isabetli olan ve yeni meydana gelen bir hadiseyi geçmiş zamanda yaşanan bir duruma benzetmek için dile getirilen sözlerdir.*”²⁰⁸ şeklinde tarif etmek mümkündür.

Darb-ı meseller insanları etkileme, tesir altında bırakma ve onları ikna etmedeki rolü inkâr edilemez. Ebu Hilâl el- ‘Askerî (öl. 400/1009’dan sonra) darb-ı meseller hakkında; “*Bir edip, dilini her türlü bozulma ve hatalardan kurtardıktan sonra darb-ı mesel, nadir, hikmetli, meşhur sözlere olduğu kadar hiçbir şeye muhtaç olamaz. Zira bunlar insanın düşünce sahasını genişletir, zevkini geliştirir, gönlünü ferahlatır, iradesini kuvvetlendirir, ilmi ve edebi konuşmalarında kendisine destek olur. Bu mesellerin söz ve konuşma sanatındaki değeri alışverişte pazarlık, bahçede çiçek, elbisede desen hükmündedir.*”²⁰⁹ şeklindeki sözleri sarf ederek darb-ı meselin ne denli ehemmiyetli olduğunu beyan etmektedir.

Allah (c.c.), Kur’ân-ı Kerîm’de çok sayıda darb-ı mesel zikretmiştir. Özellikle insanların ikna etmesini irade ettiği, onlara vaaz ettiği, insanlara faydalı ve zararlı şeyleri göstermek istediği yerlerde darb-ı meselleri kullanmıştır. Peygamberler de davet metotlarında darb-ı mesellere yer vermişlerdir. Darb-ı

²⁰⁶ Muhammed Rıdâ İyâd - Ahmed Celâyilî, “Mekânetu’n-nesri’l-Arabiyyi fi’l-ihticâci’l-lügaviyyeti ve mukârenetuhu bi’ş-şî’ri”, *Mecelletü’l-Eser* 22 (2015), 72.

²⁰⁷ İsmail Durmuş, “Mesel” (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/297.

²⁰⁸ Abdülmecîd Katâmiş, *el-Emsâlu’l-Arabiyye* (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1988), 11.

²⁰⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi - 1 Cahiliye Dönemi*, 265.

meselleri kullanarak davalarını destekler, hak ile batılı, hayır ve şerri insanlara açıklıyorlardı. Câhiz (öl. 255/869) bu hususu “*Allah’ın gönderdiği peygamberlerin vasiyetlerini ancak üslubu açık, illetleri belli ve darb-ı mesellerle beraber kullanıldığını görürsünüz.*” şeklindeki sözleriyle dile getirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) İslamiyetten önce Arapların darb-ı mesellerini kullandığı rivayet edilmektedir. Aynı şekilde İslâmiyetten sonraki dönemde de kendisine ait pek çok darb-ı mesel bize ulaşmıştır.²¹⁰ Bütün bu zikrettiğimiz hususlar mesellerin ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

H. I. asrın ortalarından itibaren tedvin dönemi başlamıştır. Emsaller de bu dönemden nasibini almış ve genellikle bu dönemde tedvin edilmeye başlanılmıştır. Meseller hakkında ilk kitap derleyenlerin Suhâr b el-‘Ayyâş el-‘Abdî (öl. takriben 40/660), ‘Ubeyd b. Şerye el-Curhumî (67/686) ve ‘Alâka b. Kerîm el-Kilâbî (öl. ?) olduğu kaydedilmiştir. Bu âlimlerin “*Kitabu’l-emsâl*” adıyla birer kitap kaleme aldıkları bilinmektedir.²¹¹

Hem Câhiliye dönemde hem de İslâmi dönemde hatipler ve katipler hutbelerinde ve derledikleri kitaplarında darb-ı mesellere yer vermişlerdir. Lügat âlimleri garip kelimeleri izaha kavuşturmak için darb-ı meselleri kullanmışlardır. Aynı şekilde sarf ve nahiv âlimleri de kaideleri ispat etmek terkîb ve i‘râb hususlarını beyan etmek için meselleri şâhid olarak kullandıkları görülmektedir. Fakat darb-ı mesellerin kullanımı şiire nispeten daha az olduğu söylenebilir. Bununla beraber Arap dili ve edebiyatı âlimlerinden Sîbeveyhî kitabında 28 mesel, İbn Cinnî *el-Hasâis* adlı eserinde 13 mesel, İbn Hişâm en-Nahvi *Muğni’l-Lebîb* adlı kitabında 22 kadar mesel ve İbn Yaîş’in (öl. 643/1245) *Şerhu’l-Mufasssal* adlı eserinde yaklaşık 90 mesel kullandıkları kaydedilmiştir.²¹²

²¹⁰ Katâmiş, *el-Emsâlu’l-‘Arabiyye*, 251,252.

²¹¹ Katâmiş, *el-Emsâlu’l-‘Arabiyye*, 41.

²¹² Katâmiş, *el-Emsâlu’l-‘Arabiyye*, 230.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. SIVÂSÎ'NİN HALLÜ ME'ÂKİDİ'L-KAVA'İD ADLI ESERİNDE İSTİŞHÂD

Şemseddin Sivâsî'nin *Hallü me'âkidi'l-i'râb* isimli eserindeki istişhâd metoduna geçmeden önce söz konusu kitabın muhtevasını detaylı bir şekilde zikretmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

3.1.1. Sivâsî'nin Hallü Me'âkidi'l-Kava'îd Adlı Eseri

Şemseddin Sivâsî'nin kaleme aldığı eserlerinin geneli dini mesnevi tarzında yazılmıştır. *Hallü me'âkidi'l-kavâ'id* ve *Zübdetü'l-esrâr fî şerhi muhtasari'l-menâr* adlı eserleri ise Arap dili ve edebiyatı dalında kaleme aldığı eserleridir. *Zübdetü'l-esrâr fî şerhi muhtasari'l-menâr* adlı eseri hakkında tezimizin birinci bölümünde gerekli malumatı verdiğimiz için burada üzerinde durmayacağız. Bu bölümde tezimizin asıl konusunu teşkil eden *Hallü me'âkidi'l-kavâ'id* isimli eserin tahlilini etraflı bir şekilde ele almaya çalışacağız.

Şemseddin Sivâsî, *Hallü me'âkidi'l-kavâ'id* isimli eseriyle İbn Hişâm'ın *Kavâ'idu'l-i'râb* adlı eserini şerh etmiştir. Metinler şerh çalışmalarının temel omurgasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla *Hallü me'âkidi'l-kavâ'id* eserinin temelini kitabın metni olan *Kavâ'idu'l-i'râb* oluşturmaktadır. Sivâsî, söz konusu eseri şerh ederken şerhi metinden ayrı zikretmekten ziyade metin ile şerhi birbirine mezcetmiştir. Bu yöntemle hem i'râb hem de mana bakımından şerh ile metni birbirine bağlamaya çalışmıştır. Bu da metin ile şerhin tek bir kitaptan ibaret olduğu izlenimini vermektedir. Bundan dolayı *Hallü me'âkidi'l-kavâ'id* ile *Kavâ'idu'l-i'râb* kitabının muhtevası birbirinden farklı değildir. İlk olarak *Kavâ'idu'l-i'râb* kitabının kısa bir şekilde muhtevasını vermeyi ve ardından Sivâsî'nin şerh çalışmasını ele almayı daha uygun gördük.

İbn Hişâm'ın *Kavâ'idu'l-i'râb* adlı eseri bir mukaddime ve dört babtan müteşekkildir. Bu babları şu şekilde açıklamak mümkündür.

a-Birinci Bab

Cümle ve cümlenin hükümleri hakkındadır. Bu bab dört meseleyi bünyesinde barındırmaktadır.

Birinci mesele; cümlenin tanımı ve kısımları hakkındadır. İbn Hişâm bu meselede cümleyi bir yandan isim ve fiil cümlesi olarak iki kısma ayırırken diğer bir itibarla cümleyi, suğrâ ve kübrâ diye taksim etmiştir.

İkinci mesele; mahallen kendileri için i'râb olan cümleler hakkındadır. Mahallen i'rab alan bu cümleler yedi kısımdır. Bunlar haber cümlesi, hâl cümlesi, mef'ûl cümlesi, muzâfu ileyh cümlesi, başında fâ edatı ya da izâ-i fücâiye olduğu halde cezmeden bir şart edatının cevabı olan cümle, i'rabı bir müfrede tâbi olan cümle ve mahallen i'râb alan bir cümleye tâbi olan cümle olduğu şeklinde zikredilmiştir. Ardından her bir cümlenin i'rabı örnekleriyle beraber açıklanmıştır.

Üçüncü mesele; mahallen kendileri için i'râbta konumu olmayan cümleler hakkındadır. Mahallen i'râbta konumu olmayan cümleler de yedi kısımdır. Bunlar ibtidâi/başlangıç cümlesi, sıla cümlesi, i'râb bakımından birbirini isteyen iki şey arasına giren cümle (cümle-i mu'teriza), kendisinden öncesi için tefsir olan cümle (cümle-i müfessire), kase/yemin için cevap olan cümle, cezim etmeyen bir şart edatı için cevap olan cümle ve başında fâ edatı ya da izâ-i fücâiye olmadığı halde cezmeden bir şart edatı için cevap olan cümle şeklinde taksim edilmiştir. İbn Hişâm Her cümleyi örnekleriyle beraber açıklanmıştır.

Dördüncü mesele ise; öncesinde kendisi için gerekli olarak isteyen bir şey geçmeyen ihbârî cümle hakkındadır. Böyle bir durumda olan ihbârî bir cümle halis nekre bir isimden sonra geldiği vakit o nekre isim için sıfat olur. Halis ma'rife bir isimden sonra geldiğinde o isim için hâl olur. İhbârî cümle ma'rife veya nekre olmaya muhtemel bir isimden sonra geldiğinde ise o isim için sıfat veya hal olabileceği örnekleriyle beraber beyan edilmiştir.

b-İkinci Bab

Car ve mecrûr hakkındadır. Birinci babta olduğu gibi ikinci bab da dört meseleye ayrılmıştır.

Birinci mesele; Car ve mecrûrun lazimî olarak ya bir fiile ya da fiil-in manasında olan bir isme müteallik olacağı hakkındadır. Harfi cerlerden oldukları halde hiçbir şeye müteallik olmayan edatlar yine bu babta beyan edilmiştir. Ukayl kabilesinin yanında لعل, bazı âlimlerin yanında لولا ve teşbih anlamını ifade eden kef (ك) edatı hiçbir şeye müteallik olmayan harfi cerlerdir. Aynı şekilde zaide olan harfi cerler de hiçbir şeye müteallik olmamaktadır.

İkinci mesele; car ve mecrûrun marife veya nekre isimden sonra gelmesi halinde cümlenin bunlardan sonra gelmesinin hükmü hakkındadır.

Üçüncü mesele; car ve mecrûrun haber, hâl ve sıfat olmaları halinde fiile veya ismi fâile müteallik olabileceği hakkındadır. Ancak car ve mecrûrun sıla olması halinde sadece fiile müteallik olacağı belirtilmiştir. Bu kısımların örnekleri ve nedenleri zikredilerek beyan edilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü mesele ise; car ve mecrûrun haber, sıfat, hâl, sıla olması halinde faili merfu yapabileceği zikredilmiştir. Bu failin zahir bir isim olması da zorunludur. Aynı şekilde harfi cerlerin nefy veya istifhâm harflerinden sonra zikredilmeleri durumunda zahir olan bir ismi merfû edebilecekleri ve kendileri için fâil kıldıkları beyan edilmeye çalışılmıştır.

c-Üçüncü Bab

İ'râb bilgisine sahip olan kişilerin bilmesi gereken bir veya birden çok anlama gelen kelimeler hakkındadır. Bu bab sekiz kısma ayrılmıştır.

Birinci kısımda tek bir manaya gelen kelimeler işlenmiştir. Bu kelimelerden أَجَلٌ، عَوْضٌ، قَطٌّ ve بَلَى lafızları örnek olarak ele alınmıştır.

İkinci kısımda iki manaya gelen kelimeler ele alınmıştır. Bu kelimelerden sadece إِذَا edatı beyan edilmiştir.

Üçüncü kısımda üç manaya gelen kelimeler işlenmiştir. Üç manaya gelen kelimelerden كَلَّا، حَتَّى، إِي، نَعَمْ، لَمَّا، إِذْ ve لَا edatları baz alınarak ele alınmıştır.

Dördüncü kısımda dört manaya gelen kelimeler işlenmiştir. Bu kelimelerden أَنْ، لَوْلَا، إِنْ، أَنْ

Beşinci kısımda beş manaya gelen kelimeler işlenmiştir. Bunlardan لُو ve أَيُّ edatları üzerinde durulmuştur.

Altıncı kısımda yedi manaya gelen kelimeler beyan edilmiştir. Bu kelimelerden قَدْ lafzı ele alınmıştır.

Yedinci kısımda sekiz anlama gelen kelimeler zikredilmiştir. Bu kelimelerden وَاو lafzı ele alınmıştır.

Sekizinci kısım ise on iki anlama gelen kelimelere tahsis edilmiştir. Bu kelimelerden sadece مَا lafzı işlenmiştir.

d-Dördüncü Bab

İbn Hişam, hakiki manayı karşılayan ve fazlalıklarından arınmış müciz ibareleri zikretmiştir. Bu babta bazı edatlar için hangi ifadelerin kullanılmasının daha münasip olduğu ve hangi ifadelerin kullanılmaması gerektiği açıklanmıştır.

3.1.1.1. Eserin İsmi ve Aidietinin Tespiti

Şemseddin Sivâsî, kitabının adını *Hallü me'âkidi'l-kavâ'id*²¹³ olarak isimlendirdiğini بِحَلِّ مَعَادِدِ الْإِعْرَابِ وَتَسْمِيئِهِ بِحَلِّ مَعَادِدِ الْإِعْرَابِ ibaresiyle açık bir şekilde beyan etmiştir. Kâtip Çelebi de *Keşfu 'z-Zunûn*'da²¹⁴ bu eseri aynı adla zikretmiştir. Söz konusu eser bazı kaynaklarda *Şerh-i kavâidu'l-i'râb li İbn-i Hişâm*²¹⁵ adıyla da anılmaktadır.

3.1.1.2. Hallü Me'âkidi'l-kavâ'id'in Muhtevası

Şemseddin Sivâsî eserine besmele, hamdele ve salvele ile teberrük ederek giriş yapmıştır. Ardından teşbihi belîğ, isti'are, mecâz, gibi belâgat kaidelerini barındıran belîğ bir mukaddime yer almaktadır. Mukaddimesinde cahilleri zem ederken Hz. Muhammed'i (s.a.v) âilesini, sahabesini ve âlimleri âyetler ışığında övmüştür. Ayrıca Sivâsî, kitabını kaleme alırken kendisinden istifade ettiği İbn Hişâm'ın *el-Muğni'l-lebîb* ve bu eserin muhtasarı olan *el-İ'râb 'an kavâ'idi'l-i'râb* adlı kitaplarını da övmüştür. Ardından kitabın yazılış sebebini; سَأَلَنِي بَعْضُ الْإِخْوَانِي فِي الطَّرِيقِ وَأَخْلَصَ الْخَلَانِي فِي الْمَضِيقِ عِنْدَ فِرَائْتِهِ عَلَيَّ أَنْ أُشْرَحَهُ شَرْحًا يُبَيِّنُ التَّفْسِيْمَاتِ فِي الْقَوَاعِدِ وَيَرْفَعُ

²¹³ Molla Hasan ed-Derizbînî, *Hâşiyetü câmi'i'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2021), 16.

²¹⁴ Çelebi, *Keşfu 'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 1/124.

²¹⁵ Yavuz vd., “Evliyâlar Ansiklopedisi”, 7/382; Çıkman vd., “İslâm Âlimleri Ansiklopedisi”, 16/120.

[İlim yoldaşı olan bazı kardeşlerim ve zor zamanda en samimi dostlarım, yanımda okudukları vakit benden *Kavâ'idu'l-i'rab* kitabında bulunan kaidelerin taksimatını açıklayan ve gizli olan şevâhid ve misallerin üzerinden örtüyü kaldıracak bir şerh yapmamı talep ettiler.]²¹⁶ ifadesi ile yapılan ısrarlar sonucu bu eseri kaleme aldığını beyan etmiştir. Ayrıca i'râb kelimesinin lügat ve ıstılah anlamlarını açıklamıştır. Sivâsî, mukaddimesinin sonunda eserini okuyan öğrencilere ve bütün Müslümanlara dua ederek mukaddime bölümünü bitirmiştir.

3.1.1.3. Yararlandığı Kaynaklar

Şemseddin Sivâsî kitabını kaleme alırken en başta İbn Hişâm'ın *el-Muğni'l-lebîb* adlı eseri olmak üzere Sekkâkî'nin (öl. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm*, İbn 'Uşfûr el-İşbilî'nin (öl. 669/1270) *İzâhu'l-müşkil*, İbn Mâlik'in *Teshîlü'l-fevâ'id* ve *tekmîlü'l-mekâsîd*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* ve *el-Mufasssal*'ı ile Kâdî Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* ve *ezrârü't-te'vîl*'i gibi pek çok eserden yararlanmışır.

3.1.1.4. Sivâsî, Kavâ'idu'l-i'rab Adlı Eseri Şerh Ederken Takip Ettiği Metod

Sivâsî, *Kavâ'idu'l-i'rab* adlı eseri şerh ederken garip ve anlamı kapalı olan kelimelerin yapılarını ve anlamlarını açıklamıştır. Gerekli gördüğü yerlerde cümlelerin ve kelimelerin i'rablarını beyan etmiştir. Sivâsî bazen İbn Hişâm'ın zikrettiği kaidenin detaylarını ve kurallarını açıklarken bazen de faydalı gördüğü kaideleri ilave etmiş ve bu kaideleri misallerle açıklığa kavuşturmuştur. Ayrıca bazı yerlerde âlimlerin mevzu bahis olan konu hakkındaki görüşlerini delilleriyle beraber ard arda sıralamakla yetinmiştir. Kimi yerlerde وَهُوَ الصَّوَابُ، وَهُوَ الصَّحِيحُ، وَهَذَا ضَعِيفٌ، وَهَذَا هُوَ الْحَقُّ ve وَهَذَا أَحْسَنٌ ve وَهُوَ خِلَافُ الْأَوَّلَى، أَنَّهُ لَوْ قَالَ ذَلِكَ ... لَكَانَ أَحْسَنَ، وَهَذَا هُوَ الْحَقُّ gibi ifadelerle o âlimlerin görüşlerini eleştirmiştir. Bazen de o konu hakkında bir âlimin görüşüne وَرَدَّ عَلَيْهِ ve رَدَّ عَلَيْهِ gibi ifadelerle itiraz etmiş ve ardından وَلَكِنَّ التَّحْقِيقَ ve وَلَكِنْ أَقُولُ gibi ifadelerle kendi görüşünü delillerle ispatlamaya çalışmıştır. Sivâsî yer yer âlimlerin konu hakkındaki görüşlerini kısaca zikrettikten sonra *Muğni*'den taleb edilsin.” diyerek konu hakkında detaylı bilgi sahibi olmak isteyenlerin *Muğni'l-lebîb* kitabına müracaat etmelerini tavsiye etmiştir. Sivâsî çoğu yerlerde Kûfeli âlimlerin ve Basralı âlimlerin görüşlerini karşılaştırdıktan sonra ... فَالْمُخْتَارُ مَذْهَبٌ ...

²¹⁶ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi' 'l-fevâ'id 'ala Halli 'l-Me'âkid*, 13,14.

3.1.1.5. Hallü Me‘âkidi’l-kavâ‘id Kitabının Yazma Nüshaları

Hasan Aksoy’un *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, tarikatu, Eserleri* adında bir makale çalışması bulunmaktadır. Aksoy çalışmasında *Hallü me‘âkidi’l-kavâ‘id* kitabının yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneleri şu şekilde serdetmiştir: *Süleymaniye Kütüphanesi, Es‘ad Efendi Bölümü, nr. 3071; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih camii Bölümü, nr. 4949/2; Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nr. 730; Süleymaniye Kütüphanesi, Kasideci-zade Bölümü, nr. 745/6; Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 2150/5; 2079; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, nr. 3161/2; Süleymaniye Kütüphanesi, M. Halid Efendi İlavesi Bölümü, nr. 41; Süleymaniye Kütüphanesi, Şehzade Mehmed Bölümü, nr. 93; Atıf Efendi Kütüphanesi, nr. 2518; 2519; 2520/2; Ragıp Paşa Kütüphanesi, nr. 1169/1; Millet Kütüphanesi, Arapça Kitaplar Bölümü, nr. 3890; 38.64/2; Nuru Osmaniye Kütüphanesi 4047/2; Raşit Efendi (Kayseri) Kütüphanesi, nr. 11263/3; 789; 11551; Cebeci Halk (Ankara) Kütüphanesi, Demirbaş nr. 792/2; Demirbaş nr. 1188; Zile Halk (Tokat) Kütüphanesi, nr. 841 (Müellif Nüshası);3053.²¹⁹*

Ancak elde ettiğimiz bilgiler neticesinde Zile (Tokat) Halk Kütüphanesinde bulunan 841 nr. nüsha Amasya Yazma Eserler Kütüphanesine nakledildiğini tespit ettik. Raşit Efendi (Kayseri) Kütüphanesinde 11263/3 bulunan nüsha müellif nüsha olarak kaydedilmektedir. Aynı şekilde Raşit Efendi Kütüphanesinde bulunan diğer iki nüshanın 789 ile 11551 nr. yerine 787 ve 26151 nr. ile kaydedildiğini tespit ettik.

3.1.2. Sivâsî’nin Hallü Me‘âkidi’l-Kava‘id Eserinin İstişhâd Metodu

Şemseddin Sivâsî’nin şerh çalışmasında kullandığı istişhâd metotlarını dört bölümde ele alabiliriz.

3.1.2.1. Kur’ân-ı Kerîm’le İstişhâd

Sivâsî, *Hallü me‘âkidi’l-kevâ‘id* adlı eserinde en çok kullandığı metot Kur’ân-ı Kerîm’le istişhâd olmuştur. Bunu tercih etmesinin en büyük sebebi Kur’ân-ı Kerîm’in âlimlerin ittifakıyla en güvenilen istişhâd kaynağı olmasıdır. Sivâsî, İbn

²¹⁹ Aksoy, “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, 32,33.

Hişam'ın zikrettiği kaideleri desteklemek için Kur'ân-ı Kerîm ile istişhâd metodunu kullanmıştır. Sivasi bununla beraber bazen de kendisinin ilave ettiği bir meseleye delil olması için söz konusu istişhâd metodundan yararlanmıştır. İbn Hişam kendisi de ayetlerle istişhâd metodunu kullanmıştır. Sivâsî'de şerh çalışmasında İbn Hişam'ın *Kavâidu'l-i'râb* adlı eserinde zikrettiği âyet istişhâdları dışında 180'i aşkın âyeti istişhâd olarak getirmiştir. Fakat çoğu yerde âyetin tamamını değil sadece istişhâd konusu olan kısmını zikretmekle yetinmiştir. Sivâsî, istişhâd olarak getirdiği âyetin Kur'ân-ı Kerîm'in hangi sûresinde geçtiğini ve kaçınıcı âyet olduğunu belirtmemiştir. Bu da okuyucunun âyet hakkında bilgi sahibi olmasını zorlaştırmaktadır. Bilim ve teknolojinin geliştiği son dönemde yeni basılan bazı nüshalarda bu eksiklik giderilmiştir. Söz konusu eseri baştan sona kadar taradık ve Sivâsî'nin hangi sürenin hangi âyetiyle istişhâd ettiğine dair tablo halinde bir liste oluşturduk. Bu tablo, Kur'ân-ı Kerîm'den istişhâd örnekleri verildikten sonra yer almaktadır.

Sivâsî, istişhâd metodlarından olan kırâatlerle istişhâdı pek fazla kullanmamıştır. Bazı yerlerde İbn Hişam'ın *Kevâ'id-ul-İ'râb* adlı eserinde kırâatlerle istişhâd ettiği ayetleri beyan etmiştir.²²⁰ Bazı yerlerde de Ebü'l-Hasan el-Ahfeş ve Ebü'l-Feth gibi alimler arasında gerçekleşen ve kırâat farklılıklarından meydana gelen ihtilafları serdetmiştir. Daha sonra bu görüşlerden hangisini desteklediğini veya hangisini yerdiğini beyan etmiştir.²²¹

Şemseddin Sivâsî'nin *Hallü me'âkidi'l-kevâ'id* adlı eserinde Kur'ân'ı Kerîm'den istişhâd olarak getirdiği âyet-i kerimelerden bazılarını şu şekilde izah edebiliriz;

Örnek Âyet 1: *أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ*

“*Sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm.*”²²²

Cümle iki kısma ayrılır. Birincisi cümle-i suğrâ ikincisi de cümle-i kübra'dır. Cümle-i kübra mübtedâsının haberi cümle olan isim cümlesine denilir.

²²⁰ Derizbîni, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 94,120.

²²¹ Derizbîni, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 133.

²²² en-Neml, 27/39.

Cümle-i suğrâ ise mübtedâ için haber olan fiil veya isim cümlesidir.²²³ Bunu bir örnekle izah edecek olursak; مُحَمَّدٌ أَخُوهُ مَعْلَمٌ “*Muhammed’in kardeşi öğretmendir.*” cümlesinde مُحَمَّدٌ mübtedâdır. أَخُوهُ مَعْلَمٌ ise mübtedâ ve haberden oluşan bir isim cümlesidir. Bu isim cümlesi mübtedâ olan مُحَمَّدٌ için haber konumundadır. أَخُوهُ مَعْلَمٌ cümlesi mübtedâ için haber olduğundan dolayı cümle-i suğrâdır. مُحَمَّدٌ أَخُوهُ مَعْلَمٌ cümlesi beraber cümle-i kübrâ’dır. Çünkü mübtedâ olan مُحَمَّدٌ ‘in haberi cümle gelmiştir.

Yaklaşım tarzına bağlı olarak bazı cümlelerin kübrâ olup olmaması söz konusudur. Sivâsî buna delil olarak yukarıda zikrettiğimiz أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ âyetiyle istişhâd etmiştir. Âyette geçen أَنَا kelimesi mübtedâdır. Mübtedânın haberi durumunda olan آتِي kelimesi hem ismi fâ’il hem de fiil-i muzâri olmaya muhtemeldir. Şâyet آتِي kelimesindeki hemze aslı ise kelimenin aslı آتِي olur. آتِي kelimesi ism-i fâ’il olup fa’ili müstetir zamirdir. Kef ك zamiri de muzâfun ileyhtir. İsmi fâ’il fâiliyle beraber müfred sayılmaktadır. Bunun için mübtedânın haberi müfred olur. Buna bağlı olarak bu kelimada suğrâ ve kübrâ cümlesi olma ihtimali söz konusu değildir. Şâyet آتِي kelimesindeki hemze eliften çevrilmişse kelimenin aslı آتِي olur. آتِي kelimesi fiil-i muzâri olup nefsi mütekellim vahde/birinci tekil şahıs içindir. Fâ’ili müstetir olan أَنَا zamiridir. Kef ك zamiri mef’ûl olur. Muzâri fiil, fâ’il ve mef’ûluyla beraber cümledir. Dolayısıyla mübtedâ olan أَنَا kelimesinin haberi cümle olmaktadır. Buna bağlı olarak أَنَا آتِيكَ cümlesi cümle-i kübrâ olmaktadır. Sivâsî أَنَا آتِيكَ cümlesinde geçen آتِي kelimesine bağlı olarak söz konusu cümlelerin kübrâ olup olmaması ihtimallerini göz önünde bulundurmıştır. Bu açılardan konuyu değerlendirerek işlemeye çalışmıştır.²²⁴

Örnek Âyet 2: لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى

“*Sarhoş iken namaza yaklaşmayın.*”²²⁵

Kendileri için mahallen i’râb olan cümlelerden birisi hâl cümlesidir. Hâl, fâilin veya mef’ûlü bihi’nin durumunu bildirendir. Hâl, müfred bir isim olarak gelebileceği gibi cümle olarak da gelmesi muhtemeldir. Hâl, cümle olarak gelmesi

²²³ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 38.

²²⁴ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 40.

²²⁵ en-Nisa, 4/43.

“Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah’a döndürülüp götürüleceksiniz.”²³⁰

İhbâri bir cümle halis nekre olan bir isimden sonra gelmesi halinde o nekre isim için sıfat olur. Halis ma’rife bir isimden sonra gelmesi halinde o isim için hâl olur. Ma’rife ve nekre olmaya muhtemel olan bir isimden sonra gelen ihbârî cümle ise hal ve sıfat olmaya muhtemeldir.²³¹

Sivâsî, cümlelerin nekre bir isimden sonra gelmesi halinde ona sıfat olduğuna delil olarak sözkonusu âyeti getirmiştir.²³² Âyette geçen يَوْمًا kelimesi marifelik alametlerinden hiç birisini almadığı için nekredir. تُرْجَعُونَ ibaresinde تُرْجَعُ kelimesi fiil-i muzâridir. Cem-i müzekker zamiri olan واو vâv kelimesi fâildir. إِلَى اللَّهِ ve فِيهِ kelimeleri car ve mecrur olup تُرْجَعُونَ fiil-ine müte’allıktır. Fiille başlayan فِيهِ يُرْجَعُونَ cümlesi nekre olan يَوْمًا kelimesinden sonra zikredildiği için mahallen mensuptur. Ve يَوْمًا kelimesi için sıfat olmuştur.

Örnek Âyet 5: وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ

“O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır.”²³³

Bütün car ve mecrûrların ya bir fiile ya da ism-i fâ’il ve ism-i mef’ûl gibi bünyesinde fiil manasını barındıran bir isme müte’allık olmaları gerekir. Bir cümlede fiil veya fiilimsilerin bulunmaması halinde car ve mecrûr bunlardan birisinin anlamına te’vil edilebilen câmid bir isme müte’allık olurlar. Sivâsî, car ve mecrûrun ismi mef’ûl ile te’vil edilen câmid bir isme müte’allık olduğuna delil olarak ziktettiğimiz âyeti şâdid olarak getirmiştir. Âyette geçen فِي السَّمَاءِ ve فِي الْأَرْضِ kelimeleri car ve mecrûrdur. Âyette fiil veya müştak bir isim bulunmamaktadır. Fakat âyette câmid olarak geçen إِلَهٌ kelimesi müştak olan معبود kelimesiyle te’vil edilmeye uygundur.²³⁴ Çünkü ilâh ve ma’bûd kelimeleri kendisine ibadet ve kulluk edilen anlamındadır. Dolayısıyla âyette geçen إِلَهٌ kelimesi ma’bûd kelimesiyle tevil edildiğinden dolayı her iki car ve mecrûr için müte’allak olabilmektedir.

²³⁰ el-Bakara, 2/281

²³¹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 101.

²³² Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 102.

²³³ ez-Zuhrûf, 43/84.

²³⁴ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 108.

Örnek Âyet 6: أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعُ عِظَامَهُ بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ

“İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanır? Evet bizim, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye gücümüz yeter.”²³⁵

Tek bir anlama gelen kelimelerden birisi بلى harfidir. Cevap harflerinden olan بلى edatı menfi/olumsuz olan bir cümleden sonra gelir ve anlam bakımından o cümleyi olumlu kılar.²³⁶ Bunu bir misal üzerinden izah edecek olursak ألم يقم خالد “Halit ayakta değil midir?” diye soran bir şahsa بلى harfiyle cevap verildiğinde “Evet Halit ayaktaadır.” Şeklinde bir anlam ortaya çıkarır. Görüldüğü üzere بلى harfi olumsuz bir cümleden sonra geldiği gibi anlam bakımından o cümleyi olumlu kılmıştır.

بلى edatından önce zikredilen menfi cümlenin başında istifham edatı gelebildiği gibi bazen istifhamsız gelebilir. Şemseddin Sivâsî, başında istifham edatı bulunduğu halde menfi olan cümleden sonra بلى edatının geldiğine o cümleyi olumlu kıldığına dair yukarıdaki âyeti istişhâden zikretmiştir.²³⁷ Zikredilen âyette أَلَّنْ نَجْمَعُ عِظَامَهُ cümlesi, başında nefy edatı olan لَنْ harfi bulunduğundan dolayı menfi bir cümledir. Menfi cümlenin başında istifham edatlarından hemze gelmiştir. Başında istifham harfi olan bu menfi cümleden sonra gelen بلى edatı, “Evet bizim, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye gücümüz yeter” şeklinde cümleye olumlu bir anlam katmıştır.

Örnek Âyet 7: فَأَلْقِيهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ

“Mûsa da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş.”²³⁸

إِذَا edatı bazen mufâce'e/ansızın anlamını ifade etmek için gelir. Bu durumda إِذَا edatının cümlenin ortasında gelmesi, kendisinden sonra bir isim cümlesinin olması ve şimdiki zamanı ifade etmesi gereklidir.

²³⁵ el-Kiyâme, 75/3-4.

²³⁶ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 126.

²³⁷ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 127.

²³⁸ Tâ-Hâ, 20/20.

Şemseddin Sivâsî, buna delil olarak Tâhâ sûresinin 20. âyetiyle istişhâd etmiştir.²³⁹ Söz konusu âyette إِذَا kelimesinin müface'e için gelmesinin bütün şartları yerindedir. Birincisi; إِذَا kelimesi cümlelerin ortasında gelmiştir. İkincisi; Zaman bakımından hâl/şimdiki vakti bildirir. Üçüncüsü ise; إِذَا edatından sonra isim cümlesi gelmiştir. Çünkü âyette müfred müennes için olan هِيَ kelimesi mahallen merfû' mübtedâdır. Lafzen merfû' olan حية kelimesi haberdir. تَسْعَى kelimesi muzâri fiildir. Muzâri fiil-in içinde müstetir olan هِيَ zamiri fâil olup zikredilen حية kelimesine dönmektedir. Fiil ve fâilden müteşekkil olan fiil cümlesi mahallen merfû'dur ve haber için sıfat olmaktadır. Dolayısıyla إِذَا kelimesinin bütün şartları yerindedir ve müface'e için kullanılmıştır. Âyete “Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş.” şeklinde “aniden yılanla dönüştü” gibi bir anlam katmıştır.

Örnek Âyet 8: وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ

“Hani İbrahim evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor...”²⁴⁰

إِذَا edatının manalarından birisi de ism-i zaman olması ve geçmiş zamanı ifade etmesidir. Bu durumda bazen kendisinden sonra gelen cümleye izafe edilir. إِذَا edatı bu şekilde kullanıldığı vakit kendisine izafe edilen cümle isim cümlesi olabildiği gibi bazen de fiil cümlesi olabilmektedir. Sivâsî إِذَا edatının ismi zaman olarak kullanıldığına ve kendisinden sonra gelen fiil cümlesine izafe edildiğine delil olması için söz konusu âyet ile istişhâd etmiştir.²⁴¹ Bu âyette geçmiş zamanı ifade eden إِذَا edatından sonra يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ cümlesi gelmiştir. Cümlelerin başında bulunan يَرْفَعُ kelimesi muzâri fiil olduğundan bu cümle fiil cümlesi olmaktadır. Dolayısıyla إِذَا edatı kendisinden sonra gelen bir fiil cümlesine izafe edilmiştir.

Örnek Âyet 9: قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ

“Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır.”²⁴²

²³⁹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi' l-fevâid 'ala Halli l-Me'âkid*, 136.

²⁴⁰ el-Bakara, 2/127.

²⁴¹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi' l-fevâid 'ala Halli l-Me'âkid*, 139,140.

²⁴² el-Enfâl, 8/38.

Dört anlama gelen kelimelerden birisi de muhaffef olan meksûr اِنَّ edatıdır. اِنَّ kelimesinin anlamlarından birisi de şart edatı olarak kullanılmasıdır. اِنَّ edatı şart için olduğunda kendisinden sonra iki cümle gelir. Birinci cümle fiil-i şart ikinci cümle ise cevab-1 şart olarak adlandırılır. اِنَّ edatı kendisinden sonra gelen her iki cümleyide cezmeder.

Şemseddin Sivâsî, اِنَّ edatının şart için kullanıldığına ve kendisinden sonra gelen fiil-i şartı ve cevab-1 şartı cezmettiğine dair Enfâl sûresinin 38. âyetini delil olarak getirmiştir.²⁴³ Âyette meksûr ve muhaffef olan اِنَّ kelimesi şart edatıdır. Kendisinden sonra gelen اِنَّتَهُوا cümlesi, muzâri fiil olan اِنَّتَهُ ve cem-i müzekker için olan وَاو vâv zamirinden müteşekkildir. Bu cümle اِنَّ edatı için fiil-i şart konumundadır. Fiil-i Şarttan sonra gelen اِنَّتَهُوا cümlesinde geçen اِنَّتَهُ fiili binâ mechûl için olan muzâri fiildir. اِنَّتَهُ kelimesi ise car ve mecrûr olup اِنَّتَهُ fiil-ine mute'alliktir. اِنَّتَهُ kelimesi ise mahallen merfû' olup اِنَّتَهُ fiil-i için nâibi fâ'ildir. Muzâri fiil ve nâib-i fâ'ilden oluşan bu cümle ise اِنَّ edatı için cevâb-1 şart olmaktadır. Her iki cümlenin başında bulunan اِنَّتَهُوا ve اِنَّتَهُ fiilleri اِنَّ edatıyla meczûmdur. اِنَّتَهُ fiil-inin cezm alameti nûn harfinin hazfidir. اِنَّتَهُ fiil-inin cezm alameti ise sondaki harekenin hazfedilmesidir. Dolayısıyla bu âyette اِنَّ kelimesi cezm edatıdır ve kendisinden sonra gelen fi'l-i şart ve cevâb-1 şartı cezm etmiştir.

Örnek Âyet 10: كَانَمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ

*"Sanki ölüme sürüklüyorlarmış gibi"*²⁴⁴

On iki anlama gelen kelimelerden birisi ما edatıdır. ما edatının anlamlarından birisi de mâ-i kâffe olarak kullanılmasıdır. Mâ-i kâffe üzerine geldiği âmilin amel etmesine mâni/engel olan bir edattır. ما edatı, nasb eden, ref' eden, hem nasb hem de ref' eden âmille birleşerek onun amel etmesine engel olur. Nesb ve ref' amelini yapan harfler altı tanedir. Bunlar اِنَّ ve kardeşleri olan لَيْتَ، كَانْ، لَكِنْ، اِنَّ، لَعَلْ ve لَعَلْ harfleridir. ما'i kâffe bu harflere birleşerek yapmaları gereken nasb ve ref' ameline mâni olur.

²⁴³ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi' l-fevâid 'ala Halli 'l-Me'âkid*, 166.

²⁴⁴ el-Enfâl, 8/6.

Şemseddin Sivâsî de ما “ma-i kaffe”nin nasb ve ref eden âmille birleşip onun amel etmesine engel olduğuna delil olarak Enfâl sûresinin 6. âyetini getirmiştir.²⁴⁵ Söz konusu âyette geçen أَنْ harfi, إِنَّ ve kardeşlerinden olduğu için ismini ref haberini nasb etmesi gerekirdi. Fakat ما “ma-i kaffe” bu harfle birleştiği için amel etmesine mâni olmuştur. Onun için أَنْ harfi, fiil cümlesi olan يُسَافِرُونَ إِلَى الْمَوْتِ cümlesinin başında gelmiştir. Normalde أَنْ harfi mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesinin başında gelmesi gerekirdi. Fakat bu âyette fiil cümlesinin başında gelmiş ve amelden düşürülmüştür. Âyette مُسَافِرُونَ muzâri fiildir. Cem-i müzekker için olan vâv zamiri fâildir. Car ve mecrûr olan إِلَى الْمَوْتِ kelimeleri zikredilen muzâri fiile mute'allıktır. Dolayısıyla ما kaffe olarak gelmiş ve âmîl olan أَنْ kelimesinin amel etmesine mâni olmuştur.

Sivâsî'nin Kur'ân-ı Kerîm'den istişhâd olarak getirdiği âyet ve sûrelerin listesi şu şekildedir:

Sayı:	Sûre Adı:	İstişhâd Edilen Âyet
1	Bakara	2, 4, 13, 20, 30, 34, 35, 36, 41, 127, 214, 217, 231, 132, 143, 184, 185, 221, 216, 233, 237, 246, 248, 254, 255, 259, 272, 281, 282
2	Âl-i İmrân	8, 9, 28, 30, 135, 159
3	Nisâ	9, 25, 43, 78, 117, 148, 159
4	Mâide	6, 67, 73, 107
5	En'âm	17, 28, 43, 111
6	A'râf	73, 86, 87, 129, 176, 184, 186
7	Enfâl	6, 26, 38, 73
8	Tevbe	40, 92, 107
9	Yûnus	21, 43
10	Hûd	42, 69, 108
11	Yûsuf	15, 35, 91
12	Ra'd	23, 24
13	İbrâhîm	12, 45
14	Nahl	38

²⁴⁵ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 209.

15	İsrâ	8, 52, 73
16	Kehf	12, 19, 77, 99
17	Meryem	4, 16, 33, 95
18	Tâhâ	20, 49, 58, 63, 91
19	Enbiyâ	50, 111
20	Hac	18
21	Nûr	13, 14
22	Şuarâ	111, 132, 133, 134, 186
23	Neml	39
24	Kasâs	7
25	Ankebût	15, 33
26	Rûm	25
27	Lokmân	27
28	Ahzâb	15
29	Yâsin	2, 32, 40
30	Saffât	7, 8
31	Sâd	50, 75
32	Zümer	57, 59, 71
33	Ğâfir	15, 81
34	Fussilet	29, 43
35	Şûrâ	3, 37, 38, 39
36	Zuhrûf	39, 35, 80, 84
37	Fetih	27
38	Hucurât	14
39	Zâriyât	12, 34, 35
40	Tûr	23
41	Necm	1
42	Kamer	52
43	Vâkia	1, 36, 37, 75, 76, 83, 84, 86, 87
44	Hadîd	26, 29
45	Mücâdele	1, 2

46	Cuma	11
47	Münâfikûn	7
48	Mülk	8, 9, 20
49	Kalem	41
50	Meâric	40
51	Cin	13, 25
52	Müddessir	31
53	Kıyâmet	1, 3, 4, 31
54	İnsân	1
55	Tekvîr	1
56	Mutaffifin	17
57	İnşikâk	1
58	Târık	4
59	Beled	1, 4
60	Leyl	1
61	Tîn	8
62	'Alak	6, 7
63	Zilzâl	40
64	Hümeze	4

3.1.2.2. Şiirle İstîshâd

Şemseddîn Sivâsî'nin Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en çok kullandığı istîshâd kaynağı Arap şiiridir. Şiirle istîshâd ederken en çok câhiliyyûn ve muhadramûn tabakasındaki şâirlerin şiirlerini tercih etmiştir. Ayrıca islâmiyyûn ve müvelledûn/muhdesûn tabakalarındaki şâirlerin şiirleriyle de istîshâd etmiştir. Sivâsî çoğu yerde söyleyeni belli olmayan veya kimin tarafından söylendiği ihtilaflı olan şiirlerden de istifade etmiştir. Sivâsî, İbni Hişâm'ın istîshâd olarak kullandığı şiirlere ilaveten 57 Arap şiiriyle istîshâd etmiştir. Bu şiirlerden 39 tanesinin kime ait olduğunu tespit ettik. 8 tanesinin kime ait olduğu hususunda ihtilaf söz konusudur. 10 tanesinin ise kime ait olduğunu tespit edemedik. Sivâsî bazı yerlerde istîshâd ettiği şiirlerin tamamını zikrederken kimi yerde ise sadece istîshâd konusu olan

bölümle yetinmiştir. Sivâsî, delil olarak getirdiği şiiirlerin kime ait olduğunu bazı yerlerde beyan etmekle beraber çoğu yerde şairlerin isimlerini belirtmeden كَقَوْلٍ gibi genel tabirlerle zikretmiştir. Sivâsînin istişhâd olarak kullandığı şiiirlerin kime ait olduğunu belirtmeden kullanması okuyucuyu yormakta ve şiiirlerin güvenilirliği hususunda tereddütte bırakmaktadır. Yaptığımız araştırma sonucunda Şemseddin Sivâsî'nin istişhâd olarak kullandığı şiiirlerin genelinin kime ait olduğunu tespit ettik ve bu şairleri tabakalara ayırdık. Söz konusu bu şairlerin isimlerini, ölüm tarihlerini ve hangi tabakaya ait olduğunu tablo halinde şiiirlerle istişhâd konusunun sonunda beyan ettik.

Sivâsînin istişhâd olarak kullandığı şiiirlerden birkaçının incelenmesinin konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz. Sivâsî'nin *Hallü me'âkidi'l-kavâi'd* adlı eserinde istişhâd olarak kullandığı şiiirlerden birkaçını şu şekilde inceleyebiliriz.

Örnek Şiir 1: لَهُ هِمَمٌ لَا مُنْتَهَى لِكِبَارِهَا * وَهَمَّتْهُ الصُّغْرَى أَجْلٌ مِنَ الدَّهْرِ

“O'nun (Hz. Peygamber (s.a.v)) için öyle himmetleri var ki büyüklerinin ucu bucağı yoktur. En küçük himmetleri ise, zamandan daha büyüktür.”²⁴⁶

Şiiri söyleyen Hassân b. Sâbit'tir (öl. 54 h.).²⁴⁷ Muhadramûn tabakasındandır.

Mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesinde asıl olan mübtedânın önce haberin sonra gelmesidir. Bazen tahsis etme ve hasretmek²⁴⁸ gibi nedenlerden dolayı haber mübtedâdan önce gelebilir.

²⁴⁶ Derizbînî, *Hâşiyetu câmi'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 26; ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Kazvînî, *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dârü'l-Cil, ts.), 2/198; Muhammed ed-Dusûkî, *Hâşiyetu'd-Dusûkî 'ala Muhtasari'l-Me'ânî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 2/148; Bahâüddîn es-Sübkî, *'Arûsü'l-Efrâh fî Şerhi Telhisi'l-Miftâh* (Lübnan: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003), 1/369; Celâleddîn es-Süyûtî, *İtmâm ed-dirâye li kurrâ' en-nikâye* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1985), 118.

²⁴⁷ Tam adı Ebu'l-Velîd Hassân b. Sâbit b. el-Munzîr el-Ensârî el-Hazrecî en-Neccarî'dir. Takriben hicretten 60 yıl önce Medine'de dünyaya gelen Hassân b. Sâbit, Hz. Peygamber'in en iyi şairiydi. Hem İslam devrinde hem de Cahiliye devrinde yaşadığı için muhadramûn şairler tabakasındandır. Ebu Ubeyde, Hassân'ın şairliği hakkında; “*Hassân şairlere üç haslette üstünlük göstermiştir. Cahiliye döneminde Ensâr'un şairiydi. Nübüvvet döneminde Hz. Peygamber'in (s.a.v) şairiydi. İslami dönemde ise bütün Yemenlilerin şairiydi.*” şeklinde zikretmiş olduğu sözüyle onun ne denli maharetli bir şair olduğunu beyan etmektedir. Bk. İskenderî vd., *el-Mufassâl fî târihi'l-edebi'l-'arabî*, 1/106; Corcî Zeydân, *Târihu âdâbi'l-lügati'l-'arabiyye*, 176.

²⁴⁸ Hasrî “*Bir işin özel bir yolla diğerine has kılınması, diğer bir deyişle; belirtilen iş, olay veya kişi için hükümün ispatı, o hüküm dışın-dakilerin ondan nefyedilmesi, yani diğer hükümlerin geçerli*

Şemseddin Sivâsî de hasr faydası için haberin mübtedâdan önce gelmesine delil olarak Hassân b. Sâbit'in zikredilen şiiriyle istişhâd etmiştir. Bu şiirde car ve mecrûr olan له kelimesi haberdır ve mübtedâdan önce gelmiştir. Lafzen merfu' olan همم kelimesi ise mübtedâdır ve haberden sonra gelmiştir. Bu şiirde haberin mübtedâdan önce gelmesinin sebebi hasr faydası içindir. Haberin mübtedâdan önce gelmesi şiire şu şekilde bir anlam katmaktadır;²⁴⁹ Büyükleri için sonu olmayan Hz. Peygamber'e özel bazı himmetler vardır.

Örnek Şiir 2: كَأَنَّ صُغْرَىٰ وَكُبْرَىٰ مِنْ قَفَاقِعِهَا * حَصْبَاءُ دُرٍّ عَلَىٰ أَرْضٍ مِنَ الذَّهَبِ

“Şarabın üstündeki kabarcıklar altın bir zemin üzerindeki inci taneleri gibidir.”²⁵⁰

Bu şiiri söyleyen Ebû Nuvâs'tır (öl. 198/813 [?]).²⁵¹ Muvelledûn tabakası şairlerindedir.

Ef'âlü tefdîl üç şekilde kullanılır. Ef'âlü tefdîl elif-lâm takısıyla veya harfi cerlerden مِنْ ile ya da izafeyle birlikte kullanılır. Ef'âlü tefdîl مِنْ ile kullanıldığı zaman hem müzekker hem de müennes için aynı kalıpta gelir.²⁵² Fakat İbn Hişâm *Kavâidü'l-İ'râb*'da ef'âlü tefdîl olan صغري ve كبرى lafızlarının harfi cerlerden مِنْ ile kullanıldığı halde müennes olarak getirmiştir. Oysaki müzekker ve müennes اصغر ve

olmadığının belirtilmesidir.” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bk. Mustafa Mücahit, Arap Dilinde Hasr Belagatı ve Kur'anda Manaya Etkisi, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 4.

²⁴⁹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'kid*, 27.

²⁵⁰ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 39; Cemâluddîn İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-nedâ ve bellü's-sadâ* (Kahire, 1383), 316; Cemâluddîn İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb* (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1985), 497,498; Ahmed b. Muhammed el-Hamlâvî, *Şeza'l-'arf fi fenni's-sarf* (Riyad: Mektbetü'r-Rüşd, ts.), 69; Bahâeddîn el-'Âmilî, *el-Keşkül* (Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2/53,54; Muhammed Hasen Şurrâb, *Şerhu's-şevâhidi's-şi'riyye fi ümmâti'l-kütübi'n-nahviyye* (Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 2007), 1/110; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi* (Daru'l-Me'ârif, ts.), 3/410.

²⁵¹ Tam adı Ebu 'Ali el-Hasan b. Hâni' b. Abdilevvel b. es-Sabbâh el-Hakemî'dir. Küçük yaşlarda babasıyla beraber Basra'ya yerleşti. Ebu Nuvâs, henüz küçük yaşlarda iken babası vefat etti. İlim öğrenmek için annesi tarafından Basra'da olan Attâr'a teslim edildi. Basra'da Kur'an'ı Kerim'i ezberleyerek hafız oldu. Arap dili ve edebiyetü dalında biraz mesafe kat etti. Daha sonra Vâlibe b. Hubâb el-Esedî el-Kûfî'nin teklifi üzerine kendini şiirde geliştirmek için Küfe'ye gitti. Bu sırada şiir öğrenmenin yanında Küfe âlimlerinden lügat, nahiv ve edebiyat öğrendi. Hiciv, methiye ve gazeller derleyen Ebu Nuvâs, özellikle hamriyyâtı övmesiyle meşhur olmuştur. Cahiliye ve İslami dönemde yaşayan mutekaddimûn şairlerin şiirlerini bir araya getirip onlara yeni bir üslup getirmiştir. Bk. İskenderî vd., *el-Mufassâl fi târihi'l-edebi'l-arabi*, 1/179-185.

²⁵² Cemâluddîn İbn Hişâm, *Şüzürü'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab* (Dımaşk: Dâru İbn-i Kesîr, 2008), 374,375.

akber vezni üzere aynı olarak gelmesi gerekirdi. Şemseddin Sivâsî, bu kullanımın bir yanılma olduğunu zikrettikten sonra İbn Hişam'ın sadece nahiv âlimlerine tabi olduğundan dolayı اصغر ve اكبر lafızları yerine صغري ve كبري lafızlarını kullandığını beyan etmiştir. Ardından Sivâsî bu kullanımın yanlış olduğuna istişhâd olarak Ebû Nüvâs'ın şiirinden istifade etmiştir. Ebû Nüvâs şiirinde اصغر ve اكبر lafızları yerine صغري ve كبري lafızlarını kullandığı için âlimler tarafından bu kullanımın yanlış olduğu ifade edilmiştir.²⁵³

Örnek Şiir 3: وَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ شَفَاعَةٍ * بِمُغْنٍ قَتِيلًا عَنْ سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ

“Şefaatchilerin olmadığı günde bana şefaatchi ol. Hurma lifi kadar fayda vermediği zamanda Sevâd b. Kârib için.”²⁵⁴

Şiir Sevâd İbn Kârib'a (öl. 117)²⁵⁵ aittir. Muhadramûn tabakasındandır.

Sibeveyhi, mübhem olan bütün zaman zarfların müstakbel/gelecek zamanı ifade etmeleri halinde إذا edatı gibi olduğunu ve sadece fiil cümlesine izafe edileceğini ifade etmiştir. Sivâsî, Sibeveyh'in bu görüşünü reddetmek için zikrettiğimiz şiirle istişhâd etmiştir.²⁵⁶ Bu şiirde kıyamet günü manasında olan يوم kelimesi zaman zarfıdır. Bu zaman zarfı vakit bakımından müstakbel olduğu halde fiil cümlesine izafe edilmemiştir. Aksine ليس fiil-ine benzeyen لا edatının ismi ve haberinden müteşekkil olan لا ذو شفاعاة cümlesine izafe edilmiştir. Bu da isim cümlesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Sibeveyh'in savunduğu görüş Sevâd b. Kârib'in şiiriyle çelişmektedir.

Örnek Şiir 4: فَمَا زَلْتَ الْقَتْلَى تَمُجُّ دِمَاءَهَا * بِدَجَلَةٍ حَتَّى مَاءِ دَجَلَةَ أَشْكَالُ

²⁵³ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii 'l-fevâid 'ala Halli 'l-Me'âkid*, 39.

²⁵⁴ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii 'l-fevâid 'ala Halli 'l-Me'âkid*, 57; Cemâluddîn İbn Mâlik, *Şerhu Teshili 'l-fevâid*, 1990, 3/257,258; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Şerhu ebyâti Muğni 'l-lebîb* (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1393), 6/271; Alî b. Muhammed el-Üşmûnî, *Şerhu 'l-Üşmûni li-el-fiyyeti İbn Mâlik* (Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1998), 1/259; Muhammed el-Emîn eş-Şinkîtî, *Edvâ'ü'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1995), 3/383.

²⁵⁵ Muhadramûn tabakasından olan şairin adı Sevâd b. Kârib es-Sedûsî el-Ezdi'dir. Cahiliye döneminin kahinlerindendi. Daha sonra Müslüman olmuştur. Vaktinin en meşhur âlimleri ve şairlerindendi. Bk. Halef b. Abdilmelik, *Kitâbu ğavâmidî 'l-esmâi 'l-mübheme*, (Beyrut; 'Âlemü'l-kutub, 1.Baskı), 2/720,721.

²⁵⁶ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii 'l-fevâid 'ala Halli 'l-Me'âkid*, 56,57.

“Dicle Nehri’nde ölümlerin kanları dalgalanıncaya kadar ölümler devam etti.
Ta ki Dicle Nehri’nin suyu kan rengine büründü.”²⁵⁷

Şiiri söyleyen Cerîr b. Atiyye’dir (öl. 110/728).²⁵⁸ İslamiyyûn tabakasına mensubtur.

Üç anlama gelen kelimelerden birisi de حَتَّى edatıdır. حَتَّى edatının kullanımlarından birisi de iptidaiye olarak gelmesidir. حَتَّى edatı iptidaiye olarak kullanıldığında mâzî fiil-inin, muzâri fiil-inin veya isim cümlesinin başında gelebilir. Bu durumda حَتَّى edatından sonra gelen cümle isti’nâf/başlangıç cümlesi olur. Dolayısıyla lafız bakımından kendisinden önceki cümleyle irtibatı kopmaktadır.

Sivâsî, حَتَّى edatının iptidaiye olarak kullanıldığına ve isim cümlesinin başında geldiğine delil olarak söz konusu şiiri istişhâd olarak kullanmıştır. Âyette حَتَّى iptidaiye olarak kullanılmıştır. Kendisinden sonra gelen ve lafzen merfû’ olan ماء kelimesi mübtedâdır. دجلة kelimesi muzafun ileyhtir. أَشْكَلُ kelimesi lafzen merfu olup ماء kelimesi için haber olmaktadır. Mübtedâ ve haberden oluşan ماء دجلة أَشْكَلُ cümlesi isim cümlesidir. Ve حَتَّى’i iptidaiyeden sonra gelmiştir. Dolayısıyla isti’nâf cümlesi olup mahallen i’raktan konumu yoktur.²⁵⁹

Örnek Şiir 5: فَجِنْتُ قُبُورَ هُمْ بَدَاءٌ وَلَمَّا * فَتَادَيْتُ الْقُبُورَ فَلَمْ يُجِبْنِ

“Önceden başkan olmadığım halde (şimdi) başkan olarak onların kabirlerini ziyaret ettim. Kabristandakileri çağırdım fakat cevap vermediler.”²⁶⁰

²⁵⁷ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 80; Bağdâdî, *Şerhu ebyâti Muğni’l-lebîb*, 3/114; İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e’ârîb*, 173; Ebu’l-İrfân Muhammed es-Sabbân, *Hâşiyetü’s-Sabbân ‘alâ Şerhi’l-Üşmûnî* (Lübnan: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 3/440; Hâlid b. Abdullah el-Ezherî, *Müsilü’t-tullâb ilâ kavâ’idi’l-i’rab* (Beyrut, 1996), 52; Ebû Muhammed Bedrüddîn el-Aynî, *el-Makâsidü’n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şürühi’l-elfiyye* (Kahire: Daru’s-Selâm, 2010), 4/1867.

²⁵⁸ Ebu Hazrete ve İbnü’l-Merrâğete lakaplarıyla anılan Cerîr b. Atiyye el-Hatafe, Temim kabilesinin Yerbu’ koluna mensuptur. Hz. Osman’ın hilafet yıllarında Yemen’de dünyaya geldi. Hiciv konusunda dönemin meşhur şairlerindendi. Şiirlerinin genelini neseb, hiciv, methiye ve övgü tarzında derlemiştir. Bununla beraber mütedeyyin bir Müslüman olduğu ifade edilen Ebu Hazrete, çokça namaz kıldığı bolca tövbe ve istiğfarda bulunduğu, zikir ve dua ettiği nakledilmiştir. İskenderî vd., *el-Mufassâl fî târihi’l-eğebi’l-‘arabî*, 1/135, 137; Ayrıca bk. *Divanu Cerîr* (Beyrut: Dâru Beyrut, 1986), 5.

²⁵⁹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 80.

²⁶⁰ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 145; İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e’ârîb*, 369; Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 4/417; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 12/553,554; Bağdâdî, *Hizânetü’l-eğeb ve lübbü lübbâbi lisâni’l-‘Arab*, 10/114.

Şiir Zü'r-Rumme Geylân b. 'Ukbe el-'Adevî'ye (öl.117/735)²⁶¹ aittir. İslâmiyyûn tabakası şairlerindedir.

Üç anlama gelen kelimelerden birisi de لَمَّا edatıdır. لَمَّا edatının kullanımlarından birisi de cezm edatı olmasıdır. Cezm edatı olarak kullanıldığında muzâri fiil-in başında gelir ve onu cezmeder. لَمَّا edatıyla cezmedilen bu muzâri fiil-in mezkûr olarak gelebildiği gibi mahzûf olarak da gelmesi caizdir. Semseddîn Sivâsî, لَمَّا edatından sonra kendisiyle meczûm olan muzâri fiil-in hazfedilmesinin caiz olduğuna delil olması için Zü'r-Rimme'nin şiirini istişhâd olarak getirmiştir. Söz konusu şiirde لَمَّا kelimesi cazm edatı olarak kullanılmıştır. Kendisiyle meczûm olan muzâri fiil hazf olmuştur. Hazf olunan bu fiil أكن kelimesidir. Cümlelerin aslı لَمَّا أكن بدأ dir.²⁶² قبل ذلك

Örnek Şiir 6: لَا أَعْرِفُنْ رَيْزِبًا حُورًا مَدَامِعُهَا * مُرَدَّفَاتٍ عَلَى أَعْقَابِ أَكْوَارِ

“Siyah gözlü ceylanları (kadınları) görmeyeyim, kervanların arkasında kalan şahısların arkasında kalmış bir vaziyette.”²⁶³

Şiiri söyleyen Nâbiga ez-Zübyânî'dir (öl. 604 m.).²⁶⁴ Câhiliyyûn tabakasındandır.

Beş anlama gelen kelimelerden birisi de لَ edatıdır. لَ harfinin kullanıldığı anlamlardan bir tanesi nahy edatı olarak gelmesidir. لَ kelimesi nahy edatı olarak

²⁶¹ Adı Gaylân b. Ukbe el-Adevî olup Ebü'l-Hâris künyesiyle meşhurdur. Zü'r-Rimme onun lakabıdır. Mudar kabilesine mensuptur. Emevi döneminde yaşamış meşhur şairlerdendir. Döneminde ikinci tabaka şairlerin en mükemmel olanlarından. Ebu Amr b. el-'Ala onun hakkında; “Şiir İmruulkays ile başlamış Zü'r-Rimme ile sona ermiştir.” Şeklinde zikrettiği sözüyle onun ne denli önemli bir şair olduğuna işaret etmektedir. Zamaşerî, İbn Munzûr ve daha nice Arap dili ve edebiyeti âlimleri Zü'r-Rimme'nin şiirleriyle istişhâd etmişlerdir. Bk. Usâme İhtiyar, *Zü'r-Rimme'nin Şiirlerinde Mekân Tasviri*, (Bingöl; Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013), 1/42-52; Ayrıca bk. Musa Yıldız, *Zü'r-Rimme*, (İstanbul; TDV İslam Ansiklopedisi, 2013), 44/581,582.

²⁶² Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 145.

²⁶³ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 159; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib 'an kütübi'l-e'ârib*, 324; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/410; Aynî, *el-Makâsidü'n-nahviyye fi şerhi şevâhidi şürûhi'l-elfiyye*, 4/1935.

²⁶⁴ Tam ismi Ebu Ümâme Ziyâd b. Muâviye en-Nâbiga ez-Zübyânî'dir. Nâbiga, Mudar'ın Kays koluna mensub olan Zübyân kabilesinin şairiydi. Cahiliye döneminin en mükemmel şairlerindendi. İmruulkays ile aynı seviyede olup şiirleri Kâbe duvarına asılan Mullakâtı Seb'a sahibi şairlerinden idi. Şairlikte çok ileri bir seviyede olduğundan dolayı Ukâz Panayırında kendisi için hayvan derisinden bir çadır kurulur ve şairler besteledikleri şiirleri ona inşâd ederlerdi. Bu da onun ne denli usta bir şair olduğunun göstergesidir. Bk. İskenderî vd., *el-Mufassâl fi târihi'l-edebi'l-'arabî*, 1/77; Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-lügati'l-'arabiyye* (Kâhire; Müessesetü Hendâvî, 2013), 126, 127.

kullanıldığında muzâri fiil-in başında gelir ve onu cezmeder. Ayrıca başında geldiği fiil-in yapılmamasını emreder. لا edatıyla nehyedilen muzâri fiil muhatap, gâib ve mütekellim şeklinde gelmektedir.

Sivâsî, لا'ı nâhiyenin mütekellim için olan muzâri fiil-in başında geldiğine ve onu cezm ettiğine delil olması açısından yukarıdaki şiirle istişhâd etmiştir.²⁶⁵ Söz konusu şiirde nehy edatı olan لا kelimesi birinci tekil şahıs için gelen أغرف fiil-inin başında gelmiş ve onu cezm etmiştir. Cezm alameti de son harfin harekesinin hazfedilmesidir. أغرفنُ fiil-inin sonuna nûn-u te'kid ilave edildiği için lâmul fiil fetha ile harekelenmiştir. Dolayısıyla لا edatı birinci tekil şahıs olan muzâri fiil-ini cezmetmiştir.

Örnek şiir 7: بَأَنَّكَ رَبِيعٌ وَعَيْتٌ مَرِيعٌ * وَأَنَّكَ هُنَاكَ تَكُونُ الثَّمَالَا

“Sen baharsın, sen otları yeşerten yağmursun (cömertsin). Sen burda kurtuluş sığınağımızsin.”²⁶⁶

Şiir Cenûb bint 'Aclân'a (öl. ?) aittir. Câhiliyyûn tabakası şairlerindedir.

أَنَّ ve kardeşlerinden olan أَنَّ harfi bazen أَنْ olarak tahfif edilir. Tahfif edildiğinde de aynı şekilde ismini nasb haberini ref' eder. Bu ameli edebilmesi için isminin mukadder bir zamir ve haberinin cümle olması gerekir. Fakat bazen tahfif edilen أَنَّ harfinin ismi mezkur olarak gelmektedir. Bu durumda haberi cümle olarak geldiği gibi müfred olarak da gelebilir. Sivâsî, tahfif edilen أَنَّ harfinin isminin mezkur olarak gelmesi durumunda haberinin müfred veya cümle olarak geldiğine delil olması için söz konusu şiirle istişhâd etmiştir.²⁶⁷ Bu şiirde بَأَنَّكَ رَبِيعٌ cümlesinde geçen أَنَّ harfi musakkalden tahfif edilmiştir. Müfred müzekker muhatap için olan kef zamiri onun ismidir ve mezkur olarak gelmiştir. Müfred olan رَبِيعٌ kelimesi lafzen mefrû' olup أَنَّ harfinin haberidir. Aynı şekilde وَأَنَّكَ هُنَاكَ تَكُونُ الثَّمَالَا cümlesinde geçen أَنَّ harfi musakkalden tahfif edilmiştir. Müfred müzekker muhatap için olan kef

²⁶⁵ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 159.

²⁶⁶ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 180; İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-fevâid*, 4/8; Cemâluddîn İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye* (Mekke, 1982), 1/495-450; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, 47; Aynî, *el-Makâsidü'n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şürûhi'l-elfiyye*, 2/755; Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân 'ala Şerhi'l-Üşmûni*, 1/429; Üşmûni, *Şerhu'l-Üşmûni li-elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/320; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/429; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/417.

²⁶⁷ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 180.

zamiri onun ismidir. تَكُونُ kelimesi nakıs fiildir. İsmi mukadder olup müfred müzekker için olan أَنْتَ zamiridir. الَّتِي kelimesi تَكُونُ fiil-inin haberidir. تَكُونُ fiil-i, ismi ve haberiyile beraber mahallen merfû' olup أَنْ harfinin haberi olmaktadır. Dolayısıyla وَأَنْتَ هُنَاكَ تَكُونُ الَّتِي cümlesinde أَنْ harfinin haberi müfred iken الَّتِي cümlesinde ise haber cümle olarak gelmiştir.

Örnek Şiir 8: لَوْ دَاثَ سِوَارٍ لَطَمْتَنِي * لَمْ يَكُنْ لِي عَارٌ يَلْطِمُهَا

“Şâyet elinde bilezik olan birisi bana vursaydı, O'nun vuruşu benim için bir ayıp sayılmazdı.”²⁶⁸

Şiiri söyleyen Hâtim et-Tâî'dir (öl. 578 [?]).²⁶⁹ Câhiliyyûn tabakası şairlerindedir.

Beş anlama gelen kelimelerden birisi لَوْ edatıdır. لَوْ kelimesi, şart, masdariyye, temenni ve 'arad²⁷⁰ edatı olarak kullanılır. Sivâsî, لَوْ edatının bütün kullanımlarında sadece fiil cümlesine mahsus olduğunu ifade etmektedir. Şâyet لَوْ edatından sonra merfû' bir isim gelirse bu merfû' isim mukadder olan bir fiil için fâil olmaktadır. Ardından cümle içerisinde zikredilmiş olan fiil, hazfedilmiş olan fiil-i tefsir etmektedir. Buna delil olarak Sivâsî, Hâtim'in şiiriyle istişhâd etmiştir.²⁷¹ Bu şiirde لَوْ harfi merfû' olan ذَات kelimesinin başında gelmiştir. Bu merfû' isim mukadder olan لَطَمْتَنِي fiil-i için fail olmuştur. Ardından gelen لَطَمْتَنِي fiil-i mukadder olan لَطَمْتَنِي fiil-inin tefsiridir. Dolayısıyla لَوْ edatı fiil cümlesinin başında gelmiştir.

Örnek Şiir 9: فَيْتَاكَ وَوَلَاةُ السُّوءِ قَدْ طَالَ مَكْتُهُمْ * فَحَتَّامَ حَتَّامَ الْعِنَاءِ الْمُطَوَّلِ

²⁶⁸ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 192; İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-fevâid*, 4/98; Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Üşmûni*, 2/108; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4/496; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, 353; Bağdâdî, *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebîb*, 5/77; Ebû'l-Kasım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Mufassâl fi san'ati'l-i'râb* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 41.

²⁶⁹ Taî kabilesine Mensub olan Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd, Ebû Süffâne lakabıyla anılmaktadır. Arapların en cömertlerinden olan Hâtim cömertlikte darbimesel haline gelmiştir. Cömert olan bir kişi methedilirken أجود من خاتم طيبي “Hâtim et-Tâî'den daha cömerttir.” sözü kullanılır. Hâtim'in aşırı cömertliğinden dolayı şairler onun cömertliği hakkında şiirler inşad etmişlerdir. Hâtim cömertliğiyle meşhur olduğu kadar şairliğiyle ve kahramanlığıyla da büyük bir şöhrete sahiptir. Bk. Corcî Zeydân, *Târîhu adâbi'l-lügati'l 'arabiyye*, 153.

²⁷⁰ Bir şeyin yapılmasını kibarca ve yumuşak bir tarzda istemektir.

²⁷¹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 192.

“Şüphesiz bunlar iktidarlıkları uzun süren kötü başkanlardır. Nereye kadar nereye kadar bu uzun eziyet.”²⁷²

Şiiri söyleyen Kümeýt b. Zeyd el-Esedî'dir. (öl. 126/744)²⁷³ İslâmiyyûn tabakası şairlerindendir.

On iki anlama gelen kelimelerden birisi ما edatıdır. ما edatının anlamlarından birisi istifhâm/soru edatı olarak kullanılmasıdır. Normalde istifham edatı olarak kullanılan ما edatının sonunda elif bulunur. Ancak istifham olan ما edatı harfi cer ile mecrûr olduğunda sonunda bulunan elif vacibi olarak hazfedilir.

Şemseddin Sivâsî, istifhâm için olan ما edatının harfi cer ile mecrûr olduğundan dolayı elifinin hazfedildiğine delil olarak Kümmeyt b. Zeyd'in şiiriyle istişhâd etmiştir.²⁷⁴ Şiirde istifham için olan ما edatı harfi cerlerden olan حَتَّى ile mecrûr olmuştur. Bundan dolayı ما edatının elifi vacibi olarak hazfedilmiştir.

Örnek şiir 10: أَلَا تَسْأَلَانِ الْمَرْءَ مَاذَا يُحَاوِلُ * أَنْحَبُّ فَيُقْضَىٰ أَمْ ضَلَالٌ وَبَاطِلٌ

“Dünyaya tamah eden kişiye sorun İçinde bulunduğu hal nedir diye. Giderilecek bir ihtiyaç mı? Yoksa boş ve gereksiz bir şey mi?”²⁷⁵

Şiir Lebîd b. Rebîa'ya (öl. 40 veya 41/660 veya 661)²⁷⁶ aittir. Muhadramûn tabakası şairlerindendir.

²⁷² Derizbînî, *Hâşiyetü câmii'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 205; Sabbân, *Hâşiyetü's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Üşmûnî*, 3/117; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî li-elfiyyeti İbn Mâlik*, 2/344; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/532; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, 393.

²⁷³ Emevi döneminde yaşayan şairlerden olup tam adı Ebü'l-Müstehil el-Kümeýt b. Zeyd el-Esedî el-Müdari el-Kûfi'dir. Zamanın en iyi lügat âlimi olmasını yanında Arapların nesepleri, menkıbeleri, ahbarları hakkında da en bilginlerindendi. Daha küçük yaşlarda iken güzel şiirler bestelerdi. Şiiliği benimseyen ve bu hususta insanları kendine hayran bırakan şiirler söylemiştir. Ayrıca hiciv, methiye ve mersiye tarzında şiirler kaleme almıştır. Bk. İskenderî vd., *el-Mufassâl fî târihi'l-edebi'l-'arabî*, 1/152.

²⁷⁴ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 204,205.

²⁷⁵ Derizbînî, *Hâşiyetü câmii'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 206; Üşmûnî, *Şerhu'l-Üşmûnî li-elfiyyeti İbn Mâlik*, 1/145; Aynî, *el-Makâsidü'n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şürühi'l-elfiyye*, 1/406; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, 395; İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyyeti's-Şâfiyye*, 1/283; Bağdâdî, *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebîb*, 5/226.

²⁷⁶ Tam adı Lebîd b. Rabia el-'Âmirî'dir. Mudar'ın Kays kabilesinden olan Lebîd, çok yetenekli bir şair olduğu kadar cömert, cesur ve onurlu bir kişiliğe sahipti. Yaklaşık 145 yıl yaşamıştır. Ömrünün 90 yılını Cahiliye döneminde geçirmiş ve ardından İslam dini ile şereflenmiştir. Mekke'den Medine'ye hicret etmiş ve Müslümanlığını güzel bir şekilde yaşamıştır. Şiirlerin hemen hemen hepsini Cahiliye döneminde derlemiştir. Hz. Ömer döneminde yaşamış ve Hz. Muaviye döneminin ilk yıllarında vefat etmiştir. Bk. İskenderî vd., *el-Mufassâl fî târihi'l-edebi'l-'arabî*, 1/77; Corcî Zeydân, *Târihu âdâbi'l-lügati'l-'arabiyye*, 126.

Arap dili ve edebiyatında ما kelimesi ismi işaret olan ذا ile birleşerek ماذا kalıbına girdiğinde altı manada kullanılır. Bu altı kullanımlarından birisi ما kelimesinin istifhâmı ifade etmesi ve ذا kelimesinin de ismi mevsûl olarak gelmesidir.

Şemseddin Sivâsî, ماذا kelimesinin bu kullanımına istişhâd olarak Lebid b. Rebîa'nın şiirinden istifade etmiştir.²⁷⁷ Bu şiirde ماذا kelimesi, kullanışlarından ما edatı istifhâm ذا kelimesi ise ism-i mevsûl olarak gelmiştir. يُحاول kelimesi muzâri fiildir. Fâili içinde müstetir olan هو zamiridir. Müfred müzekker gâib olan bu zâmir zikredilen المرء kelimesine raci'dir. Muzâri fiil ve fâilden oluşan bu fiil cümlesi ذا kelimesi için sıla cümlesi olmaktadır. Dolayısıyla mahallen i'raktan konumu yoktur.

Sivâsî'nin şiirleriyle istişhâd ettiği şâirlerin tablosu şu şekildedir;

Sıra	Şairin Adı	Vefat Tarihi	Tabakası
1	Tarafe b. el-Abd b. Süfyân	(öl. 564 [?])	Câhiliyyûn
2	Hâtim et-Tâî	(öl. 578 [?])	Câhiliyyûn
3	Müseyyeb b. 'Ales	(öl. 580-600)	Câhiliyyun
4	Adî b. Zeyd	(öl. 600 civarı)	Câhiliyyûn
5	Nâbîga ez-Zübyânî	(öl. 604 m.)	Câhiliyyûn
6	Züheyr b. Ebî Sülmâ	(öl. 609 [?])	Câhiliyyûn
7	Evs b. Hacer et-Temîmî	(öl. 620)	Câhiliyyûn
8	A'sâ	(öl. 629)	Câhiliyyûn
9	Câbir b. Re'lân et-Tâî es-Senbesî	(öl. ?)	Câhiliyyûn
10	Cenûb bnt. 'Aclân	(öl.?)	Câhiliyyûn
11	Şemseddîn b. 'Amr el-Hanefî	(öl.?)	Câhiliyyûn
12	Abdu Kays b. Hufâf el-Burcûmî	(öl. 14)	Câhiliyyûn
13	Yezîd b. Amr b. Sa'k	(öl. ?)	Câhiliyyûn
14	Sevâd b. Kârib	(öl. 15)	Muhadramûn
15	Amr b. Şe's el-Esedi	(öl. 20/641)	
16	Ebû Züeyb el-Hüzelî	(öl. 28/648-49)	Muhadramûn
17	Ebü't-Tamahân Hanzalatu b. eş-Şarkî el-Kaynî	(öl. 30)	Muhadramûn

²⁷⁷ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 206.

18	Lebîd b. Rebîa	(öl. 40 veya 41/660 veya 661)	Muhadramûn
19	Kâ'b b. Mâlik	(öl. 50/670)	Muhadramûn
20	Hassân b. Sâbit	(öl. 54 h.)	Muhadramûn
21	Ferazdak	(öl. (114/732)	Muhadramûn
22	Rû'be b. el-'Accâc et-Temîmî	(öl. 145/762)	Muhadramûn
23	Ebû Hayye en-Nemîrî	(öl. 183/799)	Muhadramûn
24	Yezîd b. Ümmü'l-Hakem	(öl. 18/639)	İslâmiyyûn
25	Âtike bint Zeyd	(öl. 40/660)	İslâmiyyûn
26	Cerir b. Atiyye	(öl. 110/728)	İslâmiyyûn
27	Zu'r-Rimme	(öl. 117/735)	İslâmiyyûn
28	Kümeyt b. Zeyd el-Esedî	(öl. 126/744)	İslâmiyyûn
29	Ebû Nüvâs	(öl. 198/813 [?])	Müvelledûn
30	Ebû Temmâm et-Tâî	(öl. 231/846)	Müvelledûn
31	Sa'leb	(öl. 291/904)	Müvelledûn
32	Ebü't-Tayyib el-Mütenebbi	(öl. 354/965)	Müvelledûn
33	'Amr b. Ali İbnü'l-Fâriz Sultânü'l-'âşikîn	(öl. 632/1235)	Müvelledûn
34	Le'în el-Minkerî	(öl. 75/695)	Emevi dönemi
35	Ma'lût b. Bedel es-Se'dî el-Kurey'î		Emevi dönemi
36	Cund b. Ummâr	(öl.?)	?
37	Ğaylân b. Şücâ' en-Nehşelî	(öl.?)	?
38	Abdullah b. Abdü'l-A'la el-Karşî	(öl.?)	?
39	'Amr b. Düveyrete es-Semehî	(öl.?)	?

3.1.2.3. Hadisle İstişhâd

Şemseddin Sivâsî'nin kullandığı istişhâd kaynaklarından üçüncüsü hadislerle istişhâttir. Sivâsî, Kur'ân-ı Kerîm'e ve Arap şiirine nispeten hadislerle istişhâd etmeyi daha az kullanmıştır. Zikredilen bir kaideyi ispatlamak için İstişhâd olarak istifade ettiği hadislerin sayısı sekiz tanedir.

Burada Şemseddîn Sivâsî'nin istişhâdda bulunduğu hadisler incelenecektir.

Örnek Hadis 1: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ إِلَى اللَّهِ، وَهُوَ سَاجِدٌ

“*Kulun Rabbine en çok yakın olduğu hal secde anıdır.*”²⁷⁸

Mahallen i’raktan konumu olan cümlelerden biriside hâl cümlesidir. Hâl cümlesi mahallen mensuptur. Zi’l-hâl’in (kendisine hâl gelen ismin) ma’rife olması gerekir. Vâv-1 hâliye, hâl cümlesinin başında geldiği gibi bazen de vav’sız gelebilir. Başında vâv-1 hâliye bulunan hal cümlesi hem fiil cümlesi hem de isim cümlesi olabilmektedir.

Şemseddin Sivâsî, hâl olan cümlelerin vâv-1 hâliye ile beraber geldiğine delil olarak söz konusu hadisle istişhâd etmiştir. Hadiste marife bir isim olan الْعَبْدُ kelimesi zi’l-haldir. Müfred müzekker gâib için olan هو zamiri mahallen merfû’ mübtedâdır. Lafzen merfû’ olan سَاجِدٌ kelimesi haberdir. Mübtedâ ve haberden oluşan وهو سَاجِدٌ cümlesi isim cümlesidir. Bu isim cümlesi, başında vâv-1 hâliye mevcut olduğu halde mahallen mensûb olup الْعَبْدُ kelimesi için hâl olmaktadır. Dolayısıyla hal olan isim cümlesinin başında vâv-1 hâliye bulunmaktadır. İsim cümlesi hâl olduğundan mahallen i’raktan konumu vardır.²⁷⁹

Örnek Hadis 2: لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتُ الْأَفْلاكَ

“(Ey Muhammed!) Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım.”²⁸⁰

Bütün harfi cerler mecrûrlarıyla beraber bir fiile ya da fiil anlamında olan bir isme müteallik olurlar. Ancak bu harfi cerlerden dört tanesi müstesnadır. Bunlar; zaide olan harfi cerler, ‘Ukeyl kabilesinin yanında لَعَلَّ harfi, bazı âlimlerin yanında لَوْلَا harfi ve teşbih için olan كَفَّ harfidir.²⁸¹

Yaygın olan kullanışa göre لَوْلَا harfinden sonra merfû’ munfasıl bir zamir gelir ve bu zamir mübtedâ olur. Ancak kimi alimler kıyasa muhalif olarak لَوْلَا edatından sonra mecrûr muttasıl zamirin gelebileceğini savunmuşlardır. لَوْلَا edatı harfi cer olarak gelmesi durumunda hiçbir şeye müteallik olmaz. Sivâsî, bu görüşün kıyasa muhalif olduğu gerekçesiyle alimler tarafından eleştiriye maruz kaldığını ifade etmiştir. Bununla beraber لَوْلَا edatından sonra mecrûr muttasıl zamirin geldiğini

²⁷⁸ Ebû Bekr Ahmed b. ‘Amr el-‘İtkî el-Bezzâr, *Müsnedü’l-Bezzâr* (Medine: Mektebetü’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, 1988), 4/330.

²⁷⁹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 47.

²⁸⁰ el-Hasen b. Muhammed el-‘Adeviyye, *el-Mevzû’ât* (Dımaşk: Dâru’l-Me’ûn, 1405), 52.

²⁸¹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 109-114.

güvenilir Araplardan rivâyet edildiğini beyan etmiştir. Sivâsî, güvenilir Araplardan rivayet edildiğine delil olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisiyle istişhâd etmiştir.²⁸² Hadis-i şerifte iki kere geçen لولا kelimelerindeki لولا kelimesi harfi cerdir. Ondan sonra mecrûr muttasıl olan keف ك zamiri gelmiştir ve hiçbir şeye müteallik olmamıştır.

Örnek Hadis 3: أترضون أن تكونوا رُبْعَ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قالوا: بلى

“Cennetlik ehlinin dörtte biri olmayı arzular mısınız? Sahabiler: Evet. Diye cevap verdiler.”²⁸³

Cevap harflerinden olan بلى edatı sadece menfi/olumsuz olan bir cümleden sonra gelir ve anlam bakımından o cümleyi olumlu kılar. Fakat söz konusu hadiste ise بلى edatının müsbet/olumlu bir cümleden sonra gelerek cevap olduğu görülmektedir. Şemseddin Sivâsî, söz konusu hadiste بلى edatının olumlu bir cümleden sonra cevap olarak gelmesinin nadir olduğu şeklinde yorumlandığını ifade etmektedir.²⁸⁴

Örnek Hadis 4: أيسرك أن يكونوا لك في البرِّ سواء قال: بلى

“İyilikte senin için eşit olması seni sevindirir mi? Evet. Diye cevap verdi.”²⁸⁵

بلى edatı sadece olumsuz cümleden sonra cevap harfi olarak kullanıldığını zikretmiştik. Sivâsî, bu hadiste de بلى edatının olumlu bir cümleden sonra geldiğini ve ona cevap olduğunun nadir bir durum olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla Sivâsî بلى edatının olumlu bir cümleden sonra geldiğine dair bu hadisi delil olarak zikretmiştir.²⁸⁶

Örnek Hadis 5: لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتُهُمْ بِالسَّوَابِكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ

²⁸² Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî 'l-fevâid 'ala Halli 'l-Me'âkid*, 112,113.

²⁸³ Ebû Dâvûd et-Teyâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Teyâlisî* (Mısır: Dâru Hicr, 1999), 1/254.

²⁸⁴ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî 'l-fevâid 'ala Halli 'l-Me'âkid*, 129.

²⁸⁵ Alî b. Halef İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi 'l-Buhârî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 7/99.

²⁸⁶ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî 'l-fevâid 'ala Halli 'l-Me'âkid*, 129.

Hadisin anlamı: “*Ümmetime meşakkat olacağını bilmeseydim onlara misvak kullanmalarını her namazın yanında emrederdim.*”²⁸⁷

Dört manaya gelen kelimelerden birisi de لولا edatıdır. لولا edatının anlamlarından birisi şartının varlığı sebebiyle cevabının yokluğunu gerektirmesidir. Zikredilen hadis-i şerifte لولا edatının kaidesine göre meşakkatin varlığı sebebiyle Hz. Peygamber’den emrin sadır olmamış olması gerekirdi. Fakat Hz. Peygamber’in namaz kılmayı isteyen kişiye misvakı kullanmasını tavsiye mahiyetinde emrettiği görülmektedir. Hadisin zahirine göre bakılırsa لولا kaidesinin tam tersine bir durumun cereyan ettiği görülmektedir. Şemseddin Sivâsî, söz konusu hadis-i şerifin tevîl edildiğini ve hadisin takdirinin إيجابيا “*Şayet ümmetime meşakkat olacağı korkusu olmasaydı, her namazın yanında misvakı vacibi bir emirle emrederdim.*” şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Yani meşakkat korkusu olduğu için Hz. Peygamber’den vacibi bir şekilde emir vuku olmamıştır. Sivâsî, hadisin bu şekilde tevîl edilmemesi durumunda لولا edatı hakkında âlimlerin beyan ettiği meşhur kaidenin aksine bir durumun meydana geleceğini açıklamaktadır.²⁸⁸

Örnek Hadis 6: لَوْلَا أَنَّ قَوْمَكَ حَدِيثُوا عَهْدِي فِي الْإِسْلَامِ، لَهَدَمْتُ الْكَعْبَةَ وَجَعَلْتُ لَهَا بَابَيْنِ

“*Ey Aişe! Şayet kavmin yeni Müslüman olmasaydı Kâbe’yi yıkar ve iki kapılı olarak yeniden inşa ederdim.*”²⁸⁹

لولا edatının ifade ettiği anlamlarından birisi şartının varlığı sebebiyle cevabının yokluğunu gerektirmesidir. Bu durumda لولا edatı sadece mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesine hastır. Bu mübtedânın haberi حصول ve وجود gibi genel/kayıtsız bir lafız olabildiği gibi قائم ve قاعد gibi özel/kayıtlı lafızlar da olabilir. Âlimlerin çoğunluğuna göre لولا edatının haberi genellikle hazf olunmuş kayıtsız bir lafız olmalıdır. Ancak haberinden kastedilen kayıtlı bir lafız ise bu haberin hazfedilmesi caiz değildir. Şâyet haber zikredilecekse söz konusu haber mübtedâ yapılı ve لولا kelimesinden sonra gelen isme izafe edilir. Ya da bu isim cümlesinin başına أَنَّ ilave edilir ve getirilmesi istenilen kayıtlı haber أَنَّ için haber yapılı. أَنَّ

²⁸⁷ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî* (Dımaşk: Dâru Tûki’n-Necât, 1422), 9/85.

²⁸⁸ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’-l-fevâid ‘ala Halli’-l-Me’âkid*, 162,163.

²⁸⁹ Süleymân b. Abdilkavî et-Tûfî, *et-Ta’yîn fî Şerhi’-l-Erba’in* (Lübnan: Müessesetü Reyân, 1998), 268.

edatı, ismi ve haberiyle beraber mübtedâ olur. Bu mübtedânın haberi vacibi olarak hazfedilmiş olması gerekir.

Şemseddin Sivâsî, لولا kelimesin haberi hakkında gerekli bilgiyi aktarmıştır. Ardından bazı alimlere göre لولا edatının haberinin hususi bir şey olması ve hazfedilmesi durumunda anlaşılmayacak bir şey olması halinde haberinin vacibi olarak zikredilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Bu âlimlerin görüşüne delil olarak Hz. Peygamber’in mezkûr hadisini şâhit olarak sunmuştur.²⁹⁰ Hadiste geçen قومك kelimesi mübtedâdır. حَدِيثُوا عَهْدٍ فِي الْإِسْلَامِ cümlesi onun haberdir. Şayet cümlede لولا edatının haberi getirilmeseydi ve لولا قومك ibaresi tek başına zikredilseydi haberin ne olduğu bilinmezdi. Bundan dolayı haber vacibi olarak zikredilmiştir.

Örnek Hadis 7: إِنَّهَا لَوْ لَمْ تَكُنْ رَبِّيبَتِي فِي جَجْرِي مَا حَلَّتْ لِي لِأَنَّهَا بِنْتُ أُخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ:

“Eğer o kız (Ümmü Seleme’nin kızı) hücremde büyümemiş üvey kızım olmasaydı bile, yine bana helal olmazdı. Çünkü o benim süt kardeşimin kızıdır.”²⁹¹

لو kelimesinin ifade ettiği anlamlarından birisi şart edatı olarak kullanılmasıdır. Şart edatı olarak kullanıldığında kendisinden sonra iki cümle gelir. Birinci cümleye fiil-i şart ikinci cümleye de cevab-ı şart denilir. İbn Hişâm’a göre لو kelimesi şart edatı olarak kullanıldığı zaman sadece fiil-i şartı men eder. لو edatı fiil-i şartı men/intifa ettikten sonra cevabı şartın meydana gelmesi için fiil-i şart tek sebepse dolaylı olarak cevabı şart da menfi olur. لَوْ كَانَتْ الشَّمْسُ طَالِعَةً كَانَتْ النَّهَارُ مَوْجُودًا “Güneş doğmuşsa gündüz mevcuttur.” cümlesi buna örnek olarak verilebilir. Örnekte كانت edatı fiil-i şart olan كانت الشمس طالعة cümlesini menfi etmiştir. Cevabı şart olan كانت لَوْ edatı fiil-i şart olan كانت الشمس طالعة cümlesinin meydana gelmesinin tek sebebi fiil-i şartın oluşmasıdır. Çünkü gündüzün oluşması sadece güneşin doğmasına bağlıdır. Dolayısıyla güneşin doğuşu menfi olduğu için gündüzün olması da menfi olmaktadır. Ancak cevabı şart olan cümle için fiil-i şarttan başka bir sebep varsa o zaman fiil-i şartın imtina olması cevabı şartın da imtina olmasını gerektirmemektedir.

Şemseddin Sivâsî, buna istişhâd olması için zikrettiğimiz hadisten istifade etmiştir. Hadiste Ümmü Seleme’nin (öl. 62/681) kızının Hz. Peygamber’e helal

²⁹⁰ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi’l-fevâid ‘ala Halli’l-Me’âkid*, 163,164.

²⁹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415), 8/127.

olmamasının iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi; fiil-i şartta belirtilen kızın Hz. Peygamber'in rebibesi²⁹² olmasıdır. İkincisi ise bu kızın Hz. Peygamber'in süt kardeşinin kızı olmasıdır. Dolayısıyla bu hadiste لو edatı fiil-i şart olan لم تَكُنْ رَبِيبَتِي فِي مَا حَلَّتْ لِي cümlesini imtina etmiştir. Ancak cevabı şart olan ما حَلَّتْ لِي cümlesinin imtina olması gerekmemektedir. Çünkü cevabı şartın meydana gelmesinin tek sebebi fiil-i şart değildir.²⁹³

Örnek Hadis 8: اَلْتَمَسُ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ

“Demirden bile olsa yüzük tak.”²⁹⁴

Beş anlama gelen kelimelerden birisi de لو edatıdır. İbn Hişâm, *Kavâidu'l i'râb* adlı eserinde لو edatının bazen teklîl/azlık anlamı için kullandığını zikretmiştir. Buna delil olarak اَتَّقُوا النَّارَ “Küçük bir şey de olsa sadaka verin” ve وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ “Hurmanın yarısıyla dahi olsa kendinizi ateşten koruyun.” hadislerini kullanmıştır. Şemseddin Sivâsî, İbn Hişâm'ın bu görüşüne itiraz edildiğini beyan etmiştir. Ardından İbn Hişâm'ın zikrettiği hadislerde geçen لو edatının vasıl²⁹⁵ için olan اِنْ edatıyla eş anlamlı olduğunu beyan etmiştir. Ve bu örneklerde لو edatı mahzûf olan كان fiil-inin haberinin başında gelmiştir. كان fiil-inin içinde müfred müzekker gâib zamiri olan هو müstetir/gizli olup كان fiil-inin ismi olmaktadır. Sivâsî kendi görüşünü desteklemek için zikrettiğimiz اَلْتَمَسُ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ “Demirden bile olsa yüzük tak.” hadisini şahid olarak kullanmıştır. Sivâsî, söz konusu hadiste لو edatının azlık anlamında kullanılmadığını beyan etmiştir. Aksine zikredilen diğer hadislerde olduğu gibi vasıl için olan لو edatı olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁶

3.1.2.4. Nesirle İstişhâd

Şemseddin Sivâsî'nin en nadir kullandığı istişhâd kaynağı Arap nesridir. Sivâsî'nin istifade ettiği Arap kelamı sahabe sözü, darb-ı mesel ve kalıplaşmış ifadeler olarak zikredilebilir. Sivâsî'nin şerh çalışmasında delil olarak kullandığı Arap nesrini şu şekilde incelemek mümkündür.

²⁹² Rebîbet evlenen adamın üvey kızıdır.

²⁹³ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi' l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 188.

²⁹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, *Müsnedü'l-İmâmi's-Şâfi'î* (Kuveyt: Şirketü Ğarrâs, 2004), 3/34.

²⁹⁵ Türkçedeki karşılığı “bile” anlamında olan bağlaçtır.

²⁹⁶ Derizbînî, *Hâşiyetü câmi' l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 192.

Örnek Nesir 1: إِذْهَبْ بِذِي تَسْلَمَ

“Selametli bir vakitte git.”

Genel kullanıma göre muzâfun ileyh müfred bir isim olarak gelmektedir. Sivâsî eserinde zikrettiğine göre sadece sekiz kelime cümleye izafe edilir. Dolayısıyla bu kelimelerden sonra muzafun ileyh cümle olarak gelmektedir. Bunlardan birisi ذُو kelimesidir. Şemseddin Sivâsî, ذُو kelimesinin cümleye izafe edildiğine istişhâd olması için Arapların yaygın olarak kullandıkları yukarıdaki sözden istifade etmiştir. Zikredilen bu sözde ذِي kelimesi kendisinden sonra gelen muzâri fiil ve fâilden oluşan fiil cümlesine izafe edilmiştir.²⁹⁷

Örnek Nesir 2: لَا تَشْدُتُكَ اللَّهُ لَمَّا فَعَلْتَ

“Allah adına senden sadece bu fiil-i yapmanı istiyorum.”

لَمَّا kelimesinin anlamlardan birisi istisna edatı olarak kullanılmasıdır. Bu durumda لَمَّا edatı isim cümlesinin başında gelebildiği gibi sadece lafzen mazi fiil-i olan fiil cümlesinin başında da gelmektedir. Sivâsî, لَمَّا edatının sadece lafzen mazi fiil-i olan fiil cümlesinin başında geldiğine delil olarak Arapların günlük konuşmalarında sıklıkla kullandıkları zikrettiğimiz kelamı istişhâd olarak kullanmıştır.²⁹⁸ Söz konusu zikredilen örnekte لَمَّا kelimesi istisna edatıdır. لَمَّا edatından sonra lafzen mazi fiil-i olan ve failiyle birlikte zikredilen تَشْدُتُ fiil-i gelmiştir. Anlam bakımından ise muzâri fiildir. Dolayısıyla لَمَّا edatı anlam bakımından muzâri olduğu halde sadece lafzen mazi fiil-i olan bir fiil cümlesinin başına gelmiştir.

Örnek Nesir 3: أَنْ تَسْمَعَ بِالْمُعَيَّدِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ

“Muaydî’yi duyman onu görmenden daha hayırlıdır.”

Dört anlama gelen kelimelerden birisi أَنْ edatıdır. أَنْ edatının kullanımlarından birisi mastar harfi olarak gelmesidir. Bununla beraber kendisinden sonra gelen muzâri fiil-ini nasb eder. Masdar olarak kullanılan أَنْ edatı iki yerde gelmektedir. Birincisi kelemin başında ref konumunda olmasıdır. Bu durumda أَنْ edatından sonra gelen fiil müfred konumunda olmak üzere mahallen merfû’dur.

²⁹⁷ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 55,56,61.

²⁹⁸ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 145.

Şemseddin Sivâsî, mastar harfi olan أَنْ edatının kelamın başında ref' konumunda geldiğine delil olarak Araplarda yaygın olarak kullanılan bu darb-ı meselle istişhâd etmiştir.²⁹⁹ Zikrettiğimiz darb-ı meselde görüldüğü üzere أَنْ edatı mastar harfi olarak kelamın başında ref' konumunda gelmiş ve kendisinden sonra gelen muzârî fiil-ini nasb etmiştir. Mastar olan أَنْ edatı nasbettiği تَسْمَعُ fiil-iyle beraber müfred olan سَمَاعُK ismiyle tevil edilmiştir. Dolayısıyla أَنْ تَسْمَعُ ref' konumunda olup mübtedâ olmaktadır. Lafzen merfû' olan خَيْر kelimesi أَنْ تَسْمَعُ için haber olmuştur.

Örnek Nesir 4: عَلَامٌ تَنْصُونُ مَيْتَكُمْ

Sözü Söyleyen: Hz. Âişe (öl. 58/678) (r. anhâ)

“Ölülerinizi ne ile değerlendiriyorsunuz?”

مَا kelimesinin anlamlarından birisi istifhâm edatı olarak kullanılmasıdır. İstifham olarak kullanılan مَا edatı harfi cerlerden biriyle mecrûr olduğunda elifi vacibi olarak hazfedilir. Sivâsî, مَا edatının mecrûr konumunda olduğunda sonunda bulunan elifinin hazfedildiğine istişhâd olarak Hz. Âişe'nin zikredilen sözünden istifade etmiştir.³⁰⁰ Hz. Âişe'nin bu sözünde geçen عَلَامٌ kelimesinin aslı مَا عَلَى'dır. İstifhâm edatı olan مَا kelimesi, başında bulunan عَلَى harfi ile mecrûr olduğundan dolayı sonundaki elif vacibi bir şekilde hazf olunmuştur.

²⁹⁹ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 173.

³⁰⁰ Derizbînî, *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*, 205.

SONUÇ

Arapça, Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hz. Peygamber'in dilidir. Bu açıdan diğer dillere göre daha çok önem arz etmekte ve rağbet görmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'i ve sünneti seniyyeyi anlamak için Arap dilinin inceliklerini ve gramerini öğrenmek gerekmektedir. Arap dili ve edebiyatı hakkında pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu alanda çalışma yapanlardan birisi de Şemseddin Sivâsî'dir.

Sivâsî, küçüklüğünden beri hayatını ilme adanmış ve vefat edene kadar ilimle meşgul olmuştur. Müderrislik, imamlık ve vaizlik yapmanın yanında tasavvufa yoğun bir ilgi göstermiştir. Tasavvufta Halvetiyye tarikatının Şemsiyye/Sivâsiyye kolunu kuracak kadar ilerlemiş ve şeyhlik vazifesini yapmıştır. Bütün bu vazifeleri ifa ederken medreselerde ilim okutmuş ve pek çok eser kaleme almıştır.

Şemseddin Sivâsî, kaleme aldığı eserlerin genelini Türkçe olarak dini mesnevi tarzında yazmıştır. Daha çok şairliğiyle meşhur olan Sivâsî, hamse sahibi olup bir divanı mevcuttur. Bununla beraber Arap Dili ve Edebiyatı hakkında iki eser kaleme almıştır. Sivâsî'nin İbn Hişâm'ın *Kavâ'idu'l-i'rab* adlı eserine yazdığı *Hallü me'âkidi'l-kavâ'id* isimli şerh çalışması Arapça kaleme aldığı eserlerindedir.

Alimler, nahiv ilmi hakkında yazdıkları eserlerin genelinde nahiv kaidelerini ispatlamak ve görüşlerini desteklemek için istişhâd metodunu kullanmışlardır. Sivâsî de söz konusu eserini kaleme alırken istişhâd metoduna başvurmuştur. Genel olarak istişhâdın kaynakları Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerif, Arap şiiri ve Arap nesri olarak kabul edilmiştir. Sivâsî, söz konusu eserinde zikrettiğimiz istişhâd kaynaklarından önceliği istişhâd olmada üzerine icma edilen Kur'ân-ı Kerîme vermiştir.

Bunun ardından Sivâsî, Araplar tarafından çokça önemsenen ve nahiv alimlerin büyük bir öneme sahip olan Arap şiiriyle istişhâda ikinci sırada yer vermiştir. Kendileriyle istişhâdın yapılmasının kabul edildiği Câhiliyyûn, Muhadramûn, İslamiyyûn ve Muvelledûn şairlerin her dört tabakasının şiirlerinden çok sayıda istifade etmiştir. Bununla beraber söyleyeni belli olmayan veya söyleyeni ihtilâflı olan şairlerin şiirlerini de istişhâd olarak kullanmıştır.

Sivâsî, istişhâd kaynaklarından hadis-i şerif ve Arap nesrini diğer istişhâd kaynaklarına nisbeten daha nadir kullanmıştır.

Genel olarak bakıldığında faydalı ve başarılı bir şerh çalışma olduğu söylenilebilir. Osmanlı medreselerin genelinde çok eski zamandan beri sıra kitabı olarak okunması da bu kitabın ne denli ehemmiyetli olduğunu gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- 'Adeviyye, el-Hasen b. Muhammed el-. *el-Mevzû'ât*. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn, 2. Basım, 1405.
- Akkaya, Hüseyin. "Şemseddin Sivasî'nin İrşâdü'l-'Avâm İsimli Mesnevîsi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2003).
- Akkaya, Hüseyin. *Şemseddin Sivasî'nin Süleymâniyye'si*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Akkaya, Hüseyin. *Terceme-i Ecvibe-i Alî bin Ebî Tâlib (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 1. Basım, 2017.
- Akkaya, Hüseyin. *Terceme-i Kaside-i Bürde İrşadü'l-avam (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. Sivas, 2015.
- Aksoy, Hasan. "Gülşen-Âbâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/225. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Aksoy, Hasan. *Gülşen-Âbâd (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. Sivas, 2015.
- Aksoy, Hasan. *Mevlid (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2015.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivasî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/523-536. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivasî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/2 (Aralık 2005).
- Aksoy, Hasan. "Şemsi'nin Gülşen-Âbâd Mesnevîsi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985).
- Aldanmaz, Ömer. *Şemseddin Sivasî'nin Mir'âtül-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk Adlı Mesnevîsi (inceleme-Tenkitletli Metin)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Alim, Yıldız. "Şemseddin Sivasî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Pendnâme". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 69 (Aralık 2015).
- Arslan, Mehmet. *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2015.
- Askalânî, İbn Hacer el-. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn el-. *el-Makâsidü'n-nahviyye fî şerhi şevâhidi şürûhi'l-elfiyye*. 4 Cilt. Kahire: Daru's-Selâm, 1. Basım, 2010.
- Bağdâdî, Abdülkâdir el-. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*. 13 Cilt. Kahire: Mektbetü'l-Hâtici, 1. Basım, ts.
- Bağdâdî, Abdülkâdir el-. *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebîb*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 2. Basım, 1393.
- Bedeva, Abdullah. "İbn 'Âsûr'un Tefsirinde İstişâd Yöntemi". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (Ocak 2018).

- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr el-'İtkî el-. *Müsnedü'l-Bezzâr*. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1. Basım, 1988.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat (Beyân - Me'ânî - Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 11. Basım, 2017.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl el-. *Sahîh-i Buhârî*. 9 Cilt. Dımaşk: Dâru Tûki'n-Necât, 1. Basım, 1422.
- Bursalı, Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Bustânî, Butrûs el-. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 2008.
- Cengiz, Emin. "Endülüs Tefsir Geleneğinde Belagat İlminin Yeri". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2021).
- Ceyş, Nâzır el-. *Temhîdü'l-kavâid bi şerhi teshîli'l-fevâid*. 11 Cilt. Kahire: Darü's-Selâm, 1. Basım, ts.
- Cürcânî, Abdülkâhir el-. *Dercü'd-dürer fi tefsîri'l âyi ve's-süver*. 2 Cilt. Ürdün: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 2009.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut/ Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Çıkman vd., Zeki. "İslâm Âlimleri Ansiklopedisi". *Kara Şems (Şemseddin Ahmed Sivâsî)*. C. 16. Türkiye Gazetesi Yayınları, ts.
- Çınar, Fatih. "İsmail es-Sivâsî ve Sûfîlerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIII/1 (2009).
- Çınar, Fatih. "Receb-i Sivasî ve 'Risâle Fî Usûli'l-Halvetiyye' Adlı Eseri". *Sufi Araştırmaları Dergisi* 6 (2012).
- Çınar, Yusuf. *19. Yüzyıl Rafet Efendi Mevlidi, Kız Mevlidi, Muhammed Rüştü Efendi Mevlidi ve Şemseddin Sivasi Mevlidi Çeviri Metin ve Mukayesesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çöm, Erol. *16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Dayf, Şevkî. *el-Fennu ve mezâhibuhu fi'n-nesri'l-arabî*. Kahire: Daru'l-Me'ârif, 10. Basım, 1119.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi - 1 Cahiliye Dönemi*. Kayseri: Fenomen Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Derizbînî, Molla Hasan ed-. *Hâşiyetü câmiî'l-fevâid 'ala Halli'l-Me'âkid*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 5. Basım, 2021.
- Durmuş, İsmail. "Mesel". C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Dusûkî, Muhammed ed-. *Hâşiyetu'd-Dusûkî 'alâ Muhtasari'l-Me'ânî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, ts.
- Efgânî, Saîd el-. *Fî Usûli'n-nahv*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmiyye, 1407.

- Eliaçık, Mustafa. *Şemsüddîn-i Sivâsî'nin MENÂKIB-I İMÂM-I AZAM (Manzum) Mesnavîsi (İnceleme-Metin)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Ezherî, Hâlid b. Abdullah el-. *Mûsilü't-tullâb ilâ kavâ'idi'l-i'rab*. Beyrut, 1. Basım, 1996.
- Göztepe, Yüksel - Yıldırım, Yusuf. *Menâzilü'l-ârifîn (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 1. Basım, 2017.
- Gür, Süleyman. *Kâzî Beyzâvî Tefsirinde Belâgat İlmi Ve Uygulanışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Hallikân, İbn. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâi'z-zamân*. Beyrut, Dârü's-Sadr., 1900.
- Hâmid Beşîr, el-Mu'tez. *eş-Şevahidü's-şi'riyye fî Kitâbi'l-Mufassal fî sin'ati'l-i'râb (li'z-Zemahşerî)*. Libya: Ümmü Dermân el-İslamiyye Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Hamlâvî, Ahmed b. Muhammed el-. *Şeza'l-'arf fî fenni's-sarf*. Riyad: Mektbetü'r-Rüşd, ts.
- Hasan, Abbâs. *en-Nahvu'l-vâfî*. 4 Cilt. Daru'l-Me'ârif, 15. Basım, ts.
- Hüseyin, Muhammed el-Hıdır. *Dirâsât fî'l-Arabiyye ve Târîhîhâ*. Dımaşk: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1960.
- Hüveymil, Davud b. Süleyman el-. *el-Mesâilü'n-nahviyye fî kitâbi (et-Tevdîh li şerhi'l Câmi'i's-Sahîh) li İbni'l-Mülekkin*. Suudi Arabistan: Qassim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1437.
- İbn Battâl, Alî b. Halef. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 2003.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn. *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*. Dımaşk: Daru'l-Fıkr, 6. Basım, 1985.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn. *Şerhu Katri'n-nedâ ve bellü's-sadâ*. Kahire, 11. Basım, 1383.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn. *Şüzürü'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*. Dımaşk: Dâru İbn-i Kesîr, 2. Basım, 2008.
- İbn Mâlik, Cemâluddîn. *Şerhu Teshîli'l-fevâid*. 4 Cilt, 1990.
- İbn Mâlik, Cemâluddîn. *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*. 5 Cilt. Mekke, 1. Basım, 1982.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414.
- İbn Rıfat, Muhammed Tâhir. "Terâcim-i Ahvâl Şemseddin Sivâsî". *Sebilü'r-reşâd Dergisi* 206/24 (ts.).
- İnat, Mahmut. *Emr-i İlâhî ve Hüccet-i İlâhî (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. İstanbul, 1. Basım, 2017.
- İskenderî vd., Ahmed el-. *el-Mufassal fî târihi'l-edebi'l-'Arabî*. Mısır: Matbaatü Mısır, 1934.

- İyâd, Muhammed Rıdâ - Celâyilî, Ahmed. “Mekânetu’n-nesri’l-Arabiyyi fi’l-ihdicâci’l-lügaviyyeti ve mukârenetuhu bi’ş-şi’ri”. *Mecelletü’l-Eser* 22 (2015).
- Karagöz, İsmail (ed.). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 5. Basım, 2010.
- Katâmiş, Abdülmecîd. *el-Emsâlu’l-’Arabiyye*. Dımaşk: Dâru’l-Fıkr, 1. Basım, 1988.
- Kaya, Mahmut. “Kasîdetü’l-Bürde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kayrevânî, İbn Reşîk el-. *el-’Umde fi mehâsini’ş-şi’r ve edebih ve nakdih*. Mısır: Mektebetü’s-Se’âde, 2. Basım, 1955.
- Kazvînî, ebü’l-Meâlî Celâlüddîn el-. *el-İzâh fi ’ulûmi’l-belâğa*. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 3. Basım, ts.
- Mehmet Süreyya. *Sicill-i Osmanî (Osmanlı Ünlüleri)*. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Numune Matbaacılık., 1996.
- Menâhicu Câmîati’l-Madîneti’l-Âlemiyye. *Usûlü’n-nahv I*. Malezya: Câmîati’l-Madîneti’l-Âlemiyye, ts.
- Nursî, Said. *İşârâtü’l-i’câz*. İstanbul: Risâle-i Nur Külliyyatı Neşriyat, 5. Basım, 2010.
- Nursî, Said. *Şuâlar*. İstanbul: Risâle-i Nur Külliyyatı Neşriyat, 5. Basım, 2010.
- Okumuş, Ömer. “Câmî, Abdurrahman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Alimleri Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: TDV Yayınları, ts.
- Öz, Mustafa. “Kümeyl b. Ziyâd”. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Râzi, Muhammed b. Ebû Bekir er. Mektebetü’l-’asriyye, 5. Basım, 1999 1420.
- Sabbân, Ebu’l-İrfân Muhammed es-. *Hâşiyetü’s-Sabbân ’alâ Şerhi’l-Üşmûnî*. 3 Cilt. Lübnan: Daru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Sancak, Yusuf. “Hadisin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişâd ve Edebî Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları”. *EKEV Akademi Dergisi* 24 (2005).
- Sarı, Mevlût. İstanbul: İpek Yayınları, ts.
- Sevgi, H. Ahmet. “İlâhînâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 22. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sivasî, Ahmed Şemseddin. *Dört Halifenin Menkıbeleri (Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn)*. çev. Abdullah Kargılı - Osman Yolcuoğlu. İstanbul: Sufi Yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- Sivasî, Receb es-. *Hidâyet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivasî Hazretlerinin Menkıbeleri)*. çev. Hüseyin Şemsi Güneren. İstanbul: Fatih Güneren, Seçil Ofset., ts.
- Sübki, Bahâüddîn es-. *Arûsü’l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi’l-Miftâh*. 2 Cilt. Lübnan: el-Mektebetü’l-’Asriyye, 1. Basım, 2003.
- Süer, Fatih Ramazan. *Şerh-i Gazeliyyâtî’s-Sultan Muratu’s-Sâlis (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 1. Basım, 2017.
- Süreyya, Mehmed vd. *Sicill-i Osmanî*. 6 Cilt. İstanbul: Kültür Bakanlığı Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.

- Süyûtî, Celâleddîn es-. *İtmâm ed-dirâye li kurrâ' en-nikâye*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1985.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Ḥudayrî es-. *el-İktirâh fî uşûli'n-nahv*. thk. 'Abdulhakîm 'Aṭiyye. Dımaşk: Daru'l-Beyrûtî, 2. Basım, 1425.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Hemme 'a'l-Hevâmi 'fî Şerhi Cemme 'a'l-Cevâmi*. thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-. *Müsnedü'l-İmâmi 'ş-Şâfi'î*. 4 Cilt. Kuveyt: Şirketü Ğarrâs, 1. Basım, 2004.
- Şahinoğlu, M. Nazif. "Attâr, Ferîdüddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şehrî, Abdurrahman b Maada eş-. *eş-Şevahidü 'ş-Şi'riyye fî tefsiri'l-Kur'an'il-Kerîm*. Riyad: Mektebetu Dâri'l-Minhâc, 1. Basım, 1431.
- Şinkîti, Muhammed el-Emîn eş-. *Edvâ'ü'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Şurrâb, Muhammed Hasen. *Şerhu 'ş-şevâhidi 'ş-Şi'riyye fî ümmâti'l-kütübi'n-nahviyye*. 3 Cilt. Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2007.
- Telkenaroğlu, Rahmî. "Zileli Muharrem Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/693-694. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Teyâlisî, Ebû Dâvûd et-. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Teyâlisî*. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1. Basım, 1999.
- Toker, Mustafa. "Şemseddin-i Sivasî'nin Menâsikü'l-Huccâc veya Umdetü'l-Huccâc Adlı Eseri". *Teknoloji Araştırmaları* 4/2 (2009).
- Toparlı, Recep. *Şemseddin Sivasî Divanı (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2015.
- Toparlı, Recep - Aslan, Durmuş. *Nakdü'l-Hâtır (Şemseddin Sivasî Külliyyesi)*. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 1. Basım, 2017.
- Tûfi, Süleymân b. Abdilkavî et-. *et-Ta'yîn fî Şerhi'l-Erba'in*. Lübnan: Müessesetü Reyân, 1. Basım, 1998.
- Üşmûnî, Alî b. Muhammed el-. *Şerhu'l-Üşmûnî li-elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Yavuz vd., Kemal. "Evliyâlar Ansiklopedisi". C. 7. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1992.
- Yıldırım, Yusuf. *Şemseddin Sivasî Ve Nakdü'l-Hatır Adlı Eserinin Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Yıldırım, Yusuf. *Umdetü'l-edîb fî ta'lîm ve't-te'dîb ve es-Sefâiyih fî tercümeti'l-levâiyih (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 1. Basım, ts.
- Yıldız, Alim. *Abdülvehhâb Gâzi Menâkıbı (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 1. Basım, 2017.

Yıldız, Alim. *Heşt Bihişt (Şemseddin Sivasî Külliyyatı)*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayın Kurulu, 2015.

Zâyd, Ali Uşrî. *El-Belâgatü'l-'Arabiyye*. Kahire: Mektebetü's-şebbâb, 1982.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd ez-. *el-Mufassâl fî san'ati'l-i'râb*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1. Basım, 1993.

'Âmilî, Bahâeddîn el-. *el-Keşkûl*. 2 Cilt. Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mehmet Rakip OCAK

Uyruğu: T.C.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi	09.05.2011
Lisans	Anadolu Üniversitesi/İktisat Fakültesi/Kamu Yönetimi	23.07.2018
Lisans	Dicle Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/İlitam	02.10.2019

Yabancı Dil: Arapça